Beschryvinge van Nieuvv-Nederlant, (Ghelijck het tegenwoordigh in Staet is) Begrijpende de Nature, Aert, gelegentheyt en vruchtbaerheyt van het selve Lant

Adriaen van der Donck

bron

Adriaen van der Donck, *Beschryvinge van Nieuvv-Nederlant, (Ghelijck het tegenwoordigh in Staet is) Begrijpende de Nature, Aert, gelegentheyt en vruchtbaerheyt van het selve Lant*. Evert Nieuwenhof, Amsterdam 1655

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/donc007besc01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

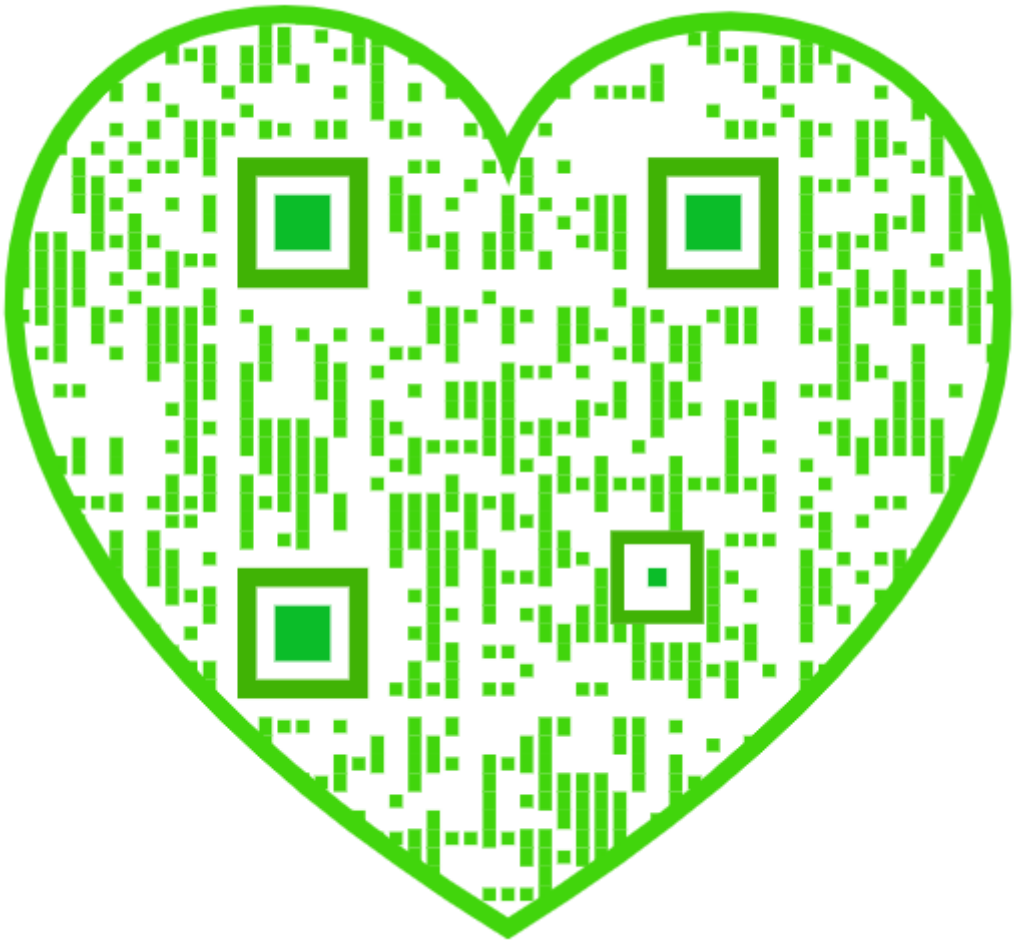

[Approbatie]

DE Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, hebben gheconsenteert, geaccordeert, ende geoctroyeert, Consenteren, Accorderen, ende Octroyeren mits desen aen A D R I A E N vander D O N C K, dat hy voor den tijdt van vijftien naest-komende Iaren alleen in dese Vereenighde Nederlanden, Geassocieerde Landtschappen, Leden ende Steden van dien, sal moghen doen drucken, uytgheven ende verkoopen seecker Boecxken, daer van den *Titul is, Beschrijvinge van Nieuw-Nederlandt*, verbiedende allen ende een ygelicken Ingesetenen vande voorsz Vereenighde Nederlanden, Landtschappen, Leden ende Steden van dien, binnen den voorsz tijdt van vijftien naest-komende Iaren, het voorsz Boecxken in 't gheheel ofte deel na te drucken, doen nadrucken, uytgeven ende verkoopen, of elders nagedruckt, binnen de opgemelte Landen te brenghen, opte verbeurte van alle de naghedruckte exemplaren, ende daer-en-boven een somme van drie hondert Carolus guldens, t'appliceren daer van een derdendeel ten behouve vanden Officier, die de calangie doen sal; het tweede derdendeel ten behouve vanden Armen, ende het resterende derdendeel, ten behouve vanden voorsz A D R I A E N vander D O N C K, behoudelick nochtans, dat den selven vander D O N C K, gehouden sal zijn op desen onsen Octroye te versoucken, oock t'obtineren, Attache van die Provincie, of Provincien, daar hy 't voorsz Boecxken sal willen doen drucken, venten, ende verkoopen; Gedaen ter Vergaderinge vande Hoog-gemelte Staten Generael; Inden Hage, op den vier-en twintighsten May, sestienhondert drie-en-vijftigh.

En was ondertekent, I. Clant van Stedum.

Lager stont, Ter Ordonnantie vande selve N. Ruysch.

Hebbende op het spatium ter zijden, opgedruckt het Cachet van hare Ho. Mo: in Rooden Wassche.

Attache vande Gr. Mo: H E E R E N S T A T E N van H O L L A N D T.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, geëxamineert hebbende het Octroy vande Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden van dato den xxiiij. Mey voorleden, daer by hare Ho: Mo: A D R I A E N vander D O N C K geoctroyeert ende geaccordeert hebben, omme voor den tijde van vijfthien naest-komende Iaren alleen, met exclusie van allen anderen binnen dese Vereenighde Nederlanden, Geassocieerde Lantschappen, Leden ende Steden van dien te mogen doen drucken, uytgeven ende verkoopen, seecker Boecxken geintituleert, *Beschrijvinge van Nieuw Nederlandt*, versoeckende om tot voorsz Octroy te hebben onse Acte van Attache in behoorlijcke forme, hebben wy den voornoemden Octroye goet gevonden ende dien volgende geconsenteert ende geaccordeert, gelijck wy consenteren ende accorderen by desen, dat den voornoemden A D R I A E N vander D O N C K, voor den tijdt van vijfthien eerst-komende Iaren alleene, ende met exclusie van alle anderen, binnen dese Provincie sal mogen drucken ende venten, oock laten drucken ende venten het gemelte Boecxken, geintituleert als boven, met verboth aen allen ende eenen yegelijcken, wie 't selve soude mogen wesen, het voorsz Boecxken binnen den voorsz tijdt van vijfthien naest-komende Iaren in 't geheel ofte deel na te drucken, ofte uyt te geven, ofte elders nagedruckt, inde voorsz Provincie te brengen, nochte te doen

brengen, om verkocht ende uytgegeven te werden, sonder consent vanden voornoemden ADRIAEN vander DONCK, op peynen ende verbeurte by den voorsz Octroye gestatueert, die wy verstaen ende ordonneren, dat teghens de Contraventeurs geëxecuteert ende geappliceert sullen worden naer behooren. Gedaen inden Hage onder 't kleyne Zeghel vanden Lande opten xxj. Iulij in 't Iaer ons Heeren duysent ses hondert dryenvyftigh.

Wat lager stont, Ter Ordonnantie vande Staten, HERB. van BEAUMONT.
Wesende insgelijcks ter zijden daer op gedruckt een Zegel van Rooden Wassche.

Extract uyt het Register der Resolutien vande Bewinthebberen
vande Geoctroyeerde West-Indische Compagnie ter Kamer van Amsterdam.

Jovis den 25. *Februarij* 1655.
GElesen een Requeste van EVERT NIEUWENHOF Boeck-verkooper, ter hande gestelt zijnde, *De Beschrijvinge van Nieuw Nederlandt*, door ADRIAEN vander DONCK, jeghenwoordigh zijnde in Nieuw Nederlandt, geconcipieert, om door den druck gemeyn gemaeckt te werden, versoeckende, alsoo 't Octroy van 't selve Boeck door hare Ho: Mo: de Heeren Staten Generael, ende de Ed: Gr. Mo: Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, op den persooen vande gemelte ADRIAEN vander DONCK is gedecerneert, ende nochtans sulcx de Compagnie is rakende, aen wien de gemelte vander DONCK 't voorghedachte Octroy ende Tractaet heeft ter handen ghestelt ende sijn recht overgelaten, dat hem uyt den naem vande Compagnie 't selve recht mach werden toeghestaen, om den inhouden van 't meerghemelte Octroy te moghen ghenieten, Waer op omvrage wesende gedaen, is hem 't selve gheconsenteert. Accordeert met 't voorsz Register,
In absentie vanden Advocaet
E. van SEVENTER. 1655.

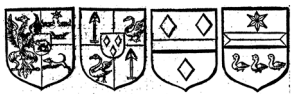

Opdracht, Aen *De Hooghloffelijcke, Wel-wijze en voorzienige Heeren, de E.E. Regeerende Heeren* Burgermeesteren Van de wijtvermaerde Koop-Stadt Aemsteldam. Joan Huydekoper, Ridder, Heer van Maerseveen ende Neerdijkc, &c. Cornelis de Graef, Vry-Heer van Zuyt-polsbroeck. Joan vande Pol Hermansz, Hendrick Dircksz Spiegel,

Mijn Heeren,

ALSoo de roem ende vermaertheyt van dese goede Stad Aemsteldam, door de geheele Wereld, niet alleen is verbreyd, vermidts den grooten handel van Coopmanschap die hier binnen wort ghedreven, maer oock, ende dat voornemelijck, door dien van dese Stadt allerley ver-gelegene Landen zijn besocht,

ontdeckt, ende bevaren, waer onder in dese laetste Eeuwe niet vande minste gheweest heeft, het werck vande twee Compagnien, na de Oost- ende West-Indien haren Handel en Schipvaert ghedreven hebbende: Ende al-hoewel den Staet vande ghemelde West-Indische Compagnie nu als vervallen schijnt te wesen, soo is nochtans dat Noorder gedeelte van America, genaemt NIEUW-NEDERLANDT (daeraf dit Tractaetjen is handelende) van soodanige waerdigheyt, dat het met groote reden in goedige achtinge genomen mach ende behoort te worden, ghemerckt den grooten handel op 't selve dagelijcks meer ende meer gedreven wordende. Om welcke reden, ende insonderheyt om de goede en groote genegentheyt die uwe Ed: A.A. dagelijcks meer ende meer zijn betoonende tot handthavinge en herstellinge van die helaes by na vervallene stant vande ghemelde West-Indische Compagnie; soo hebbe ick my verstout, dit kleyn ende gheringh, maer nochtans seer vorderlijck Tractaetjen, vande Beschrijvinge van dat gheweste, uwer Ed: A.A. met alle behoorlijcke eerbiedigheydt op te draghen; verhoopende dat my het selve niet qualijck sal worden afghenomen, alsoo het doch maer wordt ghedaen tot oprecht betoogh ende verklaringhe van die gheene die is, ende voor eeuwigh sal blijven

Mijne Heeren

Uwer Ed: A.A. seer ootmoedige, getrouwe ende gehoorsame Burger en Dienaer

E. NIEUWENHOF.

Mitsgaders, Aen de *Erentfeste, Wijse ende seer Waerdige Heeren, d'Heeren*, Bewinthebberen Vande West-Indische Compagnie, Ter Kamer van Aemsteldam.

Mijne Heeren,

SOo ras en was my dese Beschrijvinge niet ter hand gekomen, of ick oordeelde dat deselve seer nootsaeckelijck was om door den druck ghemeen ghemaeckt te worden, op dat de aengenaemheyt, lieffelijckheyt, ende 't profijt, van dese deftighe Colonie in 't Nieuw Nederlandt, onder uwe E.W. wijse directie ende versieninge is staende, vele Menschen, ende insonderheyt in dese Stadt, beth bekent wierde: Ende alsoo uwe E.W. dagelijcks met seer groote vlijt ende sorge, alles zijt bestellende, om dat Lantschap met bequame Colonien van Menschen te versien; ('t welck doch by alle Eeuwen, en de wijste hooghe Regeeringen altoos gheoordeelt is gheweest den besten schat, ende vasten band van bewaernisse van alle nieuw-overwonnen Volcken, of eerst ghevonden en ontdeckte Landen te zijn) daerom hebbe ick niet konnen nalaten alle mijne Lantsluyden ten besten, ende voornementlijck veele kloeckherti-

ghe en bequame Luyden, mijne Mede-Burgeren, dit te laten toe komen, op dat sy, die andersints soo grondelijck vande goede en gesonde lucht, en vruchtbaerheyt des gemelten Lantschaps NIEUW-NEDERLANDT, niet bewust en zijn, te beth mogen opgeweckt worden om derwaerts te gaen, daer sy haer (indien sy maer niet te seer door een plompe, ende een schrander mensch onbetamelijcke luyicheyt, ende vadsigheyt, gedreven worden) seer wel ende heerlijck sullen konnen geneeren, jae rijckelijck toekomen, ende in alle overvloedigheyt leven vande Vruchten der Aerden, ende dit alles onder soo gesonden Hemel en suyverde Lucht, alsmen van diergelijcke in gene Lantschappen vande nieu-ontdeckte Werelt en weet te spreken: Ende alsoo uwe E.E.W. insonderheyt haer bevlijtigen om gedurigh derwaerts aen alles te senden het gene aldaer, voor als noch niet in volkomen overvloet en is, behalven uwer Eerw. yver en sorghvuldigheyt, in 't bevorderen vande Ware Christelijcke Religie, om dat Waerachtighe ende Salighmakende licht van Godes H. Woort, die blinde Menschen te verkondigen, So bidde ick mits desen dat het uwer Eerw. niet onaenghenaem en belieft te wesen, dese mijne moeyte en kosten door 't drucken van desen aengewent, in dancke te ontfangen, ende vastelijck te willen gelooven, dat het selve is voortkomende, van een seer oprecht ende ghetrouw wel-wenscher vande West-Indische Compagnie in 't generael, ende van dese Camere ende uwer Eerw. Wijse en Voorsichtige Regeeringe in 't besonder, mits welcken ick blijve

Seer Eerwaerdige Heeren, uwe E.E. ootmoedige ende seer verplichte Dienaer,

E. NIEUWENHOF.

Inleydinghe. Vande Autheur.

SOo wel die ghene die haer werck maecken, van uytheemsche ende wonderlijcke gheschiedenissen ofte onbekende Landen schriftelijck op te stellen, hebben ghemeenlijck tot haren dienste ende ghebruyck, gladde, aengename en soet-vloeyende woorden, om soo het ghene sy beschrijven (dat wel anders in sijn selven soo heel uytmuntende niet soude wesen) den Leeser des te smaeckelijcker te maken, Dese gaven ben ick noyt van sin geweest te misprijsen, maer houde het in tegendeel daer voor, dat sulcke loffelijcke toevallen meerendeels het geene daer ontrent dat sy besigh zijn meerder te doen steygeren in het ghevallen des Lesers, als de saecke naeckt ende sonder ziersel voorgestelt zijnde, selfs wel vermogen soude, Uyt dit insicht alleen heeft het my raetsaem ghedocht mijn Penne tot hier toe te bedwingen, hoewel ick bekennen moet, op mijn selven met moeyten noch qualijck soo veel heb konnen verwinnen, altijdt hopende datter eenigh bequamer Liefhebbende geest geopenbaert soude zijn, in wiens gemoedt Nieuw Nederlandt *soo veel vermogen soude hebben gehadt, dat het voor my onnoodig ware gheweest desen arbeydt aen te nemen, maer nu een ruymen tijdt verwacht ende ghewacht hebbende, ende siende datter niet merckelijcks te voorschijn komt, om de weetgierighe Liefhebbers ghenoeghsame kennisse en kontschap van dit Landt, en desselfs gelegentheyt te geven; ende daer boven aengedreven zijnde van soodanige Vrienden die ick niet geerne soude mishagen, (alhoewel onse eygene onbequaemheyt ons daer t'eenemael af schijnt te raden,) soo is nochtans de innerlijcke sucht tot* Nieuw Nederlandt *in ons soo krachtigh, dat sy dese ende andere diergelijcke hinder-strenghen doet los barsten, ende ons spreeckende maeckt, van saecken die ick selfs ghesien ende ondervonden hebbe, oock daerom wete waerachtigh te wesen, maer evenwel niet ghenoegh bequaem zijn, naer waerdije te beschrijven; doch terwijle dese plaetse aen ons tot noch toe open gelaten is, soo sullen verhoopen dat de liefhebbende Leser, onsen geringen arbeyt ten besten nemende, meer sal sien, op de saecke selfs, als op de slechte ende ongesochte woorden daer wy deselve mede zijn voorstellende.*

Op de Beschrijvinge van Nieuw-Nederlandt.

KOm hier Reys-zuchtigh-breyn, dat door nieuwsgierigheyt
En weet-lust tot yets vreemds, gestaagh wort aengeprickelt,
Dat ghy 't gemak veracht, en eygen rust benijt,
En uw selfs in gevaar, en sorgh, en moeyte wickelt.

Ja in een andre Dach, en over Lant, en Strant,
En onbekende Zee'n, soekt stoffe tot vernoegen,
Van uw nieuwsgierigh-oogh, dat staagh nae meerder brant,
Soo dat ghy menighmaal, het soute nat moet ploegen.

Kom hier en staakt de loop van uw Reys-zuchtigh-Hart,
Dewijl dat ghy nuw hier (en sonder ghy de Baren,
Der ongestuyme Zee, en wêêr, en winden tart)
Uw weet-zucht kont voldoen, in dese weynigh Blaren.

Daar sultg' NEDER-LANT (maar *Nieuw*) vol wonder sien,
En wat voor Volck daar woont: wat Vruchten, en wat Dieren
Het voortbrengt, teelt, en voedt, wat stromen datter vlien,
En welk een lucht daar sweeft, wat Vogels datter swieren,

Wat zeeden, wat gewoont, wat Spraak, daar is bekent,
Wat Oorlogh datm'er voert, wat Vorsten daar regeren,
Wat machten datter zijn, en op het laast en ent,
Wat uw nieuwsgierigh oogh vernoeght, en kan begeren.

Maar nae dat ghy dan al, die wondren hebt beschout,
Soo dankt hem diese ons dee zien, en gaf in handen,
(Terwijl ghy blijft by Huys, en u gemak behout
Hier in Out-*Nederlandt*) de *Nieuwe-Nederlanden*.

G. VERBIEST.

Waer Nieuw-Nederlant gelegen is.

N*Ieuw Nederlant*, also by Neerlanders genaemt, om redenen die wy hier na verhalen sullen, is een seer schoon, aengenaem, gesont en lustigh Lantschap, daer het voor alderley slach van menschen beter en ruymer aen de kost, of gemackelijcker door de werelt te gertaken is, als in Nederlant, ofte eenige andere quartieren des werelts, mijn bekent: 't is gelegen in de Noorder deelen van de nieuwe Americaensche werelt, beginnende by Noorden de Equinoctiale linie, op de hooghte van acht-en-dertigh graden en drie-en-vijftigh minuten, langhs de Zee-kuste hem streckende tot over de twee-en-veertigh graden, by noordelijcker breedte, zijnde de selve hooghte van *Sardinia* en *Corsica*, in de Middelantsche Zee, ende van Spangien en Vranckrijck aen den Oceaen, want de Zuyt-rivier respondeert netto met de Vlaemsche Eylanden, met de Rivier van Lissebon, en met den zuyder punt van het eylant *Sardinia*, en van het *Punctum Meridionale*, of Orientale dat selve oostelijcker cours te reeckenen, van de Canarische Eylanden, by Westen op den 316 graet, ofte recht westelijck te tellen, soo leyt het 44 graden van het *Punctum Meridionale*, daer men de Canarische Eylanden op houdt, dat zijn 660 mijlen, en komt hier in over een met *Cabo Mesurata*, op de Cust van Barbaryen in Africa, in het Coninghrijck Tripolis, oock met *Cabo Spartavento*, zijnde den uytersten hoeck van Italien aen de Middelandtsche Zee.

Wanneer ende van wie Nieuw Nederlant eerst ghevonden is gheweest.

DIt Lantschap is eerstmael gevonden en ontdeckt in den Iare onses Heeren Iesu Christi 1609, als wanneer ter koste van de Geottroyeerde Oost-Indische Compagnie af-gevaerdight is het Schip de *Halve Maen*, om by Westen eenen doorgangh naer het Coningrijck van *China* te soecken: op dit Schip was Schipper en Coopman eenen *Hendrick Hudson,* wel een Engelsman geboortig, maer lang onder de Nederlanders verkeert hebbende, ende nu in dienst en maentgelt van de Oost-Indische Compagnie. Dit Schip, van de Canarische Eylanden af t'zeyl gaende, stelden sijne cours West ten Noorden aen, hebbende so by de twintigh etmael met redelijcke spoet gezeylt, ontmoeten landt nae haer gissinge op de drie hondert en twintigh graden by Westen, ende merckende aen verscheyde teekenen, dat noyt eenigh Christen daer te vooren geweest was, maer dat nu het lant by geval daer eerst ontdeckt werde. Onder het lant dan nader komende, en siende de cust en strant bequaem, begaven haer daer na toe, namen het gesicht en besit daer van soose best konde, naer tijdts gelegentheyt.

Waerom dit Lantschap Nieu Nederlant genaemt wert.

GElijck gehoort is, soo hebben in den Iare 1609. de Nederlanders dit Lant eerstmael gevonden, en in haer besit en eygendom genomen, om dat het nu in vruchtbaerheyt gematightheyt, en gelegentheydt ter neeringh, Zee-havens,

Wateren, Visscheryen, weer en wint, als andere prijs-waerdighe hoedanicheden, so men die oock sal gelieven te noemen, met Nederlant so gelijck is, ofte om beter ende naerder de waerheydt te seggen, door de banck wat overtreft, soo is het op goede redenen, *Nieuw Nederlant* genaemt, zijnde soo veel te seggen als een ander ofte nieuw ghevonden Nederlandt, doch op de eerste vindinghe komt het meest aen, ende werdt in 't ghemeen op de over-een-komste van *Clima* ofte temperature, soo seer by anderen niet ghesien. Wy sien dat de Francen in het selve ghedeelte des nieuwen Werelts hare landen soo daer zijn hebbende, *Canada*, ofte *Nova Francia* noemen, alleen om dat sy de eerste bemachtighde daer van zijn, want het komt met het *Clima* ofte temperature van Vranckrijck gantsch niet over een, zijnde Vranckrijck een landt meerder hellende nae de warmte als nae de koude, ende Nieuw Vranckrijck is soo kout en winterachtigh, dat gemeenelijck den sneeuw daer telande vier ofte vijf maenden aen een over het landt leydt, dickwils vier ofte vijf voeten diep, soo dat seer kostelijck valt eenigh Hierlants vee daer aen te te houden, ende hoewel het sich niet noordelijcker als op de 50 graden streckt, is evenwel de lucht des winters daer so fijn, helder en scherp, dat, wanneer den sneeuw eenmaels valt, dat ghemeenelijck in 't laetste van November ofte December gheschiedt, de selve niet weder wech doyt als door de krachte der Sonne, gemeenelijck in April, ende soo het komt te gebeuren dat ondertusschen een vlaegh regen daer te lande valt, dat nochtans selden des winters ghebeurt: want het is daer wel veel drooge koude onderworpen, maer geen vochtige, soo sackt den sneeuw wel een stuck weeghs neer, ende krijght boven een harde korst, beswaerlijck voor vee en menschen, die het veldt ghebruycken moeten, maer vergaet of versmelt selden t'eenemael wech.

Soo hebben oock de Sweden daer een plaetse die sy *Nieuw Sweden* noemen, gantsch *in Clima* ofte temperature, met Sweden niet over een komende als dese op de hooghte van 39 graden onder ons legghende, maer alleen quansuys om dat sy daer eenigh besit hebben, waer van haer nochtans den tijtel seer bedisputeert werdt, ende sy-lieden de wettelijckheydt niet van souden konnen doen blijcken.

Soo is dan oock *Nieuw Nederlant*, als eerst van Nederlanders gevonden zijnde, mede ten aensien, de vindinge also genaemt. Dat dit Lant eerst van Nederlanders gevonden is, blijckt mede klaer daer uyt, dat de Indianen ofte Inboorlinghen dieder noch veel in 't leven zijn, ende wy dickwils en verscheyden hebben hooren spreken, soo oudt datse daer van heugen, ront uyt verklaren, dat voor het aenkomen van ons Neerlandts schip de *Halve Maen*, in 't Iaer 1609. sy Inboorlingen niet wisten datter meer menschen in de werelt waren, als daer van haers ghelijck ontrent haer, veel min menschen soo veer van haer slach en fatsoen verschillende als hare en onse Natie, zijnde hare Natie op de borst ende ontrent den mont gantsch kael, ende den Vrouwen ghelijck, de onse heel hayrigh, sy onghekleet, ende meest ontdeckt, voornemelijck des Somers, ende wy altijt gekleet en bedeckt, soo dat doen sommige van haer, ons Schip van verre eerst saghen aenkomen, al heel niet wisten wat daer van te oordeelen, ende in swaer beduchten stonden, of het oock spoock of diergelijcke werck was, dan of het uyt den Hemel of uyt de Hel mochte komen, andere of het wel een seldtsame Vis ofte Zee-mon-

ster soude moghen wesen, ende of die gene die daer op waren, beter nae Duyvels of nae Menschen geleken, ende soo voorts gelijck yder sijn verscheyden gevoelen heeft: altijt daer liep een heel vreemt gerucht van door het lant, ende 't gaf groote verslagentheydt by alle de Indianen, ghelijck my dickwils verscheyden Indianen getuyght hebben, dies wy het oock voor een seker bewijs houden, dat de Neerlanders de eerste vinders en besitters van *Nieuw Nederlant* zijn, want daer zijn Wilden die over de hondert Iaren heughen, ende soover noch eenigh volck voor d'onse geweest waren, daer van souden sy al yetwes weten te seggen, soo sy 't selfs niet gesien hadden, souden ten minsten van haer Voor-ouders gehoort hebben. Daer zijn oock luyden die meenen dat over veele Iaren de Spangiaerts in dit landt geweest zijn, maer het voor haer wat te kout bevindende, weder verlaten hebben, en dat de boontjes en Turcksche tarwe of Mayes, daer van onder de Wilden ghebleven soude zijn, maer 't is niet waerschijnelijck, heb het oock noyt van de Wilden konnen vernemen, ende de boontjes met het coorn, seggense haer van de zuydtse Wilden wel eertijts overgelevert te zijn, die het oock voor een tijt, noch al vry veel zuydelijcker van menschen die daer woonen, bekomen hadden, dat wel waer kan wesen: Want in *Florida* hebben al over langh Castilianen gewoont, ofte misschien is de Mayes oock wel eerder in die warme landen onder de Indianen geweest, maer onse Wilden seggen, dat se van te vooren, eerse van de Mayes wisten, basten van boomen, en wortelen in plaetse van broot aten.

De Nederlanders eerste Besitters van Nieu Nederlant.

HOewel de Possessie ende het Recht dat de Nederlanders tot *Nieu Nederlant* hebben, in het vertoogh der Gemeente genoeghsaem in 't lange ende breede verhandelt werdt, ende weynigh meer van soude konnen gheseght zijn, ten ware men de Registers van de E. West-Indische Compagnye tot sijn wil hadde, soo sullen evenwel in het voorby gaen daer wat van aenraken. Doen dan eerstmael in het Iaer 1609. by de Neerlanders dit landt op-ghedaen werdt, ende aen de Inboorlinghen bemerckende, dat sy aldaer de eerste Christenen ende Vinders waren, namen sy op den naem ende van weghen hare Ho. Mog. mijn Heeren de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden possessie, eerst by de Zuyt-bay aen *Caep Hinloopen*, die sy doenmael soo noemden, ghelijck sy den selven naem noch heeft, ende voeren so al voort langhs de custe, ende op de Rivieren de plaetsen verscheyde benaminge gevende tot aen de groote Noort-rivier, die sy ver op voeren, soo datse de Engelsche noch sommighe *Hutsons Rivier* willen noemen, maer sy noemdense doen *Mauritius Rivier*, naer *Prins Maurits*, die doenmael in Nederlandt Gouverneur was; van daer voerense voort tot voorby *Caep Codt*, daerse oock possessie namen, ende noemden de selve *Nieuw Hollant*, ende daer nae hebben onse Nederlanders de selve ghepossedeerde plaetsen van tijdt tot tijdt al voort aen bevaren en behandelt, tot dat daer nae met het oprichten van het Octroy der West-Indische Compagnie, dese plaetse daer mede onder besloten is, ende hoewel wy al vooren eenige gelegentheden van Fortressen, Familien, ende Bestialen daer hebben, so heeftmen al voortgaende tsedert den Iare 1622. verscheyden Forten daer doen stichten Bouweryen ende plantagien oprichten, oock

veel Landeryen van de Inboorlingen doen in koopen, ende andere tekenen van possessie van tijdt tot tijt genomen, gelijck in 't lange te sien is in het aengeroerde vertoogh der Gemeente in *Nieuw Nederlandt*, daer wy den lief-hebbende Leser na toe wijsen, ende daerom is het heel vreemt onfatsoenlijck en buyten reden, dat eenige andere natien, eenigh Recht ofte Iurisdictie aen de plaetse, ofte die daer tusschen ende onder begrepen zijn, ende van onse Nederlanders eerst beseten, haer willen aenmatigen.

De Limiten van Nieuw Nederlandt, ende hoe verre sy strecken.

N*Ieuw Nederlandt* wordt bepaelt van den Oceaen ofte de groote Zee, die tusschen *Europa*, ende *America* leght, van *Nieuw Engelant* de Rivier van *Canada*, of *Nieuw Vranckrijck*, maer alleen ten deele, en *Virginia*, eenighe doch niet wel ervaren luyden, noemen het heel *Noort America*, met eenen naem *Virginis*, omdat *Virginia* door den Tabacks-handel, die daer veel valt, heel bekent is, ende sal dit alleen tot waerschouwinge dienen, eer wy sullen voort-gaen.

De kust van *Nieuw Nederlandt* sterckt meestendeel of door malkander Zuydt-west ende Noord-oost, langhs de wal is meest suyver en zant-gront fatsoenlick op-droogende, aen de Zuydt-west zijde paelt het aan *Virginia*, sonder dat noch de limiten gedecideert zijn, doch sal by cas van populatie kleyn of geen verschil om vallen: aen de Noort-oost zijde stoot het aen *Nieu Engelant*, ende is vry wat verschil om de limiten, het ware te wenschen het selve al wel gedicideert ware: By Noorden streckt de Rivier van *Cannada* een groot endt heen, maer by Noort-westen ist noch niet bekent, ofte bepaelt, daer zijn verscheyden van onse Neerlanders heel diep te landtwaert inne gheweest tot tseventigh of tachtigh mijlen en meer, van de Zee-kant af te reeckenen. Wy handelen oock wel dickwils met Indianen, die thien, twintigh, ende meer dagh-reysens uyt het landt komen, ende noch wel verder ter Bever-jacht geweest hebben, maer sy weten van gheen eynt, bepalingh ofte scheydingh te spreken, ende sien heel vreemt op, als men haer nae diergelijcke vraeght, daerom mogen wy te recht seggen, dat niet weten, hoe ver of diep het landt sich is streckende, soude wel uyt verscheyde waerschijnelijcke teeckenen, als den landt-wint dieder seer domineren kan, de groote koude, de menighte van Bevers en ander Wildt datter gevangen wordt, ende het overtrecken en keeren der menighte van Water-voghelen, te oordeelen zijn het landt eenighe honderden mijlen diep moste strecken, soo dat de grootheydt deser Provintie noch onbekent is.

Van de Kust, Voor-lant, en Zee-havens.

DE kust van *Nieuw Nederlandt* streckt als boven geseght is, Zuydt-west ende Noord-oost, is suyver en sandigh, seer natuyrlick droogende, ende alhoewel de barre vlacke Zee daer tegens aenstoot, meest over al bequaem om te anckeren, eensdeels om dat het suyver zant-gront is, ten anderen, om datter uytter Zee heel selden swaer weer valt, uytgenomen somtijdts uyt den Zuydt-oosten, met springh-tijdt, maer als den wint uyt den Noorden ende Noord-west waeyt,

die daer sterckst domineren kan, dan isset een opperwal, ende goe Ree met weynigh gevaer, dies halve soo bequame en van aengename kust, om in alle tijden van het jaer aen te doen, alsmen souden konnen wenschen: want het heeft daer doorgaens hooge Landen, die haer van heel ver op doen. Het drooght oock heel natuerlijck, soo dat het lant by tijdts waerschouwt.

Het voorlandt is in 't gemeen dubbelt, op sommige plaetsen in Eylanden ghebroken, (die seer bequaem zijn om Verckens en alderley vee op te voeden) soo datmen van buyten oordeelen soude datmen ten eersten het vaste landt ontmoet, nochtans het zijn maer Eylanden ofte voorlandt die binnen 's Landts weder groote en ruyme Valeyen, Wateren en Kreecken hebben, die oock dickwils, bequaem en navigabel zijn om te passeren van d'eene plaets na d'ander.

Voor den aenloop ende ghewelt des Zees, die ghevreest mochte werden schier ofte morghen, by Enundatie, stormen ofte andersins, het landt (ten minsten ontrent de Zee) soude moghen consumeeren ofte verminderen: heeft de nature aldaer seer voorsichtigh voorsien: want het heeft Godt ghelieft, het naeste Zeelandt, behalven de platen, stranden en valeyen doorgaens te besorgen en versekeren, met vaste steenen fondamenten, niet wel juyst over al, maer ter plaetse daer de Zee eenigh ghewelt ofte swaren aenloop doet, soo datter van naturen daer te Lande, ontrent de water-kanten, ontallijcken veel steenen hoofden zijn, so hecht, sterck, hoogh, accommodabel en noodigh, datmense met menschen handen en groote kosten heel qualijck soodanigh soude konnen maken.

Zee-havens zijnder in *Nieuw Nederlandt* veel en verscheyden, deselve alle te willen, met hare omstandigheden beschrijven, soude alleen een werck wesen, veel grooter als wy dit voornemens zijn te maken, sullen daer van soo ter greepe, en ghelijck men seght, overslaghs-ghewijse daer wat van aenteeckenen, om plaetse en werck voor de Zee-varende Luyden over te laten. Beginnende dan van het Zuyden, en sluytende met het lange Eylant, komt ons eerstelijck te vooren *Godyns Bay*, ofte de Zuyt-Bay, die eerste is geweest in de ontdeckinge: bevindt sich op de hooghte van ontrent 39 graden, is ses mijlen wijdt ende negen mijlen lanck, heeft verscheyden Bancken, maer blijft evenwel in sich selven een goede gheleghentheydt en veylighe haven voor menighte van Schepen, als hebbende plaetse en ruymte genoegh om die te herberghen. Hier is oock gelegentheyt van Walvis vanghst, die sich met menighte des Winters inde Bay komt schuren aende drooghten en Bancken, is niet soo vet als in Groenlandt: Maer de menighte isser te krijghen, soo dat even-wel des selfs vanghst, als een by een woonste daer ontrent ware, met fatsoen aengestelt zijnde, wel profijtelijck soude wesen en goede successen konnen ghenieten. Naer neghen Mijlen loopt de Bay smal toe, en werdt een Rivier die wy de Zuyt-Rivier noemen, en hier naer breeder van ghesproken sal werden: Nu souden moeten over-treden, naer de Bay daer de Oost en Noordt-Rivier te ghelijck invallen, het Staten Eylandt in leydt, en om dat het de ghefrequenteerste en populeuste is, daer in, en door, de meeste negotie en handel ghedreven wordt, oock in het midden van *Nieuw Nederlandt* leydt, soo wertse *quasi per Exelentiam de Bay* genoemt, doch eer wy daer van spreken, soo sullen wy eerst met een woordt aenroeren de ghelegentheden dieder zijn tusschen dese Bay ende de Zuydt-Bay.

Tusschen dese twee Bayen, is meest een doorgaende dubbelt voorlant met verscheyde Eylanden, die op sommige plaetsen twee of drie dick, zijn leggende: Dese voorlanden soo wel als de Eylanden, zijn alle seer wel gelegen ende bequaem, niet alleen tot Zee-dorpen voor alderley soorte van Visschers, maer oock goet om Coorn te winnen, Wijnen te teelen, Ooft en Tuyn-vruchten te queecken, en Vee aen te houden, door dien het Landt ghedrachtigh en redelijck vet is: Met menighte van boomen, wijngaerden, pruymen, haesse-noten, gras en aerdbesien overwassen zijnde, zijn oock meest alle seer Oester-rijck, door de menighte van Oester-bancken daerom en ontrent gheleghen.

Behalven dan, dat de menighvuldige Eylanden, die sommige oock vry hoog zijn, van naturen verscheyde schoone Bayen en Zee-havenen geven, soo zijnder oock noch andere bequame gaten, voor de ghene diese kennen, hoewel als noch weynigh bevaren zijn, voornemelijck het Beere-gat, de groote en kleyne Eyer-haven, het Barne-gat, etc. daer het binnen seer veyligh en seecker te legghen is: doch om dat *Nieuw Nederlant*, voor als noch niet naer wensch over al beset en bewoont is, soo dat op die plaetsen, ofte daer ontrent, heel weynigh Christenen woonen, werden dese gelegentheden weynigh gebruyckt, als by ongheleghentheydt van weer en windt.

De boven gheroerde Bay daer het Staten Eylandt in leydt, is te fameuser, om dat daer te gelijck invallen, de Oost en Noort-Rivier, zijnde twee seer schoone Rivieren, hier naer naeder te beschrijven, neffens verscheyde killen, gaten en kreecken, die sommighe wel Riviertjens gelijcken, ende oock navigabel zijn, als de Raritans Kil, de Kil van Col Neuvesinck, etc. mitsgaders dat inde selve Bay, met fatsoen voor alle gevaerlijcke Winden bevrijdt, wel konnen havenen en leggen, meer als duysent Schepen van last, en dat alle binnens Landts. Het inkomen van de Bay is redelijck ruym, en sonder veel perijckel, wel te vinden voor de ghene dieder eens geweest, ofte wel van onderwesen zijn. Men kan oock dickwils met ghemack, alsmen des sints is, en de Windt soo dienen wilt, met een en het selve doorgaende Ty, uytter zee tot voor de Stede *Nieu Amsterdam*, die vijf mijlen van de openbare Zee leyt, met den vollen Last eens slachs op zeylen, al waren de Schepen noch so groot en swaer: Insgelijcx weder van *Nieu Amsterdam* ter Zeewaert keeren, doch in het uyt zeylen, setmen het ghemeenlijck onder 't Staten Eylandt, aen een Water-plaets, om voor het laetste sich wel te versien van water en hout, dat daer beyde ghenoegh te krijghen is. Men set het oock wel verre in de Bay, achter den zant-punct, om Windt en Ty waer te nemen, en het laetste volck met de brieven in te wachten.

In het langhe Eylandt langhs de Zee-kant, zijn oock eenighe gaten en ghelegentheden, om Vaer-tuygh te berghen, doch van de onse heel weynigh ghefrequenteert: het heeft oock op eenighe plaetsen heel groote binnen-wateren en valeyen, daermen over al van daen, wel met de Tyen in Zee kan komen, anders zijnse te droogh, en by populatie soo soudender verscheyde plaetse van consideratie gevonden worden die wy nu om kortheyts wille verby sullen gaen.

Tusschen het lange Eylandt en het vaste Landt, is doorgaens oock veel goede gheleghentheydt, om alderley kleyne en groote Schepen, hoe die oock mochten wesen, te berghen: Want behalven dat die gheheele Rivier, by veele selfs

voor een Bay wert ghehouden, soo zijnder soo wel in het vaste Landt als in het Eylandt daer teghen over, heel veel en meer als ons wel recht bekent, goede en gelegene Bayen, havens en killen, maer om dat de selve meest alle by verscheyde middelen van d'Engelsche gheincorporeert zijn, oock inde Remonstrantie der Gemeente in *Nieuw Nederlant* van ghesproken is, soo sullen wy hier het selve mede om gheen slapende wacker te maken, overslaen, en voortvaren, met in het korte de voornaemste Rivieren, Killen en Wateren te beschrijven.

De Zuydt-Rivier.

HEt recht dat de Nederlanders tot de Zuydt-Rivier hebben, en hoese daer aen ghekomen zijn, is in het vertoogh van *Nieuw Nederlandt* ghenoeghsaem vertoont, en daerom onnoodigh hier in 't langhe te verhalen. 'Tis de plaets daer het Schip de *Halve Maen*, de eerste possessie nam, eerder oyt Christen mensch gheweest was, daer wy onse Fortresse hebben opgerecht, Bouw-neeringe aenghestelt, en handel ghedreven veele jaren aen malkanderen, sonder eenighe molestie ofte yemandts interventie, tot dat doch door verkeerde weghen, als in 't geseghte vertoogh te sien, eenige Hollantsche Sweden, haer daer mede hebben ingeset. Wat de Rivier aengaet, wy bekennen geerne, dat niet machtig ofte bequaem zijn, de selve na waerdye ofte rechte gelegentheyt te konnen beschrijven: want behalven den handel en negotie, die daer goet valt, en niet te versmaden is: Soo zijnder op dese Rivier veertien bevaerbare, soo Killen als Rivieren, die sommighe heel groot en veer navigabel blijven, en daerom wel Rivieren mogen heeten: Alsoo den ordinaris vloedt de selve eenighe mijlen, hoogh ververscht en beloopt, dat oock, doch d'eene meer als d'andere, alle tamelijck wijdt en diep, met verscheyde toevallende spruyten verciert, en wel goede ghelegentheden souden konnen zijn, om groote Vlecken, Dorpen, en plaetsen by en ontrent op te rechten, door de groote menighte van vette vruchtbare Landtsdouwen, daerse door heen stroomen: de Rivier is ruym en breedt, suyver en diep, over al bequaem om te setten en te anckeren, niet vuyl ofte rutsich. Daer gaet stercke Ebbe en Vloedt op, tot dicht aen de afval, wederzijdts schoon ghelijck Landt, niet te hoogh, maer boven het water en de vloeden, ten ware eenighe Riet-landen en Valeyen: Boven de afval wordtse in twee groote vaerbare killen verdeelt, die seer veer ende tot onbekent toe oploopen: heeft oock verscheyde schoone Eylanden, en veel andere seer prijselijcke conditien, en werdt by alle die ghene die bereyst zijn, ende de werelt veel besien hebben, getelt onder het ghetal der lustighste Rivieren die ergens te vinden zijn, en in allen deelen vergeleecken by de Hoogh-loffelijcke Riviere vande *Amasones*, niet in grootheydt soo seer als in andere voortreffelijcke eyghenschappen, daer dese Rivier ende de Landen daer by en om gheleghen mede verciert zijn: daerom soude het droevigh wesen, datmen sulcken Iuweel, sich van eenige vreemdelinghen uyt de handen soude laten ontfutselen.

Van de Noort-Rivier.

DE benaminge van dese Rivier, als mede het recht populatie ende andere gelegentheden, zijn in het vertoogh van *Nieu Nederlant* eenighsins ge-expresseert, ende om dat daer beneffens noch een Tractaet, heel particulier en ampel, ofte onder handen, ofte by een liefhebber alreede uytgegeven is, sullen hier kort gaen, en met een woordt segghen, dat dese Rivier de fameuste en ghepopuleerste van *Nieuw Nederlandt* rechte voort is, alsoo daer op verscheyde colonien, ende oock de Stede *Nieu Amsterdam*, op het Eylant van de Manathans leggende is. Den meesten handel en negotie valt op dese Rivier, draeght in de veertigh mijlen vloedt op, heeft verscheyde schoone Killen, als de kleyne en groote *Esopus, Kats Kil, Slapershaven, Colendonck-kil*, ofte *Sagh-kil*, de *Wappinckes-kil, etc*. Men kan oock daer van daen achter het Eylandt van de *Manhathans* om, binnen door tot in *Nieu Engelant*, door de Oost-Rivier komen, sonder *Nieu Amsterdam* te naderen: Dese Rivier is noch heel en al in het geweldt van de Nederlanders, sonder van eenige vreemden geinvadeert te zijn; maer soo de populatie niet voortgingh. soude het groot perijckel loopen van langh in dien staet te blijven. Dese Rivier is seer Vis-rijck, van Steur, Twaelft, Dertien, Steenbrasems, Etc. Ick kan hier oock niet naelaten, alhoewel het eenighsins wat van de wegh afleydt, te verhalen, dat op dese Rivier in 't Iaer 1647. in de maent van Meert, als door het groote Af-water, dat van boven komt, de Rivier meest gheheel tot aen de Bay, versch was, anders komt het soete water by ordinaris ty maer ontrent de 20 of 24 mijlen naer, ontrent de Zee-kant: twee Walvisschen van redelijcke grootte, tot in de veertigh mijlen de Rivier op-ghezwommen zijn, waer van den eenen wederom is gekeert, ende om laegh omtrent elf of twaelf mijlen van de Zee-kant, daerder dat selve jaer noch andere vier stranden, mede gestrant ofte ontkomen: den anderen bleef sitten niet verre van de groote afval *Chahoos*, ontrent drie-en-veertigh mijlen vande Zee-kant; den Vis viel al vry wat speckigh, want niet teghenstaende die van *Renscelaers-wijck*, daer een goede partye traen af-branden, soo was de heele Rivier, die nochtans datmael sterck afliep, wel tot drie weken daer nae heel tranigh, ende met smeer bedeckt. Ia somtijdts doen den Vis in 't rotten lagh, infecteerden hy met stanck de Lucht soodanigh, dat men als het beneden windt was, wel twee mijlen ver, de lucht vernam: door wat yver desen Vis soo hoogh de Rivier sijn selven heeft op-gegeven, als zijnde in die tijdt wel in de veertigh mijlen van alle zout ofte brack water af, soude ick niet konnen seggen, ten ware de groote lust tot visschen, die hem met menighte te gemoet gekomen en ontmoet is, hem verleyt, ende alsoo verre uyt sijn streeck gevoert hadde. Vier-en-veertigh mijlen van de Zee-kant splijt haer dese Noort-Rivier in tween, en loopt d'eene helft met vier spruyten tot de groote Afval van de *Macquas-kil*, die *Chahoos* heet, daer wy terstont nader van spreken sullen: de andere helft dat geseght werdt de Rivier te blijven, ende oock in der daet blijft, is met kleyn vaer-tuygh noch verscheyden mijlen, hoogher navigabel, ende nae dat de Wilden ons berichten, soude noch seer wijdt uytstrecken, ende haren oorspronck nemen uyt een seer groot lack, daer de Rivier van Canada mede uyt-

t' Fort nieuw Amsterdam op de Manhatans

spruytende is. Dit soude het Lack der Iracoysen wesen, soo groot als een Middelandtsche zee, van by de veertigh mijlen wijdt, geen gesicht kan daer over dragen, al is men daer midden in: het heeft oock heel veel groote Valleyen, met Riet en Broeck-landen, soo wijdt en breedt dat mede niet te oversien zijn, en by somer-tijde seggense komter veel water-gevogelte broeyen: maer als de Wilden het over moeten varen, soo wetense eenige Eylanden die daer in leggen, waer te nemen, ende gaen soo met dagh-reysens van het eene Eylandt op het ander, tot drie ofte vier toe, souden anders niet te recht konnen komen, doch dit stellen wy maer na de onderrichtinge der Wilden, andere seggen oock, dat men met kleyn vaertuygh van de Noort-Rivier tot in de Rivier van *Cannada* soude komen varen door het selve Lack, maer dat dunckt my heel onwaerschijnelijck. De andere arm van de Noordt-Rivier, loopt, als gheseght is, door vier spruyten tot de groote Afval van de *Macquas-kil*, de Wilden noemense *Chahoos*, ende onse natie noemense de groote Afval; boven de Afval is de rivier weder eenige 100 treden wijdt, ende de Water-val is na gissinge hondert vijftigh of twee hondert voeten hoogh, en daer stort het water soo glat af, als of het langhs een effen muyr neer viel, daer het af valt, daer het langhs valt, en daer het op neer komt, is niet anders als een hechte blaeuwe Klip-steen; daer dichte by om laegh staen oock noch eenige ronde Klippen heel speculatijf, in 't water, als groote Hoy oft Turf-hoopen, de sommige van acht, sesthien, ofte dertigh voeten hoogh, seer plaeysierigh om aen te sien: soo daer omtrent veel Anticque Poëten verkeerden, sy sou-

den wondere ende aengename fabulen van die plaetse als daer toe oogschijnelick seer bequaem zijnde, konnen vercieren: Voorts roffelt het water schuymende, spertelende en draeyende over den steenachtigen gront ontrent een schoot weegs ofte anderhalf, heel verbijstert henen, dan begint het weder tot sijn selven te komen, ende gestadigh te vlieten.

Boven dese Afval is het water weder seer wijdt en breedt, oock bequaem om te bevaren: men noemt het de *Macquas-kil*, het is wijder als den Yssel op de meeste plaetsen in Nederlandt is, doch het vliet altijdt eenen wegh henen, maer alsoo het tamelijck diep is, loopt het niet schielijck ofte gheweldigh: het streckt heel tot door het *Macquas* en *Scimekas* lant, en sterft in een Lack, wel over de tsestigh mijlen veer, en blijft tot daer toe altijdt navigabel. Het besproeyt heel veel schoone Landen, en is seer Vis-rijck. De Wilden alsse te water reysen, om te handelen, komen dese Kil altijdt met Schepen, diese van basten van boomen weten te maken, af-gevaren, ende aen dese Afval komende, moetense overschepen, haere vaertuygh en goet een stuck weeghs te landt over arbeydende, anders soudense met den stroom van boven neer drijven, ende schadeloos werden, gelijck eens aen een Wildt by onse tijden aldaer geschiedt is: 't Is gebeurt dat sekeren Indiaen, die ick selfs heel wel gekent hebbe, vergeselschapt met sijn Vrouw en Kindt, met ontrent de tsestigh Bever vellen, de Rivier af quam ghevaren, omtrent het voor-jaer, als den stroom op sijn felste loopt, van meyninge zijnde sijn vellen op de Neerlanders te verhandelen; desen Indiaen niet by tijdts genoegh op-passende, om aen te leggen, maer den stroom te weynigh, en sijn eygen krachten te veel betrouwende, soo raeckten hy gaende, al eer hij 't wiste, ende niet tegenstaende sijn uytterste beste dede, daer het, doen het te laet was, niet aen soude hebben ontbroken: den snellen stroom ruckten hem met sijn baste Scheepjen met Vrou en Kindt, Bever-vellen, en andere packagie, soo by hem hadde, van boven neder; sijn Vrouw en sijn Kindt waren doot, sijn goedt meest verloren en schadeloos, het Scheepjen in veel stucken, maer hy behielt het leven, heb hem noch dickwils daer nae gesproken, en de Historie hooren verhalen.

Van de versche Rivier.

DE versche Rivier, alsoo ghenaemt, om datse overvloet van versch water heeft, meer als eenige van anderen; is mede een seer goede gelegentheydt en navigable plaetse, heeft oock schoone gelegene Landeryen, gheeft oock mede tamelijcke Vel-handel, maer also dese Rivier met hare gelegene Landen van de Engelsche Natie, meest geinvadeert is, gelijck het meeste deel, daer noch effective, tot groot nadeel van de E. West-Indische Compagnye dieder duysenden alle Iaer by beschadight is, als noch besitten, soo soude het maer droefheydt voor ons zijn, dit in ghedachten te herhalen: mede is daer van seer largo, in het vertoogh der Gemeente van *Nieuw Nederlandt* ghehandelt, sullen het derhalven hier by laten, ende tot de Oost-Rivier over gaen.

Van de Oost-Rivier.

DE Oost-Rivier, alsoo genaemt, om datse meest of schier t'eenemael van de Stadt *Nieuw Amsterdam* af te rekenen, Oost is streckende: by eenige wordt dese Rivier maer voor een Zee-arm ofte Bay gerekent en ghehouden, om redenen soose segghen, datse op sommighe plaetsen seer wijdt is, ende oock om datse aen beyde de eynden haer in den Oceaen ontlast, doch dese suptijligheyt hier overslaende, confirmeren wy ons met het ghemeen oordeel, die het voor een Rivier houden; het is soo veel dat dese plaets, het zy dan Rivier ofte Bay, soo alsmense gelieft te noemen, een van de beste, bequaemste, ghelegenste en recommandabelste toe-vallen is, die men aen een Lant soude konnen begeeren, om verscheyde redenen, daer van wy eenige in 't korte sullen aenwijsen. Het langhe Eylandt maeckt dese Rivier, is langh omtrent de veertigh mijlen, kan door dese Rivier met hulp van de killen en gaten die het breken, meest over al bevaren werden, soo wel des Winters als des Somers, sonder groot perijckel. Dese Rivier is oock een bequaem ende veyligen door-tocht ten allen tijden van het Iaer, om de Oost ofte West te gaen, ende werdt te aengenamer, om dat het buyten omgaen wat gevaerlijck is, meest alle de Engelschen, die by Zuyden willen, het zy dan na Virginia, de Zuydt-Rivier ofte elders, moeten daer door passeren, dat geen kleyne negotie ende welvaert, aen de Stadt *Nieuw Amsterdam* gheeft, behalven dat door dit middel de Engelsche dickwils onse Havens van noode hebben, ende wy de hare noyt: Eyndelijck dese Riviere is fameus, ende behoort in waerden ghehouden te werden, om de groote menighte van bequame Bayen, Havens, Killen, Inwijcken, Rivieren ende ander plaetsen, daerse soo rijckelijck aen weder-zijden, te weten, aen de zijde van het Eylandt, ende aen de zijde van het vaste Landt, mede voorsien is, dat wy in Nederlandt diergelijcke plaetse niet aen souden konnen wijsen. Hier mede, voor soo veele de groote en vermaerde Riviere in *Nieu Nederlandt* betreft, sal, ons oordeels, voor dees tijdt genoegh van geseydt zijn.

Van de verscheyden Wateren ende hare gedaente.

HIer sullen wy nu kortelijck noch een woordt van de Wateren spreken, eer wy van die materie scheyden, ende in 't generael segghen, want *per species* aen te wijsen, soude te langh vallen, ende ons t'eenemael buyten voornemen trecken. Men vindt in *Nieuw Nederlandt* verscheyde schoone wateren van Killen, Beecken en Kreecken, die navigabel, ruym en groot zijn, oock verscheyde Bayen, Inwijcken en Vlecken, soo wel ontrent de Zee-kant, als verre binnens Landts, oock veel waterloopen, spruyten, en stroom-killen, met veel schoone Afvallen, bequaem tot allerley Molen-werck: daer zijn oock te lantwaert inne verscheyden stil-staende Wateren, als groote Vijvers en Lacken die sommighe soo groot als Meyren, ende wel met Vis versien zijn, die door verscheyde Aders en Spruyten uyt Valleyen en Fonteynen haer beginsel nemen, ende tot onghelooffelicke grootte aenwassen, maer terwijle in de Remonstrantie, van dese saken niet vreemt gesproken werdt, soo sal het niet buyten propoost wesen het selve

nae den sin ende principalen inhoudt, hier te verhalen; 't wert dan aldaer geseght, behalven dese Rivieren verstaet daer te vooren nu van gehandelt is, zijnder noch veel en verscheyden Bayen, Havens, en Inbochten, bequaem en dienstigh, die sommighe oock wel den naem van Rivieren souden moghen draghen. Daer zijn oock menighte van Binne-waters, sommighe groot, andere weder minder, maer principael ontrent de Zee-kant, by zuyden de Noordt-Rivier, midtsgaders groote bevaerlijcke Killen, en ruyme Kreecken, dienstigh om het Landt meest over al te bevaren; souden oock door industrie van menschen noch wel ter veel plaetsen konnen gheholpen worden, en beter ghemaeckt, en kan dit alles in 't langhe en breede in de Caerte van *Nieuw-Nederlandt* soo nae ghesien en bevonden worden. Noch zijnder verscheyden Afvallen, Stroom-killen, en Beecken, bequaem om Water-molens op te setten, van alderhande soorte, ten dienste der menschen, met ontallijcke veel Killekens en Spruytjens over al door het Landt als aders door een lichaem heel ghevoeghlijck vlietende, bestaende al uyt versch water, uytghesondert eenighe weynighe, aen de Zee-kant, die wel somtijdts zout of brack zijn, maer evenwel dienstigh om het wilde ende tamme Vee te drencken, ende de overtollighe Wateren, nae de Rivieren ofte in de Zee uyt te loosen: behalven dese zijnder noch ontallijcke veel schoone Fonteynen ende Water-wellinghen over al door het Landt, oock selfs op plaetsen daer men gheen water soude vermoeden, als op Berghen, hoogh verheven Klippen ende Rotzen, daerse springh-aders-ghewijse uytvlieten, ende langhs neer syperen, ende zijn sommighe soodanigh, datse waerdig in eeren ghehouden zijn, niet alleen om datse alle uytghesondert in de Kreupel-bosschen, daer haer gheen Son kan begaen, veel van de wilde Beesten betreden zijn, ende van het afvallende ende rottende Loof, en kruyt bemorst, worden seer klaer ende uytermaten, ja tot verwonderinghe toe suyver; ende hebben veele oock dese eygenschappen, datse des Winters als het fel kout is, en bitter vriest, van warmte roocken ende niet bevriesen, oock terstont alles ontdoyen, wat men daer in brenght, ende des Somers zijnse soo kout, al stondt de Son schoon op haer heetste daer op sonder eenighe belemmeringhe een gheheelen dagh en branden, datmender geen handt in lijden kan, weghens de koude, oock niet in het heetste van den Somer, ende dit toeval maeckt haer seer aenghenaem, ende bequaem tot het ghebruyck der Menschen ende Beesten, alsoose sonder eenigh perijckel daer van konnen ghebruyckt worden, want hoewel yemandt die verhit ofte andersins vermoeyt is, daer van ghebruyckt, het bekomt hem niet qualijck, al is het noch soo heeten weder. Ick hebbe oock noyt ghehoort, dat yemandt, hoewel het veel ghedroncken wordt, van Schutters ende ander Volck die het Bos veel ghebruycken, oock van de Wilden selfs, daer Pleuris ofte dierghelijcke onghelegentheydt van bekomen heeft.

De Wilden vertellen ons oock wel somtijdts, datter noch eenighe andere wateren daer in het Landt zijn, op verscheyde plaetsen, van bysondere krachten ende eyghenschappens: oock in smaeck t'eenemael van de ghemeene verschillende, ende souden voor verscheyden quellinghen ende sieckten goet bevonden zijn, oft dit nu soo heel seker gaet, ende aenghenomen moet worden, als ons de Indianen berichten; weten selfs niet, maer het soude konnen wesen, dewijle het

Landt vol alderley mineralen ende metalen is, dat eenighe Water-aders daer door zijghende, de krachten ende eyghenschappen daer van souden deelachtigh werden, ende in eenigher voegen behouden.

Het is in *Nieuw-Nederlandt* een groot ghemack en deught voor het Landt, dat men daer niet ghequelt is met hooghe water-vloeden ofte inundatien, want omtrent de Zee-kant, of soo na, dat het zoute en bracke water op reyckt, is geen extraordinaris vloet; het water wast en valter met gemeen Ty vijf of ses voet op en neer, nae de plaetsen, altemet de eenen meer als de ander, van windt en stroomen begaen werden, ebbe en vloedt gater heel sterck, nochtans niet gheweldigh, ende met springh-ty als den windt uytter Zee op-steeckt, rijst het water wel een voet, oock somtijdts wel twee hoogher als ghemeenlijck, maer dat ghebeurt al heel selden, soo dat heel weynigh daer by gheincommodeert zijn, maer nae boven toe te lantwaert inne, als in de *Colonie, Ranscelaers-wijck, Cats-kil, Esopus*, en dierghelijcke, daer het principale opper-water van daen komt, ende de Rivieren heel versch zijn, loopt het leghe Landt wel somtijdts een ofte twee reysen in 't Iaer onder, als den windt en stroom malkanderen stuyten, maer voor die ghene dieder haer teghens wapenen, ende op versien willen, is het niet schadelijck: daer stroomt wel somtijts hier ende daer dan wat koorn uyt, maer het laet weer goet glib nae, ende is soo goet als een mastingh: het water blijft oock niet langh staen, maer ghelijck het schielijck wast, soo valt het in twee of drie daghen mede weder heel wech.

Van de ghedaente ende stoffen der Landeryen.

GEsproken hebbende van de wateren, begheven wy ons nu tot de Landeryen, ende hare vruchten en superfitie, beginnende van de ghedaente der selve eerst te spreken, ende die heeft haer selven dusdanigh dicht omtrent, ofte langhs de Zee-kant is het Landt niet seer hoogh, met verscheyden Heuvelen ende Bultjens, meest zandigh ofte singelachtigh, maer altijdt met wat kley doormenght, dieder wat vettigheydt aen-brenght, soo dat het alderhande hout-was, verscheyde vruchten, ende wildt kruydt uyt sijn selven opwerpt, ende voorbrenght, heyden ofte andere dierghelijcke dorre ende sterile Landen vindt men daer gantsch niet. Het gantsche Landt is doorgaens bultachtigh, ende op sommighe plaetsen groote Heuvels, oock hier en daer eenighe groote ende uytsteeckende Berghen, als by namen het ghene men daer te Lande het *Hooghe-landt* noemt, zijnde een plaetse van veel hooghe gheberghten aen malkanderen, van drie mijlen door de banck breedt, ende slingert half Maens-ghewijs door het Landt, op sommighe plaetsen wat af-schietende, ende daer naer wederom toe-vallende. Ondertusschen soo zijnder oock veele schoone vlacke Landen, met Broecken ende Weyen van groote lenghte ende breedten, soo veel op de Rivier ende water-kanten, als over al in het Lant de meeste Heuvels vallen, niet steyl, maer gaen verdraeghlijck op, so dat men somtijts op heel hoogh Landt is, ende over alle vlackte en dalen en hooghe boomen siet, eer mender op denckt ofte merckt, dat men hoogher ghegaen is, dat dan ghemeenlijcke

fraeye speculatie aen de liefhebbers van de Schilder-konste, ofte van de Iacht toe is brenghende, want het toont menighte van aengename verschieten, schaduwen, heuvels, water-loopen, dalen, oock voor de Iagers Herten, en ander wildt werck dat men in 't hanghen van de Heuvels en Dalen siet weyden ofte vertieren.

De stoffe is gemeenlijck boven swarte aerde, met kley vermenght, een voet ofte anderhalf diep, en somtijts oock wat minder en meerder, maer soo is den gemeenen gangh, dieper is 't altijt, ofte meerendeels kley uytten witten, veel rootachtigh of geel, daer op sommige plaetsen wel wat singel onder ghemenght is, ende soo nu ende dan wilder hier en daer wel een klip-steen onder loopen groote ende kleyn, ofte van beydts, na het valt: Daer zijn oock Heuvels van klare kley en vol-aerden, maer Zant-bergen heb icker noyt ghesien, als ontrent de strant die uyt de Zee op-gheworpen waren, oock zijnder die heel klippigh ende meest van steenen zijn, die de kenders veel oordeelen mineralen te zijn, ofte in te hebben. Het Geberghte ende Bergh-landen zijn sommighe bequaem te bouwen, de reste met hout overwassen, sommige zijn van klare kley ende andere aerde met steenen doormengt, eenige oock, maer meest in 't hooge Lant klaer steenen van verscheyden coleuren en gedaenten, doch alle evenwel met boomen bewassen, die dan over alle tusschen de naden en reten in staen, doorgaens tusschen het Gheberghte en Heuvels over al in 't Landt, ende oock ontrent de Rivier ende Water-kanten, zijn groote en ruyme pleynen, van eenige honderden ja duysenden morgens, ende minder en meerder groot, seer gheleghen en bequaem om Dorpen, Vlecken, Bouweryen en Plantagien op te formeren: dan zijnder oock Broeck-landen en Valleyen, soo wel zout, versch, als brack, en sommige soo groot, datmense niet oversien kan. Dese Landen zijn niet bequaem als om te weyden, ende te hoyen, alsoose gemeenelijck met de Springh, te weten, die ontrent de water-kanten leggen, onder loopen, zijn ontrent ghelijck de leege Landen ende uytterweerden, in Nederlandt, souden oock meest met Kadijckjes konnen gedrooght en geploeght worden. Men vintse oock wel te lantwaert inne, ver van de Rivieren af, maer die zijn altijt versch, en geven goet Hoy-lant, alsse niet te polligh, ofte te nat zijn, ende die ghebreken konnen met weynigh moeyten, als men daer op passen wilt, oock ghebetert werden, dat men de pollen op den vorst des winters meerendeels breeckt, ende het water in 't voor-jaer, daer het best gelegen komt, af-laet, daer souden oock noch veel meer versche Valleyen zijn, maer om dat het Lant uytter naturen seer genegen is om hout te dragen, ende door het ghevogelte ende windt het zaet over al verspreyt werdt, soo werden de vochtighste ende natste Landen oock al mede Bos, die heet men dan Kreupel-bosschen, ende zijn soodanigh met hout doorwassen van alderley slagh ende soorte soo groot als kleyn, maer meest kleyn tusschen het groote in, dat het wonder om aensien is, maer niettemin als dit Lant weder aengemaeckt werdt, ende tot onderdanigheydt gebracht, is het boven alle kennisse gedrachtigh, ende dit zy soo in 't korte geseght van de gedaente uyt desen, ende het geen vervolgens noch gheseght sal worden. Ghelieve den goetwilligen Leser de vruchtbaerheyt des landts af te nemen, ende te oordeelen, voor my, ick wil wel bekennen dat ick niet bequaem ben de selve af te schilderen, ofte schriftelijck te vertoonen, als zijnde, ons oordeels, het oogh alleen, ende niet

van gelijcken het oor bequaem ende machtigh de selve te rechte dat aen 't herte te versekeren.

Van het Hout ende Gewassen.

ONder anderen is *Nieuw Nederlandt* seer vruchtbarigh ende gheluckigh van schoone Hout-wassen, jae soo seer dat schier het gheheele Landt daer van overtrocken is, ende by manier van spreken, het Hout ons daer al te veel, ende in de weegh is, nochtans komt het wel te pas tot bouwinge van Schepen en Huysen, mede om het Bouw-lant te beschutten. Het Eycken-hout wast daer sommigh tot vijftigh, tsestigh of tseventigh voeten hoogh, sonder eenighe hinderlijcke quasten, valt oock swaer, en somtijdts wel tot twee vadem dick, maer weynigh meer, het isser verscheyde soorte als wit glat bast, ruygh bast, schimmel bast, en swart bast. Het is al t'samen so durabelen en bequamen natuur van Hout, als het maer ten orber gehanteert wordt, als van den Rhijn ofte Weser, komen kan, ghelijck ick my van verscheyden Kenders en Hierlandtsche Hout-kappers heb laten onderrechten, daerse de monsters by den anderen sagen. Het Noten-hout wast daer mede wel immers soo langh, maer niet soo swaer, en het is te ghelooven dat dit Noten-hout metter tijt tot verscheyden saken soude konnen worden ghebruyckt, als zijnde seer recht, taey, glat, en hart, nu richten wy dies weynigh mede uyt als kammen en staven in de Molens van te maken, oock Dorsch-houten en Evenaers voor het Acker-werck, om dat het soo taey is: voorts ghebruycken wy het tot brandt-hout, daer het seer bequaem toe is, ende het oude spreeck-woort te niet doet, daer men mede plach te seggen: *Den Man is noch weer te komen, die het Eecken-hout om te branden, verbeteren sal.* Dit Hout gaet het verre te boven, soo wel in hitte als in duer, en behalven dat het door een olyachtige vochtigheyt, die het by hem heeft, altijdt branden wil, het zy groen ofte nat, al haelde men het versch uyt het water op, en dat het doortrocken was, soo is het door sijn harde vastigheydt uytnemende durabel aan het Wier, soo dat men wel recht uyt seggen mach, dat geen Turf ofte andere gewoonlicke brandt hier te Lande het hantwater daer by halen kan, ende als het droogh is, houdt het vyer, ende vonckt voort als lont. Sommige Vrouwen prijsen de kolen oock seer in de stoven, en seggense beter te wesen als turf, want sy duren langhe, ende begraven haer selven niet in de assche: Dit slagh van Hout is in *Nieuw Nederlandt* over al het gheheele Landt door, in sulcken overvloet ende menighte, dat in de eerste hondert Iaren niet sal te kort komen, al was 't al schoon al vry wat naerder menschen daer quamen, en dan wasser oock Eycken en Essen genoegh, om het noten wat te helpen, behalven soo is het Landt seer ghenegen om uyt sijn selven in weynigh Iaren groote boomen te doen wassen, dat ick vryelijck seggen en besluyten kan, uyt een seecker voorval my daer te Lande bejegent. Het is gebeurt als ick met eenige Wilden (soo noemen wy daer de natuurlicke Ingeboornen, geen Christen Ouders hebbende) van diversche saken diversche propoosten hadde, een van haer-lieden teghens my seyde (soo als wy by occasie ontrent een jongh Bosch stonden) ick sie dat ghy dat Landt doet klaer maken, om te ghebruycken, ghy sult wel doen, 't is seer goet Landt, en draeght swaer koorn, dat

ick wel wete, want het is noch maer 25 of 26 Iaren geleden, dat wy daer koorn op planten, en nu is het weder Bos geworden. Ick vraegden hem serieuselijck, oft dat waerlijck, ende in der daet soo ware: hy versekerde my van jae, gelijck oock verscheyden andere Indianen dieder by stonden, sijn ghetuyghen daer toe waren. Nu, om ter sake te komen, het was een Bos, van Noten en meest Eecken hout, daer verscheyde boomen van omtrent de vadem dick in stonden, veel van een half vadem dick, ende soo voort, maer soo dicht by malkanderen, dat men seer qualijck met een Paert daer door soude hebben konnen komen: dit maeckten my de saecke dies te lichter om aen te nemen, ende te ghelooven, dat noch een seer jongh Bos was, alsoo daer te Lande zijnde, dickwils by observatie hebbe waergenomen, dat de jonghe Bossen seer dicht van hout zijn, oock wel soodanigh, als seer jonck zijn, datmender schier niet kan door komen, maer als het Bos oudt ende swaer wordt, gaender veel boomen uyt, die verdrupt ende verdrongen wordende, achter blijven.

De Indianen hebben daer oock voor een jaerlijcksche ghewoonte, ende is by ons Christenen nu al mede aenghenomen, datse de Bosschen, Vlackten en Valleyen, die niet te vochtigh zijn, in den Herfst soo ras het loof geresen is, ende het kruyt dor wordt, branden, ende die dan, als 't somtijts gebeurt, over-geslagen werden, krijghen haer beurt in de volghende Maent van Maert of April. Dit heten soo wel de onse als de Indianen daer te Lande, *Den Bos brant,* en geschiedt uyt verscheyden redenen, daer wy kortelijck eenige van sullen aenteyckenen, namentlijck, om de Iacht des te gemackelijcker te konnen ghebruycken, alsoo het dorre kruyt en geresen loof niet alleen den Iager het gaen te swaerder maeckt, maer kraeckt oock soo dat hy altijdt verraden is, ende van het Wildt eerst ghesien wordt; ten anderen om het Bos mede te eylen, als doodende ende verstickende den brandt, veel jongh goedt in het opkomen; ten derden, om het Bos te suyveren van het oude dorre hout, soo wel tacken als boomen die ter neder leggen; ten vierden, oock om het Wildt wat te benauwen, ende de Iacht te faciliteren, midts het dan sulcken vryen loop niet heeft, ende oock is het op de ghebrande plaetsen naespeurlijck.

Den *Bos brant* is een seltsaem en speculatijf dingh, men soude seggen, als men het van buyten aensiet, dat niet alleen het loof en kruyt met het dorre hout verbranden soude, maer dat oock met eenen alle de boomen ende het gheheele Bos, datter omtrent is, voort gaen soude, want gesien het daer drooge Herften geeft, soo gaet den brant dickwils soo fel aen, ende vlieght soo geweldigh voort dat het schrickelijcken om aen te sien is, ende wanneer het omtrent Huysen, Hof-steden, of houte Schuttinghen te doen is, soo moet men wel op passen, ofte men lijdt schade, ghelijck met den eersten, eer de luyden daer wel op achten, verscheyden huysen soo verbrandt zijn; niettemin de groene boomen vragender weynigh nae, het buytenste van de basten bluystert soo wel een voet ofte twee hoogh, maer sy gaender niet van uyt, maer in de heel dichte groene Bossen, die out ende hersigh zijn, gebeurt het altemet, dat den brandt om hoogh slaet, door dat de uytgaende boomen langh en dwers over malkanderen vallen, oock half op het eynd blijven staen, ende droogh werden, daer de vlam dan in komt te vesten, ende langhs op loopt, ende soo wanneer dan als dickwils ghebeurt, datse boven aan de harpuy-

sige masten en quasten vint, versterckte haer geweldich, en vliecht vanden eenen in den anderen, soo dat wel dat somtijts de boomen boven een stukweeghs afbranden, ende onder staen blijven, oock wel somtijts heel daer heen vallen dan raeckter wel een groote partye Boomen schadeloos, maer dat het heele Bos afbranden soude gebeurt noyt niet, ick hebbe veel exempelen inde *Colonie Renselaerswijck,* daer veel Greenen hout is van gesien, desen brant staet seer speculatijf, alsmen by nacht door de Revieren vaert, ende dat dan de brant weederzijts van de Revier in't Bos is. Men siet dan over al, ende aller weegen vier en vlam, de meeste vlam waeyt wel voor de wint af en volcht haer voetsel, maer het dorre Hout en de drooge Boomen blijven ten veel plaetsen brandende, 't is heel soet om van verren aen te sien.

Het blijckt dan dat sulcken overvloet van Hout in *Nieuw Nederlandt* is, dat nimmermeer sal komen te ontbreecken, en sommige Menschen ghelijcker dickwijls gevonden worden onnoodige sorge hebben, die vreesen daer noch Hout te kort komen sal, ende daerom oordeelen datmender soo ruym niet meede behoorde te werck te gaen, 't is soo verre daer van daen dat de geene die op het Landt woonen, ende haer met Bouwen ofte Planten bemoeyen, gheen dinghen beeter ofte noodiger doen konnen, als het Hout rontom te destrueeren, soo datmen het oock dickwils met groote hoopen, op het Landt in den brant steeckt, alleenich maer om quijt te wesen, ende dat het in den weege is, daer is oock te Lande seer bequaem Greenen Hout, en naer wy de Noorluyden die daer te Lande woonachtich zijn, wel hebben hooren seggen, soo is het Greenen Vueren ende Inbeeren Hout, daer te Lande soo goet, als het in Noorweeghen is, maer het staet ontrent de Zee ofte soute water-kanten, soo heel overvloedich niet, als alleen op sommige plaetsen, anders veer in 't Landt ende hooch op de Revieren, is het by heele Bosschen, in grooten overvloet, swaer genoech tot Scheeps Masten ende alderley Ronthout, des zijn oock Castanien gelijck in Neerlandt, maer wasschen hier en daer in de Bosschen, verspreyt, des souder veel meer weesen, alsser zijn, indiense de *Wilden* niet met meenichte schenden, dewijle de Castanje Boomen seer gave en gladde basten hebben, diese oock licht aflossen, soo gebruycken en neemen de *Wilden* die heel veel, tot het decken van hare Huysen, ten anderen, als de *Wilden* ende *Neerlanders* selfs uytgaen om Castanien te plucken of te halen, soo kappense ghemeenlijck de Boomen een knie hooch vande gront af, of kappender alle de tacken af, en dit doetse vry minder zijn, verscheyden slagh van Beucken Boomen, maer dragen weynich, onder anderen worden de Water-beucken seer groove en sware Boomen, jae swaerder en kloecker als eenige Boomen. Ordinaris, hier te Lande wassen, den bast van desen boom is naer om hooch toe aengenaem om aen te sien, voorneemelijck als de boomen out beginnen te worden, dan is haer hout niet alleen uyttermaten wit, maer den bast is in't aensien gelijck of het wit Satijn ware, zijn blaederen behout hy langer, als eenig boom in't Bos, zijn heel groot en dick, van onderen uyt den asgrauwen gecoloreert, soo dat desen boom veel plaisanter is ende cierelijcker ontrent de Huysen te planten: Als de Linden hier te Lande, weten wijders geen gelijckenis van te geven, konnen hem oock geen anderen naem geven om bekent te maecken.

Daer is oock Haech Beucken, en wast sommige, tot groote boomen, Bylesteels dat seer op de Ceederen treckt, Cano hout, daer de Wilden haer scheepen van maecken, om dat het seer groote boomen zijn, de onse gebruycken het veel tot solder en vloer plancken, om dat het seer wit sonder quasten is, en oock een glans heeft, daer is oock tweederley Essen, Linden, Bercken, Ypen, Peppelen, Abeellen, Elsen, Willigen, verscheyde Doornen Fliersassafracx, Mispelen, Moerbesien, Hulst, Grende, en verscheyde ander van groot en kleyn slach, daer ons de namen van onbekent zijn, maer evenwel in verscheyde gelegentheyt gebruyckt soude konnen worden, van dese boomen dragen eenige maer vruchten. Aldaer zijn Eycken die in't ghemeen over het ander jaer veel Aackers draghen van verscheyde soorte, maer den aert is Castanien, verscheyde soorten. Nooten ontrent soo groot als de hierlantse, Mispelen, maer het is wat een ander slagh, ende niet so goet als de hierlantse, Moerbesien beter als de hierlantse, doordiense vroech inde Soomer rijp zijn; oock veel herder en soeter vallen, verscheyde slach van Pruymen, wilde ofte kleyne Kerssen, Geneever-beesien, verscheyde kleyne Appeltjes, seer veel Hasenooten, swarte Aelbesien, Cruysdoorens, blauwe West-Indische Vijgen, Aertbeesien het heele Landt door, soo goet als hier te Lande. Half Mey heeftmense gemeenlijck al rijp, dueren tot Iuly toe, blauwe Besien ofte kraecke Besien, Fraem-boysen, Braembesien, Kapjens, Etc. Mitsgaders Artischocken onder de Aerde, Aert-aackers, Aart-boontjens, wilde Ajuyn, den Loock hier gelijck, met noch verscheyde andere Wortelen ende Vruchten, die de Wilden, in tijden van noot weeten toe te maecken, ende ghebruycken. Maer de Neerlanders achtense niet, vermits alderley van hier overgebrachte Tuyn-vruchten daer so wel voortkomen en wassen, het heeft daer te Lande oock meenichte van sulcke knopjens ghelijck de Spaense Cappers ende souden diergelijcke der wel konnen opgeleyt worden.

Vande Fruyt-boomen, uyt Nederlandt overgebracht.

DE Neerlandtse Lief-hebbers, aensiende de bequaemheyt van *Nieuw Nederlandt*, hebben onderstaen derwaerts over te brengen, en te planten verscheyde *Appel* en *Peer-boomen*, dieder wel voort willen, oock wel van Corels wassen, waer van icker verscheyde gesien hebbe, die sonder te verinten op haer seste jaer heel delicate vruchten hebben gehadt, sy willen oock wel verint wesen, alwaert maer by gebreck van stammen of doornen, kort in de gront afgesaecht, dat metter tijt de Inte selfs inde gront oock wortels slaet, anders vallense wat steenachtich, maer in 't generael is het Inten daer te Lande soo noodich niet als hier, want de meeste Vruchten zijn daer evenwel goet, al werdense niet verint, die hier vrangh en wilt souden wesen, of niet dragen, de Enghelse hebben de eerste Queen overgebracht, daer naer hebbender oock, de onse in karrels en stammen overgesonden: sy willender wel wassen en draegen, Bogaert-karsen wassender oock heel groot en goet slach, Spaense kerssen, Voorloopers en Morellen heeftmender oock van alderley slagh gelijck hier te lande, maer het zijn daer veel wisser Vruchten, om datmen in het voor-jaer daerse geen quaet weeder over de Bloem suspect is.

De Kersseboom wilder wonder wel wassen, by voorbeelt ende het is dickwijls in Nieuw Nederlant besocht, lecht een steen in de Aerde, die dat selve Iaer opgaen, wassen soo ras aen, datse het vierde Iaer vruchten dragen, en de boomen laden soo veel, datse somtijts scheuren ofte de tacken daer uyt breecken, de Persicken zijn oock goet van smaeck, het heefter oock Morecotons, die de onse overgebracht hebben, mitsgaders oock Abricosen, veelderhande slagh van de beste Pruymen, Amandelen, Mispelen, Cornolien, Vijgen, alderhande Aelbesien en Hierlantse Cruysdoorens, Calissien hout, Nagelboomtjens, men twijffelt oock niet ofte de Olyven sullen daer met goet proffijt geplant worden, maer het slagh isser noch niet, ende hoewel het Lant uyt zijn selven vol alderley soorten van Wijngaerden is, soo heeftmen hier van doen, noch van de beste slagh van afsetsels diemen hier ontrent ende uyt Duytslant heeft weten te bekomen, derwaerts gesonden, om de Wijnplanters, van alles te laten ondersoecken, en het besten dan te achtervolgen, met een woort alderley Boom-vruchten, ofte planteyten die hier te Lande zijn en wassen willen, zijn nu al met meenichten in *Nieuw Nederlant* of werdender by de Liefhebbers gebrocht, wassender sommige oock veel natuyrlijcker als hier te Lande, princepael die geene die de warmte van nooden hebben.

Vande Wijngaerden.

TEn is niet te gelooven, met watte overdadige meenichte de *Wijnstocken* in *Nieuw Nederlant* over al in 't wilt wassen, men vint niet een Lantstreeck of hoecken lants, daer geen *Wijngaert* op staet, veel wast hy op de vlacke ende opene velden, veel in 't Bos onder de wilde boomen, veel aen de kanten vande Revieren, killen of spruyten, veel langs het hangen van de Heuvels ofte voeten van het Geberghte, daer loopense sommige langs de boomen op, sommige slaen haer over wat schaer hout, sommige over wat struylen en ruychten, sommighe in het gras over de gront, soo dat dickmaels alsmender te Paerde ofte te voet, in komt, te verwarren men groote moeyten heeft, en tijt verlies om daer uyt te komen, die langs de boomen oploopen dragen, maer evenwel in 't gemeen so veel niet, doch by sommige Iaren draegense alle, geene ofte seer weynich uytghesondert in seer grooten overvloet, soo dat het genoechsaem, een lust ende wonder inde nature om aen te sien is, dat soodanige kostelijcke en lieflijcke vruchten soo in het wilde woeste heenen wassen, werdende by veele sonder exempel geacht. Het Lant is in den tijt datse bloeyen wanneermen erghens in het velt buyten komt, vol van lieflijcke en aengenaeme reucken, soo dat het een vreucht is daer door te wandelen ofte te passeeren.

Wel is waer ende het is jammer, door dien de stocken langs de boomen oploopen ofte in het kreupel-hout ende onder de ruychte haer verschuylen, oock gants niet gesneeden gehavent ofte gecultureert worden, en dat de Son den wortel nimmermeer komt te raecken, soo wordense te rechter tijt in 't gemeen ende door de banck niet rijp, de reeden daer van wert gegeven, om datse haer in de uytterste scheutten der boomen niet konnen uytbreyden ende van de tacken en bladeren beschaduwt werden, de vlacke Son noyt genieten, ende om de selve re-

den zijnse veele oock vranger, steenachtiger en vleysiger, alse anders wel wesen souden. Bewijs hier van, is dat indien by gevalle, eenige stocken op boomen die verdorren geloopen zijn gelijcker veel boomen in 't Bos door de Wilden, met het afdoen van den bast diese tot hare Huysen en Vaertuygen gebruycken, dor ghemaeckt werden, ende dien volgende van geen bladers overschaduwt, der Sonnen wermte genieten konnen, soo zijn deselve *Druyven* veel soeter ende eerder rijp als ordinaris. Het selve gelt oock als de Wijnstocken, op eenige kanten van krillen of Beecken, tegen het Zuyden staen, daerse de Son beschijnnen kan, gelijck het selve by mijn ende by veele tot mijn, dickwils ondervonden is, oock hebbe ick in diergelijcke plaetse half Augustus niet alleen rijpe Druyven gesien, maer oock gepluckt ende gegeeten, doch soo vroech is het evenwel geen ordinaris. Maer men moet oock considereeren (ende het soude ons oordeels de vruchten veel vervroegen) dat de wortels vande Wijnstocken, gants geen oeffening genieten, datse oock nimmer gesneeden worden, nochte eenige verversinge ofte mistinge ontfanghen. Als nu dese behulpmiddelen ende inductie der menschen by dese willige nature gebracht worde, daer is niet aen te twijffelen of het sal door de banck, soo goede Wijnnen geven, als in eenig quartier van Duytslant, ofte Vranckrijck, klaer ende onwederspreeckelijck. Bewijs, exempel sietmen daer van inde Suyt-revier daer hebben de Sweetse Inwoonders de heele oude stocken in de Aerde geleyt, dat noemense suygen en sy trecken en genieten daer veel schoone lieflijcke Wijnnen Iaer op Iaer van, de Besien ende haer sap is niet alle van een slach, ofte van eene Coleur, want daer zijnder die het vel van Couleuren uyt den blauwen hebben, maer sommige hooger als andere, eenige weder wat rosachtich, anderen ook heel wit gelijck Muscadellen, so dat de Couleuren in't gemeen vierderley zijn, sy verschillen oock in de grootheyt, soo wel de Besien als de trossen, de witte en rosse vallen in 't gemeen soo groot als de beste Neerlantse Muscadellen, doch de blauwe vallen sommige groot sommige kleyn, de groote zijn gemeenlijck maer niet alle, vry wat vleysich, ende worden daerom van den ghemeenen man speck Druyven ghenoemt, om datse soo vleysich zijn, maer de kenders, houden het daer voor, dat de oeffening dit ghebreck wel soude weg nemen, het sap der Besien is daer als in andere plaetsen, eenigh helder wit andere wat rosser, sommig uyt den rooden treckende op den wijn Francois, maer dat komt vande groote blauwe, ende by mijn kennisse van geen andere, daer is oock nat soo heel hooch root dat het door de dickigheyt, beeter naer Draeckenbloet als naer wijn gelijcket, men kan met een Roomertjen daer van, een heele kan water so hooch couleur root maecken als of het gemeene roode Wijn was. Onse Neerlanders als ontrent de Wijnbergen niet opghevoet, hebbender noyt veel werck van gemaeckt, somtijts soo te hoy en te gras gelijckmen spreeckt, wel een stock verplant, maer dan evenwel, noyt naer behooren wel waergenomen, sy hebben oock wel somtijts quantiteyt vande Druyven ghepluckt en gheperst, maer daer is noyt yemant aen doende geweest die het rechte verstant ofte kennisse daer van hadde, soo datter oock so heel veel besonders niet van gekomen is. Ick hebber evenwel verscheyde reysen gedroncken, die reedelijck goet en smaeckelijck was, ende wy merckten dat de foute aen ons ende niet aen den Wijngaert was. Maer nu onlangs voor eenige Iaren hebben niet alleen eenige

Liefhebbers al vooren daer van geinformeert zijnde, verscheyde fluyten en planten derwaerts gesonden, ende is oock een Man expres ten dien eynde over ghesonden, die een Duytser ontrent Heydelberg van geboorte was, met ordre sooder noch yet aen ontbrack zijn selven daer wel te deeg van te versien, ende oock volck die haer des verstonde mede te brenge*n*. Insgelijcx so hebbense daer het Wijn planten, met vlijt en kennisse by der hant beginnen te nemen, soo daer verscheyden al formeele Wijn plantagien ofte Bergen, daer nu zijn hebbende, ende heeft oock Godt de Heere zijn genadigen Seegen daer af over beginnen te vertoonen: Haer verleenende naerse ons berichten gewenste vruchten, ende sal nu van Iaer tot Iaer den Wijngaert daer seer toe gaen neemen, want yeder een neemt het by der hant, ende den een leert het van d'ander, en dewijle nu de populate in Nieuw Nederlant sterck begint toe te neemen, soo staet in korte Iaren abondantie van Wijnnen daer te verwachten.

Vande Tuyn-vruchten in 't gemeen.

DE Tuyn-vruchten in Nieuw Nederlant, zijn seer verscheyden, eenige van outs daer onder de Wilden bekent, sommighe oock uyt andere quartieren, maer meest uyt Nederlant derwaerts gebracht, wy sullender in 't generael wat van spreecken: Maer de Lief-hebbers soudender veel meer aengename eyghenschappen van weten te verhalen, daer wy ons werck noyt van ghemaeckt hebben, als eenigh ander noodich tijtverdrijf hadden, sy bestaen dan van voorneemelijck in verscheyde soorten van Saladen, Coolen, Pastenaecken, geel ende roode Carooten, Beete, Andivie, Suceray, Vinnekel, Suring, Dilmelt, Spinnagie, Radijsen, Rammelatsen, Pieterseely, Kervel, Kers, Ajuyn, Biesloock, en voorts het geene men in een gemeene Cool of Moes-tuyn gewoon is te hebben, de Cruyt-hof is oock tamelijck gestoffeert met Rosemareyn, Lavendel, Ysoop, Tijm, Salie, Marioleyn, Confile de greyn, Ajuyn Heylich, Alsem, Belurie, Pray en Scharlay, oock Pinpernel, Draeckenbloet, Vijfvinger Cruyt, Dragon, &c. nevens Laurier, Aertjeschochen en Spersins, en verscheyde andere dingen die ick met kennes of geen acht op geslagen hebbe, de Ondersoeckers van de eygenschappen der nature berichten ons, dat de Vruchten daer veel drooger en dies oock krachtiger wassen, als hier te lande, ick hebben oock wel gesien datse daer minder gehavent en geoeffent werden, en evenwel wassen, by ghelijckenis, de Pompoenen wassender met weynich ofte geen oeffeningh, en zijn soo soet en droogh dat die geene diese gebruycken, daer water en Azijn by doen, om te stoven gelijck als Appelen, en niet tegenstaende het hier te lande een slap en slecht een verachten Kost is, so vallense daer te lande soo goet dat onse Natie daer veel van houden, ende ick dickwijls heb hooren seggen datse als sy toegemaeckt zijn naer behooren gelijckmen hier de Appelen doet, datse dan voor de Appelen niet behoeven te wijcken, of daer is heel weynich onderscheyt, ende soo wanneer de Pepoenen inden Oven gebraden zijn, soo houtmense voor beeter als de Appelen. De Engelse die in 't gemeen wel wat moghen dat wel smaeckt houdender veel van, gebruyckense oock in Pastayen, en weetender dranck van te maecken, ick meene niet ofte alle soorten van Pepoenen en Cawoerden, die ergens te vinden zijn sul-

len daer oock zijn, maer van alle zijn de Spaense de beste. De Wilden hebben mede een eygen soorte van Pepoenen, onse Neerlanders noemense Quaesiens, ofte Cascoeten, namen diese van de Wilden overgenomen hebben, om datse van te vooren anders ons niet bekent waren. Het is een aengename Vrucht soo wel voor het oog door zijn veelvoudige schoone Couleuren; als voor den Mont, door zijn goede smaeck, de Meysjens houdender oock veel van, om datse light gereet te maecken zijn, dese vrucht heeftmen vroegh inden Somer, want alsmen de Saeden half April plant, soo kanmense in 't eerst van Iuny al bequaem te eeten hebben, men wacht niet met de Vruchten te gebruycken, tot datse rijp zijn alse slechs wat groot worden, soo plucktmense af en gaeter soo voorts mede te vier, sonder datter yet meer aen te doen is, alse dan eens gepluckt zijn dientmense alle dry ofte vier dagen wel weder te plucken, ende het is ongelooflijck alsmen op het plucken past, watter meenichte datter in een Iaer aen de struycken komen, de rancken loopen weynich ofte sommige maer een tree ofte twee, langs de gront, sy willen oock wel in nieuw gebroocken bos lant wassen, als het maer wat omgehackt is, ende het onkruyt daer uyt gehouden wort, de Wilden maecken groot werck van dese Vrucht, eenige Neerlanders houdense oock voor heel goet, maer sommige maeckender niet heel veel werckx van, het is een kost die licht wast, licht toebereyt, en licht weder vande Maege verteert wort, reedelijck van smaek en voetsel. De Miloenen wassen in Nieuw Nederlant mede heel lichtelijck, sonder dat het Lant eens behoeft toegemaeckt ofte gemist te worden, men weet daer niet van so uyt te snoyen, ofte so sorghvuldelijck als hier te Lande onder glaesen voort te queecken, kondense daer te Lande maer soo veel siers als hier de Comcommers aengedaen worden, sy souden heel wel te vreden zijn. Sy planten daer als sy dencken het niet meer rijpen sal ende komt het dan noch by ongeluck datter eenige uytgaen, soo steeckense weder nieuwe Saeden in de gront, sy willen oock heel wel in het nieuw opgebroocken bos lant wassen, alsmense maer vande ruychte bevrijt, ende soo geplant zijnde wast dese Vruchte diese daer meest spaens speck noemen heel weeldrich en groot, diese uyt curieusigheyt gewogen hebben, vinder van seventien pont swaer te zijn. Door het warme temperament daer te Lande zijnse oock veel lieflijcker, aengenamer te eeten, oock niemant qualijck bekomen alse maer te deegh rijp zijn, hoe veel men der eet.

Het heeft oock daer te Lande Citerullen ofte water-Limoenen, een Vruchte die hier te Lande niet valt, maer somtijts wel uyt Portugal hier over ghebracht wert, anders niet bekent, als den geen die in warmer Landen als dese ghereyst hebben, dese Vrucht wil beter voort ende wast veel overvloediger als de Meloenen, ja soo seer dat sommige de selve planten (ende oock wel mede gevaren zijn.) Om het lant mede te suyveren ende het ongehavende wilde Bos onder ghehoorsaemheyt te brengen, ende tot Bouw-lant te maecken, haer sap is seer lieflijck, ontrent gelijck het sap der Abricosen, ende de meeste Menschen daer te lande sullen wel ses Waterlimoenen eeten, tegens eene Miloen, al konnense die beyde tot haer wil hebben, sy wassen ordinaris soo groot als hoofden. Ick hebber oock wel gesien, soo groot als vande kloeckste Leytse Coolen, maer dan in 't ghemeen een weynich lanckwerpigh, van binnen zijnse wit ofte root, de roode hebben roode ende de witte swarte kerrels, men snijt alsmense ghebruycken wil den

schel ontrent een vinger dick buyten af, de reste is alle seer goet om te eeten, licht geresen vleys als een spongie, die vol nat is, daer sitten dan de kerrels tusschen in, ende alsse oprecht rijp en goet zijn, smeltense heel tot sap wegh, soo ras alsse inde mont komen, ende daer blijft niet overigh uyt te spouwen als de kerrels: de Vrouwen ende de Kinders zijnder seer Amoureux op, 't is oock seer verkoelende ende sy ghebruycken het veel inde plaetse van dranck: Ick hebben vande Engelse wel hooren seggen, dat sy daer dranck van maecken, die den Spaense Wijn niet veel toe geeft, maer soo hoofdigh niet is, doch dattet gebreck heeft van licht suer te worden, en dat den Azijn die der af komt wel dueren wil, ende soo goet is dat sommige onder haer hem veel gebruycken.

Comcommers wassender overvloedigh: daer wassen oock Calabassen, dat zijn vruchten bykans als langh-halsde Pompoenen, maer hebben binnen heel weynigh mergh; sy worden meest om de schellen gesocht, want door dien deselve seer hart en sterck zijn, kanmense over al toe gebruycken, als om zaet, specerijen en andere diergelijcke dinghen in te bewaren, het zijn de ghemeene water-emmers vande Wilden: ick hebber oock soo groote gesien datter over een Schepel goet in mochte. Rapen zijnder oock soo goet en hart als eenige Sant-Rapen hier te Lande zijn konnen: daer zijn oock Erreten en verscheyde soorten van Boonen, van d' Erreten sullen onder de Acker-vruchten spreecken: De Boonen zijnder veel verscheyden, maer de groote Roomse boonen die de boeren hier tessen of Huys-boonen noemen, noch oock de Peerts-boontjes willender niet laden, het loof wast wel mal en gul ghenoegh op, daer schieten oock op eenen struyck dickwils wel 10 of 12 voort, maer komt weynich of niet aen. De *Turksche boonen* die de onse derwaerts gebracht hebben, wassender heel weelderich, laden uyttermaten wel, en werden veel geplant, maer de Indianen hadden oock voor onse aenkomste aldaer bonen van alderhande slagh en coleuren, maer om groen te eten ende in te sulten vallense wat vleesigh, uytghesondert de blaeuwe die der geen ghebreck van hebben: ende haer witte zijn oock vry wat windigher als de hierlandtse. Voor de reste is het goet eten: de Indianen houdender sonderlinge veel af, weetense oock op een bysondere maniere (die de Nederlanders haer nu al hebben afgeleert) te planten, als de Turcksche Terwe, ofte ghelijckmen daer den Majos, een half voet boven de gront staet, steeckense daer de boonen by in, ende laten het te samen opwassen, de Majos die dan soo veer voor is, krijght heel grof stroo als boon-stocken, ende daer loopen de boonen by op, het werdt te samen groot ende gheluckt heel wel, en soo trecktmen twee vruchten te ghelijck.

Vande Bloemen.

DE *Bloemen* in 't ghemeen die de Nederlanders daer ghebracht hebben zijn witte ende rode *Roosen*, verscheyde slagh, oock Pejuyne ofte Cornelis Roosen, ende Stock-Rosen: te vooren warender gheen daer te Lande als *Eghelantieren*, verscheyde Naghel-bloemen, oock Ienoffelen, veelderhande schoone *Tulpaens*, Kroonen van Imperiale, witte Lelien, dat Lelikens Frutularia, Amemine, Naeckte Vroukens, Violeesen, *Goutbloemen*, Somer-sotjens, etc.

daer sijn oock Nagel-boomtjens gebracht, ende van selfs zijnder noch verscheyde andere boomen, die fraje bloemen dragen, hier niet bekent. Het Landt heeft oock mede eenige bloemen aen sijn selven, als te weten Sonne-bloemen, roode en geel Lelien, Singelen, Morgen-sterren, witte, roode en geele Maritoffelen, dat een soet bloemtjen is, veelderhande Klocken etc. daer sonderlinghe geen acht op heb geslagen, maer de liefhebbers soudender veel op tellen konnen, ende breet mede wayen.

Vande Genees-kruyden ende het Indigo.

DAt in Nieu-Nederlandt verscheyden Genees-kruyden en Medicinale planten zijn, is niet aen te twijffelen, een seecker Chirurgijn hadde daer een seer fraye Thuyn gemaeckt, ende alsoo 't een Botanicus was, veel Medicinale dingen uyt het wildt daer in gheplant, maer met het vertreck van dien man, is dat weeder doot geloopen. Ick meyn oock om dat de sieckten daer soo weynigh regeeren, dat die dinghen te minder ondersocht worden: de geene diese daer nu bekent hebben, bestaen meest in *Capilli Veneris Scholopentria, Angelica, Polupodium, Verbascum Album, Calteus sacerdotis, Atriples Hortense &Marine, Chortium Turrites, Calamus Aromaticus, Sassafrax, Rois Virginianum, Ranunculas, Plantago Burso, Pastoris, Malua, Origaenum, Gheranicum, Althea, Cinoroton Psuydo, Daphine, Viola, Ireas, Indigo Silvestris, Sigilum Salamonis Sanguis Dracoum, Consolidae, Mille Folium, Noli Metanghere, Cardo Benedictus, Agrunonium, Serpentanae, Coriander*, leke Pollen, wilde Loock, Spaense Vijgen, *Elaetine, Camperfoelie, Petum* Manneken en Wijfken, veelderhande vaeren. Ende voorts is het Landt van alderhande Planten en Boomen vol, soo dat niet is te twijffelen of daer zijn veel goede *Simplicia*. De kenders soudender al veel mede konnen te wege brengen, dat wy daerom te eerder ende te meerder aennemen, om dat de Wilden, met worteltjes, bolletjens en blaetjens heel vervaerlijcke versche wonden, ende leelijcke verouderde seeren weten te genesen, daer veel exemplen van soude konnen toonen, maer om de kortheyt voorop gaen sal. De Indigo Silvestris wast daer te Lande van natueren sonder eenige oeffeninge ofte menschen hulp, buyten twijffel alsser luyden waren die het verstonden en daer op aen leyden, souder veel voordeel mede te doen zijn: men heeft proeve daer van ghesien inde Colonie van Renselaers wijck (den Heer Kilian van Rentselaer, die een groot yveraer en liefhebber voor Nieuw-Nederlandt altijt gheweest ende gestorven is) stuerdender zaet, maer het wierde te laet ghesayt, ende oock op een onbequame plaetse daer geen gras wassen kost, als zijnde het Beeren Eylandt een Klipsteen, daer boven een voet aerde niet op was, soo dat het wel fraey opquam, maer door de drooghte des Somers heel geel worde ende verdrooghden, men kan evenwel sien, dat als het wel overleydt geweest, het wel ghegaen soude hebben.

Naderhandt heeft eenen Augustijn Heerman, mede een curieus liefhebber van nieuw Nederlandt zijnde, weder op nieus ontrent de steede nieuw Amsterdam ondernomen, Indigo te sayen, het is wel geluckt, ende heeft veel ghegheven, de proeven daer van oock hier in het Vaderlandt overghesonden zijnde, be-

vondt men goet te wesen, en beter als gemeen plat goet. Het Crap planten is hier noyt besocht, wert evenwel niet getwijffelt of 't soude wel gaen, want het Landt is op veel steeden vet en swaer genoegh. Den Heere Minuit schrijft oock dat hy daer besocht heeft Canarie saet te saeyen, en dat het wel slaeghden en veel opbracht, maer seyt hy also het doen inde eerste beginselen was, mochten sy aen sulcke dingen haren tijdt niet hangen, maer sorge dragen voor den nootsaeckelijcken kost, en de Heere zy daer voor gelooft die isser nu overvloedigh genoegh ende reedelijcks koops, soo datmen nu begint toevoer te doen van kost ende dranck naer andere daer ontrent ghelegene landen, als Virginia, West-Indien ende de Caribese Eylanden: die van jaer tot jaer verwacht wordt meer en meer toe te sullen nemen en metter rijdt een fraje negotie, te meer als de vaert op het Nederlants Brazil daer by quam, te sullen worden.

Vande Landt-bouw en Acker-vruchten.

DEn *Landt-bouw* in Nieu Nederlandt valt niet soo arbeytsaem ofte beswaerlijck als hier te lande: Eerstelijck om dat het bevryen ofte schatten daer soo kostelijck niet valt als hier, want in plaetse van de hierlantsche sloten of grachten, setmen daer te lande posten en richels of palissaden: en daermen nieuwe plaetsen aenmaeckt vintmen ghemeenlijck de gelegentheydt van het Hout by de wercke, sonder dat het yets kost als den arbeydt, die oock al redelijck wel te bekomen is, alsmen het volck aen sijn selven heeft, ende sonder volck kanmender niet veel uytrechten, het landt daer weynigh boomen op staen, ofte als het redelijcker wijs wat uytgeroeyt is tweemael geploeght zijnde, houtmen volkomen bequaem om alderhande Winter-vruchten in te saeyen, tot Somer-vruchten behoeft het maer eens geploeght te worden, ende alsmen het dan weder met Winter-vruchten, te weten Rogge ofte Tarwe sayen wil, ploechtmen de stoppelen om ende saeyter soo in, en het wast heel wel naer de jaer-gangen zijn: Ick soude het konnen seggen dat inde negen jaren die ick daer ontrent in't Lant geweest ben, oyt niet over het Landt hebbe sien voeren, 't werdt oock seer selden gedaen. Het landt werdt meer met braecken onderhouden, ende gheschiedt dickwils soo wel om dat het onkruyt ofte de ruychte de overhandt neemt, als om dat het de ruste van nooden heeft: sommighe luyden dat ick oock voor heel goet houde, als haer landt wat vuyl wordt ende haer dunckt dat het braeckens noodigh heeft, saeyen het met Erreten, om dat die (soo men seyt) het landt sacht, vet en suyver maecken; maer daer is veel landt dat te gul is om Erreten te dragen, ende soomense daer op saeyt wassense soo mals, datse te vroegh leggen gaen ende op het veldt verrotten, soodanige landen dan moeten met Terwe en Garst eerst uytgebouwt worden eerder Erreten op komen mogen, en men heeft daer wel dickwils gesien, dat het Winter-stroo oock te gul wies, soo dat de Tarwe of Rogge by lange soo veel niet uytbrochte als het anders soude gedaen hebben.

Het meeste en ghemeen slagh van Erreten zijn van die groote Graeuwe, diese oude Wijven noemen, met blaeuwe en witte, oock groote witte schellen, maer werden weynigh op den acker gesaeyt ende meest inde hoven.

't Is de pijne niet waert ende ick kan hier niet naerlaten te verhalen, dat daer

te lande met goet fatsoen ende ordinaris alle jaer, alsmender wel op past, op een en het selfde landt, tweemael rijpe Erreten konnen ghewonnen worden: het is verscheyde reysen ghedaen, ende gaender dus mede te werck, te weten: in het leste vande Meert ofte eerste van April, naer somtijdts de jaren vallen saeyense haer Erreten, die zijn dan in 't eerste van Iulij rijp, dan doetmense af ende het landt naer dattet wederom omgheploeght is, werdt dadelijck met het selve saet dat het voorgebracht heeft weder besaeyt, soo heeftmen in September of eerste van October wederom rijpe Erreten, ende het is noch dickwijls lang daer naer fraey somerigh weder: dit selve soude oock gedaen konnen werden met de Boeckweyt, gelijck geloofwaerdighe luyden my verhaelt hebben: segghende sy sulcks versocht hadden; maer alsoo de Boeckweyt daer veel aenstoot van de Vincken ende ander ghevogelte lijdt, oock de Tarwe ende Rogge daer overvloedich is, werdtse niet veel gesaeyt, te meer alsoo het Mayes Kooren, dese plaetse over-al waerneemt en vervult.

De *Turckse Tarwe* ofte Mayes, gelijckmense daer noemt, en veel meynen te zijn gelijcke de grooste Aren, daer Iesse Davits vader hem mede geboot na den Leger tot sijn Broeders te gaen, is een seer handigh kooren ende komt over al toe te pas, soo in het planten als anders, het wil in alderley landt wassen, selfs in het schraelste ende steenachtighste datter is, al is het noch so seer uyt-gebouwt ende vervuylt: het is oock seer bequaem om het bos mede tot Bouwlant te maken, want als maer de struycken en boomen op het velt afgekapt ende verbrandt zijn, soo maecktmen met breede Hauwelen in den grondt kuylen ses voeten van malkanderen, soo datmen in yder kuyl vijf ofte ses korrels, en steeckter daer na soo men wil noch Turckse boonen by, als vooren gehoort is, dat wast dan, ende alsmen het tweemael wiet is het genoegh; het wieden valt oock niet heel swaer, alsoo den grondt niet opgebroocken maer alleen met een breede dissel de ruychte boven af gevlaeckt, ende de eerste rijsen tusschen de tijlen op een ruychten geleyt wordt: de tweede reyse is het lichter, want men doot het uytspruytsel maer enhaelt het eerste wietsel, om de Mayes spruyten tot kleyne hoopjens: ondertusschen schiet het kooren hoogh op, ende smoort alle ruychten, stompen en struycken die daer onder staen, so dat daer onder niet in 't leven blijft, maer de Pepoenen alleen willender wel by wassen, ende tusschen de tijlen deur, over al heen loopen.

Als het landt nu soo een Somer ghebruyckt is, kan het over al toe te pas komen, ofte om weder Mayes in te planten, die daer dan beter en met veel minder moeyten wast, als de eerste reyse, ofte om *Touback* in te planten, ofte om klaer te maecken, voor de Ploegh in te setten, dat dan lichter als anders te doen is, voor dien de Wortelen verstickt, versmoort ende ten deele vergaen zijnde wel uyt de gront willen, en aen stucken breecken; men kan oock als de Mayes afkomt, weder Winter-kooren op het veldt sayen, sonder te bloeyen, dan trecktmen de Mayes struycken uyt de gront ende verbrandtse: haelt de hoopen van een, sayt het kooren daer in, eght het effen toe, ende men krijght goet kooren: Ick hebbe Rogge geweeten die op de voorverhaelde manier gesayt was, nochtans soo langh werde dat een man van ghemeene lenghte het boven zijn hooft konde toe binden, ende daer by soo swaer was, datse seven en acht Amsterdamsche

Scheepels door malkander de vinne uyt-brachte, zijnde een vinne 108 Gerven of Schooven, daer van 2 een wagen vol maecken.

Den eerwaerden *Johannis Megapolensis Junior*, geweesen Predicant inde Colonie Renselaerswijck, in seeckeren brief door hem aen sijn vrienden gheschreven ende door haer inden druck laten uytgaen, tegens sijn voornemen, ghelijck ick selfs uyt sijn mont gehoort hebbe, en wel te gelooven staet, alsoo 't een man van groote geleertheyt is, die krachtigher stijl hadde konnen ghebruycken, verhaelt onder anderen, dat seecker Huysman hem vertelt hadde, elf mael Tarwe in elf jaren aen malkanderen, op een ende het selve landt gewonnen hadde, dit is voor veel luyden een hoogh woort, en sy konnen het qualijck aennemen, nochtans is het waer, en die gheene die daer te lande verkeert hebben, souden daer getuychenis van konnen geven, en noch meerder, van aenbeginne af was dit lant tot dese elf schooven niet meer als twaelf mael gheploeght, dat was de eerste reyse tweemael ende soo voorts, uyt de stoppelen in 't saet geploeght, tot elf reysen toe: Ick hebbe landt gehadt aen het selfde landt aen, oock den elfden schoof ghesien, hy was tamelijck goet: den Man dien het gebeurt is sijn naem was *Brandt Pelen* uyt het Sticht van Wtrecht geboortigh, en datmael Scheepen inde Colonie van Renselaerswijck. Men moet bekennen dat dit van vooren aen te sien is, soo wel wat vreemt ghelijckt, maer het is evenwel daer te lande geen wonder: het zijn oock veel duysenden van Mergens soo goet ende soo vruchtbaer als het lant daer hier van gesproocken is.

Het is oock by mijn tijdt ende doen ick daer te lande was gebeurt, dat seecker eerlijk Man, genaemt Ian Evertsz Bout, die mede aen hare Ho: Mo: by de Gemeente in Nieu Nederlandt gecommitteert is geweest, om een stuck gelt wedden, een plecke Garst te hebben, van naer goet onthout seven Mergen groot, so hoogh en schoon, datter geen onder was of men konse ghemackelijck boven zijn hooft toebinden: men gingh daer op de plaetse besien, en bevondt datse door de banck halm voor halm tusschen de ses en seven voeten langh was, ende maer eenige seer weynige korter onder bevonden worden: Ick hebbe mijn oock voor de waerheyt laten segghen, datter dickwils Garste (maer het is evenwel geen ghemeene gangh) elf Scheepel Amsterdamse maete de vim geschooten heeft, soo dat alle kenders en liefhebbers oordeelen dat Nieu Nederlant soo vruchtbaer en bequaem is, voor allerley soorte van Greynen als ergens eenigh deel inde werelt, tot noch toe by Nederlanders bekent of beseten.

Onder de Acker-vruchten moetmen mede reeckenen de Toubacq, als mede op den Acker groeyende, ende een seer bequame vrucht zijnde om het Landt te bereyden en klaer te maecken, in sulcker voeghen ofte immers soo wel als den Mayes, hy gheeft oock wel ruym soo veel profijt ende alsser op ghepast werdt waster seer goet ende weeldrigh, soo dat niet alleen ick maer honderden met mijn meenichte van bladeren tot vijf vierendeel langh gheschat ende ghesien hebben. Den Toubacq is daer mede lieflijck ende luchtigh verschilt (principael vande Verinis Toubacq) weynich inde geur, ende hoewel de Verinis beter is, soo verschilt het evenwel soo veel inde deucht niet, als het in de prijs doet, naest de Verinis sal het wel de beste zijn ende naer veeler oordeel de Virginise te boven gaen: veel houden het daer oock voor, ende het is heel waerschijnelijck, dat als nu de

menschen daer beginnen te vermeenighvuldigen, en den Toubacq daer wat in meerder overvloet geplant wort, noch in groote renomi ende aensien sal komen, dat oock het defect inde geur als alleen naer sommighe sustineeren, inde onsuyverheyt des gronts bestaende door haestige cultulatie sal t'eenemael wegh ghenomen ofte seer vermindert werden.

De Gerst wil mede heel wel daer te Lande wassen, maer werter noch niet begeert, Cummijn, Canarie zaet, en diergelijcke zijnder oock al beproeft ende den *Commandeur Mirunt* ghetuycht, datse daer uyttermaten wel aerden willen, maer het komter noch soo nauw niet om, dat het op diergelijcke dingen gesocht wort, daer wast oock heel goet Vlas en Hennip, maer alsoo de Vroutjens daer te lande gants niet ofte seer weynich spinnen, en dat de Wilden, Hennip aen haer selven in 't Bos hebben, daer sy haer selven mede konnen behelpen ende stercke touwen, en netten voor haer gebruyck van maecken, soo wert daer weynich Vlas ofte Hennip geteelt, maer evenwel by die geene die daer gheteelt wort, kanmen wel sien, datse goet en bequaem is.

Vande Mineralen, en vande Aerdens en steenen.

*V*Oor die geene die haer ooge gelieven te slaen, op het milde temperament van Nieuw Nederlant, en des selfs gedaente en constitutie, comtempleeren. Als zijnde het meest taemelijck hooch, uyt alle vloeden en bevrijt van opperwater. Oock op veel plaetsen borg en bultachtigh, sullen wel lichtelijck konnen afnemen ende mercken, datter Mineralen zijn, maer evenwel de Neerlanders hebben noyt veel moeyten ofte kosten gedaen om deselve te ondersoecken ofte naer te speuren, hoewel het selve niet soo seer uyt naerlatigheyt als sommighe meenen geschiet, als wel ons oordeels uyt goede consideratien.

Den gemeenen roep heeft daer te lande altijt onder den gemeenen Man ghegaen. 't Is wis en seecker dat hier veel kostelijcke en treffelijcke Mineralen zijn, soo wel van Gout als van andere kostelijcke Metalen, maer daer most anders naer ondersocht worden, en dat wil vande gemeene Man soo niet ghedaen zijn, en het schijnt datter de Overigheyt geen yver toe heeft, maer aen de ander zijde wort by de luyden niet eens bedacht, dat de Neerlanders daer te lande niet seer sterck in getal waren, en Mineralen indiense beter en kosterlijcker als Yser zijn, yders oogh op haer trecken ende veel jaloerse vryers vinden, die wel licht metter tijt ons de deur voor het hooft souden hebben geslooten, en haer selven met de Iuffer verheucht, doch dit alles overgeslagen sullen wy tot voldoeninghe der Lief-hebbers, yetwes particuliers 't geen soo daer als hier te lande ghepasseert is verhaelen, gelijcker dan niet aen getwijffelt wert, ofte daer te lande zijn Mineralen ghelijck het selve by de geene daer van genomene proeven onwedersprekelijk bewesen is, ten tijde van den Directeur Willem Kieft zijn door zijn E. Ordre verscheyde proeven in zijn byweesen genomen: soo wel van Gout als oock van Quicksilver, 't is my oock noch in verser memorie, dat ick by enige present geweest ende een oogh getuyge ben, werde oock deselve datmael heel rijck ende goet bevonden, men heeft doen oock van tijt tot tijt getracht deselve daer van, herwaerts naer het Vaderlandt over te senden, doch het heeft noyt daer mede

wel willen gelucken. In het Iaer 1645. inde *Baritans* by gevalle ondeckt seeckere Mijnne, die voor kostelijck gehouden ende beter geoordeelt werde te zijn, dan alle die voorgaende bekent waren, daer was doen ter tijt heel veel ghesprecx van onder de lieden, daerom sullen ten gevalle der Lief-hebbers, de pijne waert achten, de gheel Historie daer van in 't korte, naer de waerheyt te verhalen.

Alsmen in den Iare 1645. besigh was met *Intercessie* vande *Officieren, Regenten* der *Colonie Renselaerswijck* ende *Maquas* wilden, zijnde doen en noch de sterckste en gevreeste Natie daer te Lande, de gereesen onrusten, en Oorlogen tusschen den *Directeur Willem Kieft* ter eenre, ende de *Wilde Natie* daer ontent geleegen ten ander zijde, ten gevoeghlijckste te apaiseeren, was by die vande *Colonie Renselaerswijck* mede afgebracht, seecker *Indiaen* ghenaemt *Agheroense*, om voor Tolck te gebruycken, alsoo deselve seer gemeen was onder de *Christenen* te verkeeren, mede alle de Indiaense of Wildese Hooft-talen onder de Partyen ghebruyckelijck, seer wel verstaende, nu de Indianen zijn doorgaens gheneegen haer aengesichten op te proncken, ende met verscheyde afsteeckende couleuren te beschilderen, hoe deselve oock meerder glimpen en blincken hoe liever ende aengenamer sy haer oock zijn, soo gebeurdent op seeckeren morgen-stont, dat desen Indiaen van boven, daer hy in des *Directeurs* huys vernacht hadde, afquam, en sich selven in des Directeurs ende mijnne presentie, die oock dat mael, over het werck vande Vreede-handelinge by die van *Rentselaerswijck* ghecommiteert was, ter needer stelde ende begonde zijn aengesicht met Couleuren te bestrijcken, den Directeur daer oogh op staende, versocht my hem te willen vraghen, naer dat goet daer by hem mede was strijckende, het welck hy my ende ick aen den Diecteur langhde, die het langh besien hebbende oordeelde aen de swaerte ende den smeerigen glimp, dattet eenigh kostelijck Minerael was, soo datmen den Indiaen daer voor te vreeden stelden, om te besien of het wat in hadde, het werde in een smelt kroes gedaen, men leefdender mede soo men best konde, naer de directie van eenen *Iohannes la Montagne Doctor* inde *Medecijne*, en *Raedt* in Nieuw Nederlant, een verstandigh Man die daer oock eenige kennisse ofte wetenschap af hadde ende om kort te wesen, naer gheoordeelt wierde het langh genoech in 't vier geweest te zijn, nam men het daer uyt ende leeverde twee stuckjens Gout uyt, met haer beyden waerdich by ofte ontrent, de dry guldens, dese proef werde metten eersten heel stil gehouden, en naer den Vreede gemaeckt en voltrocken was, sontmen eenighe persoonen met een Officier van de Compagnie naer den Bergh die den Indiaen perfect beduyt ende aengewesen hadde, de lieden brochten ontrent een goeden Emmer vol, soo aerde als steen daer van mede, dat waer ergens, naer haer best duncken, doch sonder kennis, daer van uytgegraven hadden, van dese stoffe werden noch eenige proeven ghenomen, alle van gelijcke uytkomste, als de eerste, soo datmen meende der boven op te zijn, en vont den Directeur goet met het meeste en beste van het overige stof, een persoon genaemt *Arent Corsen* over *Nieuw-haven*, daer een Schip ontrent Kers-tijt van daen op Enghelant voer, naer het Vaderlant te senden, maer het ongeluck heeft gewilt datter niet van te recht ghekomen is, door dien men noyt heeft konnen ervaren, waer het Schip belant is, ende meentmen het in Zee gebleven te zijn. Den Directeur *Willem Kieft* als in 't Iaer

1647. naer 't Vaderlant vertrock, hadde mede van dese ende andere specien tot verscheyde proeven by hem, maer mits het vergaen van het Schip de *Prinçes* daer den Directeur op was, bleef het selve goet daer mede, nu heeft my een *Cornelis van Tienhooven Secretaris* in *Nieuw Nederlant*, hier in Hollant zijnde, bericht dat hy hier te lande van de selve specie verscheyden proeven hadde doen nemen, ende dat altijt wel uytgevallen waren, soo dat aen de goetheyt van dese specie by veele niet wert getwijffelt. Dit exempel hebbe hier goet gedacht te stellen, men souder dierghelijcke wel veel meer konnen by-brenghen, maer het soude verdrietich vallen van yder in 't bysonder soo wijtlughtigh te gaen, niet te min men vint daer te lande alderley opdrifte en voorboden van Mijnnen, maer meest van yser, en die van Nieuw Engelant maecken en gieten alreede van de specie die daer onder haer valt, haer eygen Canon, Plaeten, Potten, Cogels Etc. Nu zijnder in Nieuw Nederlant die haer dat werck eenichsins verstaen ende die verklaren, dat veel beter en rijcker Bergen, vol van verscheyde specien in Nieuw Nederlant, zijn, als in Neuw Engelant, doch naer ons kleyn oordeel soude niet raetsaem wesen, daer yet naeders te doen ofte met de ontdeckinghe voort te vaeren, soo lange de plaetsen niet verder gepopuleert zijn.

Het heeft daer oock Bergen alleen uyt Volaerde bestaende, ende verscheyde Berghen van andere soorte van sijne Aerde ofte Kley, die sommighe wit andere root, geel, blauw, grauw en oock swart is, maer alle seer vet en tay, bequaem schijnende om Schottels, Potten, Plateelen, Tabacx-pijpen en dierghelijcke van te maecken, daer is oock ghelijck by experientie ondervonden hebbe, bequame aerde om steenen en pannen van te backen, soo dat jammer is geen meer luyden van diergelijcke erneeringhe haer derwaerts begeven, sonder twijffel daer is goet voordeel in te doen, ende het lant souder oock wel by gherieft zijn. Daer is oock Bergh-Cristal en sulck Glas als uyt Moscovien komt, daer zijn oock groote meenichte van Serpentijn steen, maer valt hoogher groen als diemen hier te koop vint, daer valt oock grauwe Heert-steen, Ley-steen, Slijp-steen, maer meest root, Keul ende Cassay-steen, meenichte en overvloet van alderhande soorte van blauwe steen, bequaem om Moolen-steenen te maecken, oock om mueren op te trecken, ende ghebeelt werck uyt te maecken, alsoose niet alle even hart maer heel verscheyden in 't werck valt, men vinter oock specie ofte immers het ghelijck van Albast ende Marmer, ende andere diergelijcke meer, maer door dien het Lant noch niet vol menschen is, zijn die dinghen weynick gheacht, soude nochtans by populatie ende aenwas, van pracht ende overdaet, die der van gemeenlijck volght, wel considerabel werden.

Vande Verwen ofte Couleuren.

DE Verwen in *Nieuw Nederlandt*, oorspronckelijck vallende konnen bequamelijck in twee soorten afgedeelt werden, te weten: In Verwen die haeren oorspronck neemen ofte ghemaeckt worden van steenen, ende in Verwen die van Planten ende Cruyden toebereyt worden, de naturellen ghelijck dickwils gheseght is, schilderen haer aenghesichten en lichamen met verscheyde Couleuren, den eenen vremder en seltsamer als den anderen, soo sy best bedencken konnen,

ten dien eynde hebbense ende draghen gemeenlijck by haer kleyne leere sackjens, daer in ellix besonder en verscheyden verwe in is, als root, blauw, groen, bruyn, wit, swert, geel, etc. ende de kostelijckste ende meest ghe-estimeerste onder haer is die geen die meest luyster heeft, en blinckt ghelijck of het vijlsel van eenigh gesuyvert Metael ware, sulcken glimp hadde de gheene daer in 't Iaer 1645. De proef hier vooren verhaelt van ghenomen werden, de meeste worden van steenen ghemaeckt, die wetense soo te kloppen en te vrijven dat zyse kleyn krijghen, en houdense door de banck beter als die van planten zijn, nietemin daer vallen oock eenighe planten daer de Indianen verscheyde schoone seer hoogh ende oogh lieflijcke Couleuren van weten te tempereeren, weynigh in effecte van de steen Couleur verschillende, dan dat den Metael-achtighen glimp daer soo niet in afsteeckt.

Oprecht ende naer de waerheyt pastment te verhalen hoe de Indianen alle hare verwen prepareeren, waer mijn onmoghelijck, de steenachtighe hebbense my bericht kloppense eerst en vryvense dan voorts tusschen steenen, maer of sy daer eenighe vettigheyt by ghebruycken soude ick niet konnen segghen, maer ick weet seer wel dat meest alle haer steenachtighe verwen, vettigh en smeerigh in 't gevoel bennen.

Met de Verwen diese uyt Planten en Cruyden krijghen leevense meest alle op een manier, ende om den Leeser niet langh op te houden, sal ick eene manier verhalen die ick selfs daer te Lande ghesien hebbe, de reste kan daer ten naesten by afgenomen worden.

Daer wast een seecker Plante in het wilde, opkomende ontrent als den Melt, maer krijght veel scheuten uyt eenen struyck, ende wert veel swaerder als Melt, aen dese Plante komen root, bruyne ghereetste Besickens die plucken de Wilden, plettense in stucken en dan hebbense groote basten van Boomen ontrendt ses voeten lanck en drie voet breet, soo gietense dan het uytgeperste nat deser gekneusde Beesien op de binnenste ofte gladde zijde van den bast, die altijt wat hol staet ende door de Son aen de kanten wat opgetrocken is soo op die basten neer, ende soo stellense het te samen in de Son, om te verdrooghen: maer soo haer dat niet ras ghenoech voortgaet, ofte soo sy verreysen willen ghelijckse dickwils doen, also sy by den Soomer tijt niet langh op een plaetse blijven stil leggen, so maeckense Kay-steenen in het vier heet; en smijten die op de basten in 't uytghekneusde nat, en weten het soo metter haest droogh te maecken, dan doense het gheene soo opghedrooght overblijft en nu een harde en vaste substantie ghelijckt, in sackjens en ghebruykent naer haer gelieven als sy het van doen hebben, het is het schoonste ende hoochste Purper dat mijn ghedenckt mijn leven gesien te hebben, de Wilden temperen het alle met water, daerom schiet het licht af. Maer als het naer de Konst bereyt wierde soo meentmen het een seer geacht Couleur soude wesen.

Het schilderen dat de Indianen doen heeft niet veel te beduyden, ende is meest aen haer lichamen en aengesichten, ofte sommighe oock aen de vellen diese draghen, men mach oock in hare groote ende vaste Huysen, diese in haer Casteelen en by-een-komste hebben eenighe Conterfeytsels van Tronyen vinden, maer gants niet geestich ofte subtijl, soo beschilderense oock hare Schilden, en klop-

hamers nevens het Richelwerck in hare Huysen, daer by konnense oock Schepen, Boomen en Dieren in Verwe afmaelen, maer het is gants niet sinnelijck, maer een dingh heb ick onder haer ghesien dat hier diennen sal, ende wel verhalens waerdich is, de Indianen ghebruycken voor een oppruncksel ende in plaetse van Pluymen, seecker heel cierlijck Hayr, eenigh heel lanck, maer reedelijk grof en stijf, ander korter maer heel fijn, wetende het selve soo aerdig te accomodeeren dat het magnificq om sien is, als sy daer mede aengedaen ende opgeschikt zijn, dit Hair strickense met snoertjens, in sodanich fatsoen als sy het begeeren, dan steeckense het in eenighe verwen, die sy daer toe weten te prepareeren, en doen het soo schoonen hooghen rooden Coleur ontfanghen dat alle die het sien daer in verwondert staen, oock hout dese verwe in het selve Hair vreet en stijf, het selve oock soude morghen wesen soo vast, dat reghen ofte wint deselve niet afslijten kan, ofte doen verblicken, maer op het fijne Hair vatse evenwel noch beter, als op het herde, ende heeft oock soo uyttermaten schoonen glans en luyster, hoe wel het de Wilden met geen sonderlinghe konst weten te bestellen, dat dierghelijcke root hier te lande noyt ghemaeckt is, ofte van geene simplicie ghemaeckt kan worden, het is hier aen verscheyde vermaerde Verwers en Lief-hebbers vande Const vertoont, sy estimeerden het seer hoogh ende bekenden plat uyt, dat hier te lande dierghelijcken root by niemant konde ghemaeckt worden. Sustineerende dat deselve Couleure soose hier bekent ware, seer gheacht soude wesen.

Vande Dieren, in Nieuw Nederlant.

*N*U sullen wy spreecken vande *Beesten* ende *Dieren*, soo in Nieuw Nederlant door Christenen ghebracht als van naturen zijn, beginnende van het tamme Vee, welckens aert, in aenbeginne van hier overghebracht is, ende soo wel in gestalte, als andersins, met het geene in Neerlant is weynich verschilt, het meeste en rechte slach van Paerden die wy daer hebben en recht tot den lantbouw bequaem zijn, is het gebracht uyt het Sticht van Wtrecht ghenomen, en derwaerts over gebrocht, het behout oock den selven aert en groote, men heefter oock veel Engelsche Paerden maer zijn soo bequaem niet tot den Lantbouw al soo sy wat licht vallen. Evenwel goet om te berijden ende tot de Sael te ghebruycken, sy kosten oock soo veel niet als het Nederlantse slach, en zijn beter te bekomen, daer zijn en komen oock somtijts *Curacouse* en *Arubase* Paerden, doch konnen den aert daer te lande niet heel wel aennemen, om datse geen koude gewent zijn, die haer daer des Winters dickmaels de doodt aen doet, of ten minsten alser niet heel wel opghepast wort in perijckel stelt. De Paerden in 't ghemeen teelender wel voort, en leven langh, zijn oock niet veel sieckten onderworpen, maer daer is een seer uytsteeckende plaegh die daer te lande somtijdts veel schade onder de Paerden doet. Een Paert als het die plaegh op het lijf krijght, kan in weynich tijt ghesont en doodt wesen, en het is als of het een beroerte kreegh en gaet als een mensch die seer droncken is, en valt eyndelijck onder den voet, ende sterft soo schielijck wegh, sonder datter helpen aen schijnt te wesen, dit heeft de luyden doen omdencken en daer zijn nu eenighe persoonen

die raet daer voor weten te doen, ende 't leven daer door brengen, soo dat het perijckel nu soo groot niet meer is als het voor desen wel gheweest is; den oorspronck waer uyt dese sieckten ontstaet wordt seer verscheyden van gesproocken, dat het daer aen schijnt of niemant de rechte gronden daer noch van bekent waren, doch men houdt het alle daer voor, dat kloecke Paerde-meesters (die op sommige plaetsen wel soo dick zijn dat sy weynigh te doen krijgen, maer in Nieuw Nederlandt heel schaers) daer zijnde, de oorsaeck deser qualen ende de remedien daer tegen wel souden uytvinden. Het gemeen slagh van *Koeyen* in Nieuw Nederlandt is Hollandts slagh, maer werden door de banck daer niet wel soo groot als hier, door dien het Hoy niet wel soo krachtigh is, en dat de luyden de *Veersen* op haer tweede Iaer gemeenlijck laten speelen, om het voordeel vande aenteelinge te eerder te ghenieten; maer anders als sy op haer behoorlijcke tijdt speelen ende wel op gepast werden, ghelijck men in Hollandt doen moet, sullen sy soo kloeck worden en soo veel geven als het gemeen slagh in Hollandt doet, doch de Hollandtse *Koe-beesten* zijn daer de quaellen vry wat onderworpen, als sy op verse gronden gheweyt, ofte met vers Hoy uytgevoedert worden: dit was in 't eerste als men daer noch gheen raedt toe wiste seer schadelijck, maer werdt nu voor-ghekomen met Sout te voederen, ofte somtijdts bracken dranck, ofte Hoy dat in soute Valleyen ghewassen is, te gebruycken. Daer zijn oock *Koe-beesten* ghebracht uyt het Sticht van Wtrecht, op het hooghe Landt omtrent Amersfoort inghekocht, en sy bevinden dat die immers alsoo wel slaen als de Hollantse, doch sy vallen niet wel soo swaer, en evenwel sy gheven melck genoegh, teelen braef voort, en zijn seer bequaem om vet te weyden, door dien sy veel smeer setten.

Daer zijn oock Engelse *Koe-beesten*, doch niet by de Nederlanders gebracht, maer van de Engelse in Nieuw Engelant gekocht: Dese Beesten willen daer te Lande immers soo wel aerden als het Hollandts slagh doet, behoeven oock soo veel op-passen ofte onderhoudt niet, en konnen ghelijck in Engelandt haer selven heele Winters door buyten behelpen, maer sy werden oock lange soo kloeck niet als het Hollandtse slagh, en sijn vry wat minder in prijs, sy gheven oock geen groote plas van Melck, maer sy is seer vet, ende heeft veel Booter in: Voor die ghene die de mesnagie willen practiseeren en het beste slagh van Beesten souden willen hebben, die nemen een *Bul* van Hollandts aert by de Engelse *Koeyen*, en dat geeft heel goet slagh door malkanderen, sonder veel te kosten. De *Ossen* doen daer oock goeden dienst, en werden niet alleen by de Enghelse maer oock sommige Nederlanders inde Wagen en Ploegh gebruyckt: Het vet weyen gaeter oock wel aen, en so wel de *Ossen* als alles wat ter vet-weyde bestelt wort, dyen daer wel uyt, soo wel tot vleesch als tot smeer.

Verckens zijnder mede seer vele, en werden by menighte voortgheteelt en aengehouden van de ghene die buyten woonen, daer de ghelegentheyt vande Bossen en Valleyen ontrent zijn: sommighe luyden prijsen de Engelse om datse harder zijn, en des Winters haer beter als d'onse buyten konnen erneren, maer de onse vallen weder veel grooter en swaerder, setten oock dicker Speck, by eenighe Iaren zijnder soo veel Aackers inde Bosschen, dat de *Verckens* daer een handt dick Speck by konnen setten, en als het nu soo gheen Aacker Iaren en zijn, ofte

voor die daer geen gelegentheydt toe hebben, dan worden de *Verckens* gemest met Mayes ofte Turcksche Tarwe, en naer het gemeen ghevoelen is het Speck dat sy daer van setten niet te verbeteren, en beter als het Westphaelsche, jae als het swaer is, gelijckmen daer wel tot vijf, ses en seven vingeren dick heeft, kraeckt het van hardigheyt alsmen daer door snijt, voor die gene die veel *Verckens* trachten te hebben, maecken dat hare Suggen ontrent Kers-tijdt by den Beer zijn, dan komen de Biggen in April, als dan het Gras op sijn best is, soo gaen de jongen met haer moeder ten Bos waert en soecken de kost, en teghen dat de jonghe Seugen een Iaer out zijn, krijgense selfs weder jonghen, soo dat de *Verckens* in Nieuw Nederlandt heel meenighvuldigh en in overvloet zijn.

Schapen zijnder in Nieuw Nederlant maer niet heel veel, in nieuw Engelant zijnse vrij abondanter, ende werdt meer werck van haer ghemaeckt, door dien sy de Weverij met kracht willen voortstellen, daer onse Nederlanders soo seer niet naer trachten. De *Schapen* werden anders onder ons vet genoegh, ja dickwijls (gelijck ick selfs gesien heb) soo vet, dat het overdraeght, ende afsienelijck is, sy teelen daer oock wel voort en sijn gesont genoegh, daer is oock bequaeme plaets en ruymte genoegh om haer te voeden, en goet Hoy voor des Winters, maer om datse gehoet of in 't veldt opgewacht moeten zijn voor de Wolf en andersins, en wy het volck daer gemeenlijck niet wel te missen hebben: mede door dien het Herte-vlees daer seer overvloedigh is, vertrouwt men die selve eenighsins te minder begheert zijn, daer is oock noch een ander toeval, dat ick oordeel het voornaemste belet te wesen, dat het daer te lande niet Schaeprijcker is. In nieuw Nederlandt zijn de Landen doorgaens houtachtigh, dat is: over al beset met Bomen, Struycken en Strugelen, en de *Schapen* daer door en ontrent wayende, verliesen veel van haer Wol daer aen, soo dat de Wol daermense meest en principael in soodanige Landen behoort om aen te houden, daer in lange ofte in vernaer soo veel niet uytbrenght ofte beschiet. Als men van buyten aen wel soude meenen, om als geseght is voor de scheer-tijdt te veel achter laten: de luyden houden daer meer van *Geyten* als *Schapen*, het schijnt dat die daer oock wel soo wel voort willen, want als de *Schapen* eens vet zijn moghense sonder groot perijckel niet weder mager werden, daer weten de *Geyten* soo niet af. De *Geyten* gevender oock vry wat melck, ende die is altijdt begeert, ende om datter weynigh gelt aen hanght, komt het voor Planters ofte luyden die eerst beginnen ende niet in handen hebben metten eersten heel gheleghen: In plaets van *Koeyen Geyten* te houden, daer hanght weynigh gelt aen, sy teelen dubbelt voort, en de *Bocken* jongh ghesneden, konnense altijdt verkoopen, het is seer lieffelijck vleesch.

De Nederlanders hebben daer oock alderhande slagh van *Hoenders*, soo wel als hier te Lande, mitsgaders *Capoenen*, *Calkoenen*, *Gansen*, *Eenden*, daer zijn oock Duyven-melckers, die verscheyde slagh van *Duyven* aenhouden, ghelijck hier te Lande, met een woort het *Tamme Vee* isser van alle soorte gheen uytghesondert, tot *Katten* en *Honden* incluys, en wat de *Honden* belanght die zijn daer soo bequaem ter Iacht te woonen, op het Roer te leeren, en te Water te doen gaen, als men deselve ergens soude konnen vinden, sulcks onnoodigh is, eenighe mede derwaerts aen te voeren.

Van het Wilde Vee.

HOewel Nieuw Nederlandt van de koude des Winters vry wat ghesuyvert wordt, soo werden daer nochtans veel *Leeuwen* gevonden, maer noyt van eenigh Christen, al-hoe-wel sy dickwijls het Lant wijt en breet doorreyst hebben levendigh ghesien, maer alleenigh bekent bij de vellen vande Wijfkens, die somtijdts een ende seer selden, by de Indianen ter Marckt ghebracht worden, en die vertellen dan wel, daer na ghevraeght zijnde, datse heel verre daer van daen wel 15 of 20 dagh reysens, naer het Zuyden of Zuydt-Westen toe ghevanghen worden in seer hoogh geberghte, en dat de Mannetjens, te gauw en te quaet om te krijgen zijn.

Oock werden daer te lande veel *Beeren* ghevonden, maer geen sulcke grauwe ofte vaele van Hayr, als in Moscovien, ofte in Groenlant, sy zijn daer meest al glimperigh en pick swart, bequaem om Moffen van te maecken, ende hoewel daer van dese Beesten veel zijn, werden sy nochtans selden van de Christenen ghesien, wegens den scherpen reuck diese hebben, en soo ras als sy yemant ruycken, soo vluchtense, daerom weten de Wilden als sy daer opter Iacht gaen sullen, ende het niet inden slaep-tijt (daer hier naer van spreecken sullen) en is, haer lichaem en kleedinghen daer toe te bereyden, dat het Esaus lucht heeft, dat is gelijck het Veldt ofte Bos ruyckt, om by geen contrarie lucht ontdeckt te worden: Somtijdts werden sy evenwel van de Christenen oock gesien, als sy boven wint ontrent haer komen, ofte als sy (gelijck het dickwijls gebeurt) in het over swemmen van eenigh Water zijn, maer men heefter gheen ghevaer van te verwachten, alsmen haer niet selfs aenranst ofte verstoort, gelijck die deselve schieten, ofte andersints vanghen willen, want dan verweeren sy haer dapper, soo langh sy eenighsins konnen, en die op haer schieten sal, dient voorsichtigh te wesen; en eer hy schiet een Boom in 't oogh te hebben, daer hy hem metter haest op kan retireren, anders soo hy niet wel hadde getroffen, en hertsteegh doot geschooten, dat nochtans selden gebeurt, door datse seer hart en tay zijn, soude den schutter groot perijckel loopen, want den ghetroffen *Beer* maeckt terstondt van Bladers ofte het ghene dat ontrent hem is, een prop (ick sal den lief hebbenden Leser dit omstandelijck verhalen, gelijck ick het uyt den mondt van verscheyden Wilt-schutten die het selve wedervaren is, gehoort hebbe) met sulcken prop stopt hy de ontfanghen wonde, en komt soo op den Schutter ofte plaetse (daer hy den roock heeft sien opgaen) aen-gheschooten, ondertusschen moet den Wildt-schut op een Boom wesen, het dient oock wel een Boom te wesen die dick is en veel tacken heeft, anders soude de *Beer* oock daer konnen op komen, ende wanneer daer veel tacken aen zijn weet hy daer weynigh raet toe, is dan den Schutter soo behendigh dat hy hem uyt den Boom de rest weet te gheven, dat is sijn voordeel, anders (gelijck het oock al gebeurt is) moet hy daer soo langh op sitten wachten, tot dat het Beest sijn grammen moet over, ende wegh ghegaen is, dat wel licht een paer uren aen loopen kan.

De *Beeren* geneeren ende voeden haer selven daer niet als in groen Landt, en in Moscovien ofte elders, met roof van verscheurt goedt of krengen, maer dese

met Gras, Cruyt, Noten, Castangien ende Aackers, die sy oock (ghelijck ons de Wilden vertellen) selfs op de Boomen weten te gaen plucken: 't Wert oock by verscheyde Christenen gheaffirmeert dat de *Beeren* selfs op de Boomen klimmen om de vruchten daer van te eten, ende als sy dan weder daer af willen wesen steecken sy de hoofden tusschen haer beenen, ende sonder aensien of het hoogh ofte leegh is, laten sy haer selven los van boven neer vallen en gaen haers weegs, sy worden somtijdts oock wel uyt de Boomen geschoten. De Indianen ende oock de Christenen in *Nieuw Nederlandt* stellen vast dat de *Beeren* des Winters twaelf weecken lang slapen, ende dit gaet soo toe, inden Herfst werden de *Beeren* altijdt heel vet, des Winter over eten sy niet, maer legghen haer op een zijde ter neder, en met een Poot inde mont daerse aen suygen ende op brommen, leggen sy soo ses weecken, op de eene zijde, daer naer keeren sy haer op de ander zijde, ende doen als vooren: Tot dit werck kiesen sy in 't ghemeen een oversteeckende Klip, in 't gheberghte, een hol of dicht Kreupel-bos, daer veel groote Boomen in ter neder legghen, om uyt den windt ende in verseeckertheydt te wesen. De Wilden seggen dat sy dan meest gevangen worden, ende oock het best te vanghen zijn: Het swaerste ende groffste slagh van *Beeren* datmen daer vindt, naer men aen de Huyden oordeelen moet, ende selfs oock wel vande grootste daer levendigh op aengesien hebbe, is ghelijck ghemeen slagh van *Veerse Koeyen*, sy vallen heel vet, somtijdts is haer Speck tot ses of seven vingheren dick. By de Wilden werden sy voor goet eten ghehouden, voorneemelijck den Afval met den Kop, en de Pooten die zijn by haer seer begheert: Ick proefden het selfs noyt maer hebbe van verscheyde Christenen die daer van gegeten hadden hooren seggen, dat het soo goeden ende smaeckelijcken spijse was, als eenigh Speck ofte Verckensvlees soude mogen wesen.

Eelanden vintmen aldaer oock tamelijck veel, sy houden haer meest wat Zuydelijck, daer niet veel menschen en komen, het is heel goet eten ende by vele lieflijcker ende beter begeert als het *Herte-vlees*, hoewel het by lange soo fijn niet is, haer Huyden bereyt zijnde vallen redelijck swaer ende bequaem tot Colders, eenighe ghevoelen van dese Beesten, datse wel tam te maecken souden zijn: De Mannetjes, te weten, als sy gesneden waren, ende de Wijfjens in Melck ghehouden, en met de *Koeyen* gehanteert waren, sy zijn niet schichtigh ofte weerbarstigh wildt van nature: eenige diese voor playsier aen-gehouden, ende van jonghs gewent hebben, bevinden datse seer tam werden, en het wilde Bos licht vergeten. Dit oordeelt men met Lubben, ende onder de *Koy-Beesten* te houden, noch seer beteren en toenemen soude; vele zijn oock van gevoelen dat men haer by den Bul, te weten de Wijfjens, behoort te doen spelen, het soude naer haer sustinue een goet slagh gheven, seer bequaem tot den arbeydt, alsoo het een sterck Beest in der nature is, seer goet om vet te Weyen, alsoo sy selfs in het wilde, nu oock krachtigh vet laden, soude oock wel goede Melck gheven ende een nieuw slagh van *Runt-Beesten* wesen, na desen haer seggen, en dat sonderlingh als sy ruym half daer uyt het lant genomen, met het landts gestaltheyt accorderen en aert grijpen soude.

Daer zijn oock menighte ende onghelooflijck veel *Herten*, want niet teghenstaende datter de Wilden, het heele Iaer deur, alle Iaren principael op de Herfst

als sy vets zijn, meenichte van duysenden dooden, en de *Wolf* als sy gheworpen werden en noch kleyn zijn daer groote schade onder doet, soo is 't heele lant noch over al vervult, en het schijnt niet te minderen, want seer selden datmen buyten komt en te velde gaet, of men sieter den eenen tijt min, de ander tijt meer, met heele troupen, haer vlees is goet voor de menagie en bequaem eeten, het is in 't gemeen soo wel te bekomen dat een goet *Hert*, niet boven de vijf gulden gelt, maer dickwijls wel minder.

Daer zijn oock witte *Herten* en *Daenen* en andere die swartachtigh zijn, ende de *Wilden* segghen dat waer erghens een wit *Hert* ofte *Daen* sigh verkeert, heel veel toeganck van andere *Herten* is, als van haer seer bemint en ghesocht zijn, maer met de swarte naer haer ghevoelen ist recht anders, dit is het *Indiaens* segghen, het rechte bescheyt hebben uyt gheen Christen voor alsnoch daer van niet konnen vernemen, daer is oock noch ander slagh van grof *Vee*, maer niet by sulcke meenichte, oock by onse Christenen soo niet ghesien, als alleen by die van *Canada* die ons daer veel vreemde dinghen van vertellen. Ick hebbe uyt een *Iesuwijts* mont gehoort, die door occasien van onder de *Mequarse Wilden* gevangen te zijn, by onse *Neerlanders* verlost werdende, soo tot mijn quam, datse in *Nova Françia* ofte *Canada*, meenichte van *Wout-ossen*, die sy in 't Latijn *Boves Silvestres* noemden, hadden wel soo swaer en groot als Paerden, maer den hals bykans als een *Cameel*, boven op lanck hair, als Peerts manen, een kortachtigen steert, met gekloofde klauwen niet wilt ofte verscheurende, ontrent van naturen als *d'Elanden* zijn, ick hebbe oock vande *Macquase Wilden* dickmaels gehoort dat veer en diep in 't landt Beesten waren maer haer selven seer selden lieten sien, van groote ontrent als een ghemeen Paert, en ontrent sulck fatsoen, maer oock gespleten klauwen, en dat deselve Beesten een hooren recht voor het voor-hooft hadden staen, die wel somtijts anderhalf of twee voet langh waren, en door datse soo vluchtigh ter been en sterck zijn, konnense qualijck ghevangen of verstrickt werden, ick hebbe noyt eenighe waer-teecken van gesien, meene evenwel dat sy daer zijn, door dien het de Wilde Iaghers seer eenpaerlijck afirmeeren, daer zijn oock Christenen die seggen de vellen maer gheen hooren daer van ghesien te hebben.

Men vint daer oock veel *Wolven*, zijn niet wel soo quaet ofte groot als in *Neerlandt*, sullen oock niet licht yet aentasten als het kleyne Vee, te weten: *Herten* maer meest als sy jongh zijn, jonge *Calvers, Schapen, Geyten*, en *Verckens*, maer op de Verckens, alsser een trop by malkander is hebben sy niet veel kans, om dat sy haer weeren en malkander helpen, de *Herten* weten sy des Winters alsser sneeuw leyt, Iaghers gewijs te besetten en te vangen, maer weten dan wel acht of thien in 't getal te zijn, somtijts sal oock wel een *Wolf* alleen een *Hert* soo lang jaghen en vervolgen tot dat het moede wort en hy het krijcht, maer kan ondertusschen het *Hert* aen water komen soo is de *Wolf* daer af, want het *Hert* gaet te water en de *Wolf* derft het niet volghen, maer moet het op de kant blijven staen aensien, door dit middel wetende dat de *Wolven* de *Herten* te water drijven, en de *Herten* als sy gejaeght worden soo sy eenighsins konnen, het water kiesen, wordender veel *Herten* in de wateren en Revieren gevangen, van die geene die ontrent de Revier ofte het water woonen, en het oogh geway daer over

hebben, ofte by gheval met vaertuygh daer op en ontrent zijn, want die roepen daer naer toe, en soo het *Hert* naerder de wal is als dat het met roepen onderschept kan worden, soo roepen die geene die op de vanghst uyt zijn, en het schijnt dat door de weerklanck die van het landt komt, dat in 't gemeen wat hoochachtigh ende aen de kant met boomen beset is, de Beeste verschrickt ende afgekeert wert, meenende de stemme van het landt daer het naer toe swemt te komen, soo dat sy dan wederom keeren, ofte langhs het landt dat sy niet dorven aen doen, hen houden ende soo in haer doodt vervallen.

Sommighe gevoelen dat een gejaecht *Hert* maer alleen begheerich soude zijn naer vers water, maer wy bevinden in *Nieuw-Nederlandt* datse sonder onderscheyt gejaeght zijnde het water begeeren, ende op Eylanden en plaetsen die ontrent de Zee-kant leggen vervolcht zijnde sullen sy de openbare Zee aendoen, ende oock somtijts wel soo diep in swemmen dat sy het omkeeren vergeeten.

Men heeft in *Nieuw-Nederlandt* oock veel *Bevers*, daer wy hier naer omstandelijck van handelen sullen, seer schone en kostelijcke bruyne *Otters*, heel moye *Vissers*, *Catelossen* die sy in *Neerlandt Loesen* noemen, sy hebben ten nasten by vellen als *Leeuwinnen*, ende zijn oock ontrent soo van fatsoen, doch kleynder met korte staerten, als een *Haes* ofte *Konijn, Vossen, Espannen* diemen in Nederlandt *Schobben* noemt, is een seer warm Bont, ende uyttermaten ghesont voor yemandt die hem beseert, ofte verlempt heeft. Als sy gebraden zijn is het vlees oock seer goet eeten, maer door dien sy uyttermaten vet vallen zijn sy ghestooft veel te machtich, sy zijn oock playsierigh om te vanghen, vermits sy in holle Boomen haer provisie voor den Winter maeckende, daer oock seer selden uyt komen als om te drincken, en daer door haer kribbelen, en spoor op de uytterste schorsse van den Boom verraden en na gespeurt zijnde, worden sy inde Bomen nedergevelt, daer sy dan uyt komen loopen of sy droncken en duyselich door het vallen waren, haer leven eyndelijck tot playsier van de Iaghers latende, *Mincken, Hasen* en *Konijnnen*. Maer onder ons geen *Konijnnen*, als tamme of verwilderde, maer in *Nieuw Engelandt* veel in 't wilt, *Muscus Katten*, dese Beeste is ontrent soo groot als een middelbare Katte, heeft oock een langhen hairachtigen steert, en ruyckt soo swaer en krachtigh, naer het *Muscus* datter qualijkck by te dueren is, en al zijn de vellen seer veroudert en opghedroocht, soo behouden sy evenwel den reuck, gelijck oock doen alle dingen daer sy by gelegen hebben. *Maeters*, swerte en grauwe *Enckhoorens*, die oock sommige verscheyden roeden veer vliegen konnen, en hebben deselve dan dunne vellen aen, beyde zijden vande voorste tot de achterste beenen, die sy van malkanderen uytspreyen en openstaende, op heen seylen waer sy wesen willen met ongelooflijcke rassigheyt, daer zijn oock *Aertoerckens, Egelsdassen, Trommelslaghers*, en verscheyde andere soorten die wy niet kennen ofte gesien hebben, en sommige wel gesien hebbende, maer weten niet te noemen, daerom voor by gaen.

Van het Pluym-gedierte soo wel te water als te lande en eerst de Roof-voghels.

R*Oof-vogels* vallender in *Nieuw Nederlandt* seer veel ende van verscheyde slag, als tweederley *Arenden*, soo seer onderscheyden dat sy malkander gants niet

gelijcken, zijnde de eene soorte ghemeen, als diemen hier te Lande ende elders dickwils siet en gewoon is, de andere valt in 't gemeen wat grooter, en de veeren zijn ongelijck bruynder, behalven dat sy het heele hooft wat van den hals, den heelen steert en slagh-pennen t'eenemael snee wit hebben, dat haer seer genoeghlijck ende lustich om te sien maeckt, sy noemense daer *Wit-koppen* en zijnder vry veel, daer vallen oock *Valcken, Havicken, Swervers, Steen-krijters, Kerken-dieven* en veel andere *Roofvogels*, die wy niet noemen konnen, maer het is al te mael ghenegen om quaet te doen, eten niet als Vis en Vlees, naer sy best bekomen konnen. Het soude oock meerendeels wel ter Iacht te ghewennen zijn en tot gebruyck konnen worden, 't welck daer uyt afghenomen wert dat sy daer van haer selven, haer bejagh wonder wel weten waer te nemen, trachtende de kleynste altijt eenigh kleyn ghebeente te verschalken, en de middelbare ofte die haer daer toe machtigh ghenoegh rekenen, loeren op de *Spreeuwen, Lijsters, Mayerdieven, Korhoenders*, en dierghelijcke yder naer sich best dunckt te sullen konnen overmannen.

Maer de *Arenden* zijn op hoogher bejagh uyt, en brenghen over al daer sy ontrent verkeeren groot ontsagh by, in 't gemeen onthouden sy haer daer het Bos, out en dierhalven niet heel dicht op den gront beset is, ontrent de Waterkanten ofte groote Revieren, dat sy met eenen het oogh over den Vis, *Swanen, Gansen*, ende *Eenden*, daer sy haer ten deele grootlijcx mede onderhouden konnen hebben, niet dat sy die altijt selfs verschalcken ghelijck sy den Vis doen, die sy dickwijls levendich uyt den stroom weten te rucken, maer soo erghens een Voghel by de Schutters gequest ofte elders een geraecktheyt krijght, daer zijn sy datelijck ontrent te vinden, al zijn der van te vooren met menschen oogen gheen ontrent ghesien, maer dese Beeste sweeft seer hoogh buyten het bereyck van ons oogh in de Lucht, altijt op d'eene ofte andere proje sterck loerende daer sy veel ontrent gewoon zijn te verkeeren, sullen haer gheen ofte heel weynigh *Mayerdieven* ofte andere diergelijcke Vogels die de Vruchten verderven onthouden. Sy eeten seer geerne *Herten vlees*, daerom loeren sy veeltijts waer hier ofte daer, de *Wolf* een *Hert* verrast en gevangen hebbende, en weder heeft verlaten of ten deele gegeten, soo weten sy dan het selve al vliegende te gaen uytsoecken, en verscheyde lieden die daer van weten, hebben sulck seylen en omvliegen dat dan in 't gemeen niet seer hoogh is naer gevolcht, en sijn selfs by de *Herten* gekomen die gheschonden en in 't gemeen half, en minder ofte meerder van den *Wolf* gegeten waren, 'tgebeurt oock wel dat eenigh Schutters de Beesten quetsende, en niet krijghen, die evenwel door bloet-verlies sterven, en soo heele ongheschende *Herten* ghevonden worden. Daer is oock noch een ander *Roofvogel*, het hooft hebbende gelijck een groote Katte, de veeren heel licht asgrauw, sy wetender in *Neerlandt* geen naem toe, maer den *Directeur Kieft* wildese kennen, en seyde datmense in Vranckrijck *Grand Dux* noemden, dat sy daer by de Grooten die haer alleen gebruycken, seer waerdich ghehouden werden, en als sy ter Iacht afgerecht zijn, daer sy in 't eerste seer swaerlijck toe ghewennen, maer ghewent zijnde seer uytmunten, en het stuck voor hondert France Kroonen verkocht worden.

Van 't Gevogelte dat sigh te lande onthout.

HEt voornaemste ander *Gevogelte* dat sigh daer te Lande onthoudende is, bestaet voornemelijck in *Calcoentse Hoederen*, sulck slagh gelijck in *Neerlant*, die zijnder over al in het Bos, maer meest des Winters, en op den Herfst tijt, in groote meenichte met troupen, somtijts van twintigh, dertigh, veertigh, vijftigh en meer te samen, sy vallen al te met heel uytmuntende groot en swaer, tot acht en twintigh, dertigh; Ick hebbe oock maer niet ghesien van 32. ponden gehoort, als sy nu schoon gemaeckt om aen 't spit te doen suyver woegen, in smaeck verschillen sy weynigh, maer de nauw-keurige prijsen de wilde boven de tamme, wy hebbense als sy op haer best zijn van de *Wilde* dickwijls om thien stuyvers het stuck ghekocht, en onder de Christenen was men gewoon een daelder ofte daer ontrent voor te geven, somtijts werden sy wel met Honden op den sneeuw ghevangen, maer meest werden sy geschooten en dat by nacht, want de *Calcoenen* gelijck sy inde Boomen slapen, soo houden sy en slapen met troupen by malkanderen, en sullen dickwijls op een en deselve plaetse vernachten, daer dan acht op genomen zijnde, vervoegen haer een paer ofte meer Wilt-schutters ontrent, en komen dickwijls met een dosijn stucx of twee wederom t'huys, de Wilden vangense des Winters als 't jaer begint te keeren, oock met stricken, by middel dat inde kleyne killetjens en waterloopjens, een knop op schiet daer sy begeerlijck naer zijn, als sy die dan eeten soo krijgen sy de Anghels mede in 't lijf en moeten vast blijven hare verschalcker in wachtende.

Men vinter oock verscheyde soorten van *Patrijsen*, sommighe kleynder als in *Neerlandt* sommighe oock grooter, de Lief-hebbers wetender al onderscheyden namen toe, en maeckender groot werck af, maer sy willen hier te Lande niet gelooven dat sy op de Boomen vliegen en sitten, soo dat sy daer dickwijls uyt geschoten worden, gelijck ick het selfs en hondert tot mijn verscheyde reysen ghesien en gedaen hebbe. Ick hebbe oock hooren vertellen dat een inde *Colonie Renselaerswijck* eens elf *Korhoenders* uyt een trop, die op Palisaten waren sittende, (daer sy in 't gemeen het Land mede afschutten en bevrijden) uyt geschooten ende gekregen heeft, by eenige hecken zijnder veel kleene *Patrijskens*, die heel mack of dom en bot zijn, want sy vlieghen al te met heel in de Huysen, en loopen ontrent den wegh ofte inde Thuynen ontrent een yders voeten heenen, sullen oock ymandt somtijts tegen de borst of het lijf vlieghende verschricken, soo datter veel met een Rottingh ofte stock doodt geslagen worden, daer sijn oock *Verhanen, Berckhanen, Corhoenders, Faisanten, Hout* en *Watersnippen*, &c. mitsgaders meenichte van *Cranen* die daer in den Herfst op het afgemaeyde Land veel geschooten worden en goede spijse gheven, *Reygers, Pitoors*, en meenichte *Vunduyven* den *Koolduyven* seer gelijck, die heeft men meest twee mael in 't Iaer, en dan komen sy met sulcken geweldige meenichte en groote schoolen by malkanderen over, dat sy ter val-plaetsen, de Aerde bedecken en als Wolcken aen den Hemel hangen, oock by Sonne-schijn weder schaduwe op de Aerde maecken, dan, te weten: in het voor-jaer, en in de Herfst werter heel veel geschoten, soo wel in de vlucht als uyt de Boomen, daer sy mede met meenichte in gaen sitten, maer

meest in dorre om in 't ghesicht te hebben ende daer kanmense best uyt schieten, anders beletten de bladers te veel, van het Landt schiet men der oock veel, en het is daer niet nieuws al werter vijf en twintig te gelijck met een schoot den hals gebroken, de Wilden of Naturellen van het Land weten oock somtijts, de plaetsen daer sy broyen uyt te vinden, en met lange stocken de jonge *Duyven* uyt de nesten te stooten, op sulcke plaetsen die sy soo verkiesen om te broyen, daer scholen sy met sulcke gruwelijcke meenichte van ontelbare duysenden by een, dat de Wilden met Wijven en Kinderen daer naer toe trecken, dickwils eenighe honderden sterck zijnde, wel een Maent daer ontrent blijvende, en schier anders niet eeten als jonge *Duyven*, die sy soo met stocken als geseght is uyt de nesten stooten, daer zijn oock *Quartels*, maer verschillen in het slaen, in de grootte vry wat van de Neerlandse, *Spechten* zijn daer oock heel bont, schoon van Veeren met groote Kuyven, sy hietense daer *Boom-pickers* om dat het selve ghemeenlijck haer werck is, en met sulcken ghewelt doen, dat dickwijls van verre in het Bos schijnt, als of yemant met een houten Hamer op de Boomen klopten. Ick hebbe oock verscheyde Boomen gesien daer sy groote gaten in ghepickt en nesten in gemaeckt hadden, swarte *Lijsters* zijnder oock heel veel, sy passense daer een naem naer de daet toe, en noemense *Mayes-dieven*, daer sy soo op afgerecht zijn, dat in den principaelsten tijt de Majes sterck moet gehoet en bewaert werden, of sy vallender heel dicht in malkanderen met groote troupen op, ende zijn soo stout dat mense met schieten niet verwinnen kan, behalven ter plaetse daer de *Arenden* veel verkeeren is men daer weynigh mede ghequelt. Ick hebbe mijn voor de waerheyt van geloofweerdige lieden laten geseggen, dat eenen *Iacob van Curler* daer eens in een schoot hondert en seventich geschooten heeft die hy kreeg, behalven de gequetsten ofte die 't ontliepen, hier aen kan yder oordeelen of sy daer veel zijn, voorts zijn daer *Ravens, Krayen, Kauwen, Uylen, Swaluwen, Strantloopers, &c.* behalven het kleyn Gevogelte als verscheyden slagh van *Vincken, Ysvogels, Thuynslijpers, Bremschijters, Winter-koningen* en verscheyde dierghelijcke die oock sommige singen en in 't wilt tireliren, sommige oock seer schoon van coleur zijn. Ick hebber daer gesien die heel over lasuer blauw waren, en geweldich glommen, oock hoogh geele op het Aurora treckende en heel Oranje, met hoogh couleur *du Feut*, maer die hebben swarte becken ende eenige swarte slagh-pennen. Daer is oock noch een ander heel raer Vogheltje daer eenighe om disputeeren of het een Vogeltjen of een West-Indische *Bye* is, het dispuyt sullen wy hier overslaen, en alleen de gedaente en manieren verhalen, het is ruym een vinger lang behalven het beckjen, den steert op zijn swaerste soo dick als een duym, het heeft veel der hande schoon glinsterende Veeren, met een beckjen en twee pootjens gelijck andere Vogeltjens, maer voor soo veel men bemercken kan, pickt het ofte eet daer niet mede, dan het suycht in voegen gelijck de *Byen*, en heefter oock in den beck sulcke leden toe, over al aen de Blommen, en daer leeft het alleenig van, daerom seggen sy dat het een *West-Indische Bye* is, alsoo sy des Somers als het inde Blom-tijt is, maer in *Nieuw-Nederlandt* gevonden worden, sy hebben oock een brom over haer gelijck de *Byen*, en zijn heel teer, souden niet wel aengehouden konnen werden, maer men spuytse wel met water, en droochtse tusschen twee pampieren in de Son, om aen een ofte anderen vrient te vereeren.

Vande Water-voghels.

DAer *Nieuw Nederlandt*, onder anderen en seer overvloedigh van versien is, is het Gevogelte dat hem te water onthout, en dat vintmen daer voornemelijkck des voor-jaers en in den Herfst, (want anders is het daer by lange soo dick niet) in sulcken meenichte dat de Revieren en Wateren daer van krielen en schijnen te leven, ja de luyden die daer dicht ontrent woonen, worden door haer gewoel en tieren het slapen dickwijls belet. Het bestaet voornemelijck in *Swanen* gelijck sy in *Neerlandt* zijn, of wel soo kloeck en in haer tijden zijn sy daer soo veel, dat de Revier-stranden en inbochten daerse so principael houden, daer mede bedeckt zijn ende heel wit op doen. Daer zijn oock drie-der-ley slagh van *Gansen*, de eerste ende beste soorte zijn grauw, heten daerom grauwe *Gansen*, zijn grooter als eenige *Hierlantse*, ende niet soo groot als *Swanen*, sy doen veel quaedt op het Cooren dat ontrent de water-kanten daer sy verkeeren staet, eenighe meenen dat het *Traap-gansen* zijn, maer 't kan niet wel ghelooft werden, want daer isser te veel, daer worter oock by meenichte geschooten, zijn onghelijck beter eten als eenigh van de andere. Ick hebbe een Schutter ghekent *Herry de Backer* ghenaemt, die beroemden hem daer uyt een dichte koppel, elf teevens geschooten te hebben, de andere zijn *Botgansen* en *Witkoppen*, die sommige ook heel wit zijn ghelijck de *Hierlandtse*, dat goet hout hem ontrent de Zee-kanten, by koud weder seer dick en wert veel geschooten, dickwijls met 8. of 10. t'effens, een seker Planter *Ian Virginis* heefter eens daer ick kennis van heb, sestien in een schoot gheschoten die hy kreegh, behalven die gequest waren en ontswommen. Daer zijn oock verscheyde slagh van *Eenden*, en *Pijl-harten, Teylinghen, Smienten*, veelderhande *Duyckers, Slobbetjens, Aelscholffers*, verscheyde en vreemt slag, waer van eenige gheseght werden *Pelicanen*, te weten, met verscheyde andere diergelijcke dingen, die als van weynich importantie sullen overslaan, dat daer te Lande eenige luyden waren die haer op de Coyen wel verstonden, sy souden daer groot proffijt mede doen, en overvloedige vangst hebben, al is het nu wel goet koop dat sal met de meenichte van menschen wel beteren, oock sijn de Veeren daer en de luyden souden oock weynigh ofte niet voor de plaetse of gerechtheyt geven.

Vande Vis.

IN 't gemeen alle de Wateren of Revieren daer te Lande zijn doorgaens seer Vis-rijck, op de Revieren heeft men (doch naer tijt en gelegentheyt) dat elck in zijn saysoen is, *Steur*, maer isser niet geacht, werter als sy groot is weynigh gegeten, en niemant maeckt sijn werck van hem in te sulten, om proffijt mede te doen, den kuyt daer den kostelijcken *Caviaer* van ghemaeckt wort, gaet daer oock t'eenemael verlooren, op sommige plaetsen isser oock *Salm, Twalift*, is daer over al, dat is een Vis die ick nergens naerder in 't aensien weet by te vergelijcken als by den *Salm*, daer sy weynigh van verschilt, als dat den *Salm* van binnen root, en den *Twaelift* heel wit is, het is lecker eeten voornemelijck de hoofden,

daer eenighe luyden heel veel van houden, *Dertien*, daer men gheen ghelijckenis van weet te stellen, als dat het redelijck goede Vis is wel ruym soo langh als een *Cabeljauw* maer niet soo lijvigh. Ick hebbe daer zijnde, hooren vertellen, dat sy den naem gekregen heeft als onse Christenen daer eerst begosten te Visschen, en elcx begeerigh was om den Vis die daer gevanghen worde te sien of syse kenden, en soo niet, om namen te gheven, doen wert daer met den eersten veel *Elft* ghevangen, en wat verder in 't jaer komende vongen sy veel *Twalift*, want als den *Elft* begint af te gaen, komt den *Twalift* sterck uyt, die kenden sy doen niet. Maer om het vervolgh noemden sy *Twalift* ende *Dertienen*, daer naer (want die weder wat later) uyt komende, noemden haer om gelijcke redenen *Dertienen*, ende die namen souden sy soo voorts behouden hebben, daer is oock *Carper, Baers, Snoeck, Forellen, Vooren, Wint-blieck, Suyger, Dick-kop, Bot, Ael, Paling, Bricken*, en *Negen-oogen*, sommighe soo dick als beenen, over de elle ofte vijf-vierendeel langh, daer is onder anderen oock *Sonne-vis*, van smaeck den *Post* t'eenemael ghelijck zijnde, maer van fatsoen bykans heel bont, hebbende in zijne schobben, die fijn zijn als die van den *Post* veel kleyne sterck glimmende pleckjens en daer draecht sy den naem, maer van *Sonne-vis*, des Winters vindt men in de versche *Water-valle* op het verscheyden, een Vis die uyt de Zee op komt, ontrent een fatsoen en smaeck als den *Braetspiering*, eenige willen seggen dat het kleyne *Gulletjes* zijn, sy is soo mack dat men haer met de handt grijpen kan, en dat sy met den Vorst aen komt heet men haer *Vorst-vis*.

Buyten in het soute water, oock in sommighe plaetsen en Bayen van de Oost-revier, heeft men veel *Cabeljauw*, ende als men daer op toelegghen wilde gelijck men daer nu experientie van heeft, soude dichte by, met heele scheeps-ladingen, redelijck en gemackelijck wel te bekomen zijn, oock isser *Schelvis, Weekvis, Haring, Mackreel, Roch, Bot, Schol, Steenbrasem*, dat ontrent een Vis is van fatsoen en smaeck gelijck den *Sonne-vis*, maer veel grooter en niet gestippelt, soo swaer ontrent als de alder grootste *Kerpers* die men hier somtijts voor een rariteyt vint, voor in den mond heeft hy tanden ghelijck een *Schaep*, en is evenwel niet bijtich, een ander soorte isser die sy swarte Vis noemen, en al de Christenen uyttermaten veel van houden, sy is soo bruyn als den *Seelt*, van fatsoen als een *Carper*, maer niet soo grof van schobben, ende als mense erghens ter Tafel is daer sy opgericht wert gelijck dickwijls gebeurt, want men heeft haer meest den heelen Somer deur, gaet sy ghemeenlijck voort want yder isser begeerigh naer, daer zijn oock *Zee-robben, Tenyns, Potshoofden*, en diergelijcke, oock somtijts en ter sommige stede *Walvissen*, doch werden gheen ghevanghen maer als men daer om uyt reden, dan wasser dichte by genoegh te bekomen, maer men is daer te Lande soo verre noch niet ghekomen, dat die dinghen fatsoenlijck in 't werck mogen gestelt werden, ondertusschen stranter alle Iaren hier ofte daer een vervlogen veughel, die de gissinghe ontschiet. Daer zijn oock op veel plaetsen *Kreeften*, eenige heel groot tot vijf ofte ses voeten langh, andere van anderhalf voet, en die zijn de bequaemste om te eten, en *Crabben* van verscheyde groote, soo als hier te Lande, maer eenighe die al heel gheen schelpen hebben, en over al saght zijn die heeten sy weecke *Crabben*, en zijn seer bequaem om in stucken gesneden aen den Hoeck om mede te visschen, oock *Zee-hanen* en *Zee-paert-*

jens, met veelderhande *Kinck-hoorens*, die de Zee in eenige tijden van 't Iaer met groote meenighte opwerpt, en de Wilden haer Zee-wandt van maecken; Daer zijn oock op veel plaetsen menighte van schoone *Oesters*, eenige kleyn als de *Colchestersche* of wat grooter, bequaem om rauw te eten, andere heel groot daermen somtijdts wel een *Peereltjen* in vindt, maer zijn bruynachtigh en niet veel weert, zijn goet om te stoven ofte braden en dan maecken sy een groote Lepel vol, soo dat daer beet aen is: Ick hebber inde Schelp verscheyden gesien die een voet langh waren, en breet naer advenant: den prijs is ghemeenlijck ses of acht stuyvers het honderdt. Mosselen vallen daer oock veel en verscheyden: daer vallen oock *St. Iacobs* ende *Parlemoer-schelpen*, met *Ali* ofte *Steen-kruycken*, en verscheyden diergelijcke dingen, die ick niet alle weet te noemen. Daer zijn oock *Gernalen* en *Schilt-padden*, soo wel te Water als te Lande, sommige maecken van de *Water-Schiltpadden* (die de grootste zijn) leckernije om te eten, maer mijn dunckt datse te gaals en te roous smaken. Noch zijnder *Zee-spinnen* en verscheyde andere *Zee-geboorten*, in dese Landen onbekent, en van weynigh consideratie, als kleynen dienst aen de ghemeenschap der menschen toe-brenghende.

Van het Fenijn.

GEduerende mijn verblijf, van 8 of 9 Iaren daer te Lande, hebbe noyt in ervaringe konnen komen, datter meer als een fenijnige *Plante* was groeyende, die noemense fenijnighe *Aardaackers*; Het welcke niet veel ghelijckenis met de *Aardaackers* heeft, sy draeght blauwe Bloemen, die schoon in 't oogh zijn, en wast in klisters by malkanderen, seer treckende op de *Pape-mutsen* ofte *Mane-koppen* soo sy die in Brabandt noemen, daer neffens vindtmen aldaer oock verscheyde soorten van *Slangen*, als swarte en bonte, die haer te Water ende te Lande onthouden; oock wort geseght datse wel met de *Aellen* boeleeren, eenige daer van zijn onder aen den Buyck van couleur gelijck de Regen-boogen, en dese doen alle beyde geen quaet als Eyers eten en jonge Vogels roven sy vluchten altijt voor de menschen, waer mede (soo sy te langh wachten) worden sy daer van in 't gemeen doot geslagen. De Wilden zijnder gantsch niet bangh voor, sullense in loopen, en eerst by den steert en daer naer kort in den neck vatten, datse haer hooft niet roeren konnen, en bijten haer soo den neck aen stucken, ofte half af, dat haer het bloedt by den mont neerloopt, gelijck ick het selfs voor mijn oogen gesien heb, dan smijten sy die weder wegh en laten hem soo leggen sterven: daer is oock een kleyn *Slangetjen*, ontrent soo langh ende dick als een Tabacx-pijpe; het werdt weynigh gesien, hout hem veel inde hooge ruyghte vande aerde, vele zijn van gevoelen dat het quaet doen kan, maer ick heb daer noyt yet seeckers van konnen vernemen. De *Ratel-Slanghen* ghelijck die in *Brazil* zijn, soo zijn sy daer mede. De ghene die dese *Slange* ofte het ghelijckenis daer van noyt ghesien hebben, kan men qualijck beduyden hoe sy zijn, vele willen staende houden dat de vierige *Slangen* die de *Kinderen Israels* in de Woestijne gheplaeght hebben, soodanige waren, maer het gaet niet heel vast: 't Is anders een boos tuygh ende sal niet licht voor een mensch ofte beest uyt de wegh gaen; sy zijn heel bont van geel, swart en peers, dick van kop met vier lange scherpe tanden, die de Wilden

voor Lansetten ghebruycken, het lijf van fatsoen als andere *Slanghen*, uytghesondert den steert daer hebben sy de Ratel, dat is een harde drooge hoorenachtige substantie, die met Leetjens dubbelt over malkanderen is geschooven, daer konnen sy heel luyde, datmen het eenighe Roeden verre hooren kan, mede Ratelen, maer Ratelen noyt of moeten quaet zijn, datse bijten willen, bijten oock noyt ofte Ratelen, dan trillen sy met de steert, daer de Ratel aen 't eynde op staet, die (beweeght werdende) geluyt geeft, dese Ratel wordt alle Iaren een lidt grooter, ofte soo sommige meenen een half lidt, dat waer gelijck de leeden dubbelt zijn, op de twee Iaren een heel lidt: van ses of seven leden vintmense veel, maer een heb ick daer gesien van veerthien leden, dat was heel extraordinaris, sy zijn als sy bijten sullen seer afgrijsselijck om aen te sien, gelijck ick dat op een stock, om haer actien wel te remarqueren, besocht hebbe, dan sperren sy haren kop breet uyt en doen grooter beck open als men oordeelen soude, vinnigh toe bijtende, ende t' evens als de Beet gaet, opent sich een blauwachtigh vel, dat boven in het hemelsel van haren beck over malkanderen leyt, en daer uyt sackt dan langhs de bovenste tanden Fenijn, tot inde gemaeckte wonde: Het siet min ofte meer ghelijck blaeuwachtigh Sout, soo men van dese Beesten gebeeten werdt en het Fenijn tot inde wonde komt te vloeyen, looptmen groot gevaer van het leven, ick hebber ghekent die daer doen quamen, maer hadden niet heel veel noot, anders slaen sy datelijck het heele lijf daer over uyt, en werden streepigh en coleurigh, gelijck de *Slange* die haer gebeeten heeft: de Wilden selfs zijnder seer banghe voor, en gebeeten zijnde sterven daer wel somtijdts van, 't best datter van is daer zijn van dese *Slangen* niet veel, ende men soude wel dickwijls als men niet ghedurigh in het Veldt verkeeren moeste, seven Iaer daer wesen dat men niet een ontmoeten soude. Daer wast oock een seecker kruyt datse *Slangen-kruyt* noemen, en is daer soo souverain voor, dat (soo ras den *Ratel-Slangh* den reuck daer van ontfanght) sterft, gelijck het in deser voeghen besocht is, daer lag een groote *Ratel-Slangh* in een Plantagie op het langhe Eylandt, soo namen sy een groote stock ende spoghen het ghekaude Kruyt met spogh en groente soo als het uyt den mont quam daer aen, ende hielden het den *Slangh* van verren aen de Neus, die soo ras als hy te recht den reuck daer van ontfingh, een gril gaf ghelijck een die een koude over het lijf gaet, ende bleef voortaen doot leggen. De Wilden houden van dit Kruydt heel veel ende draghen het sommige altijdt ghedrooght by haer.

Daer zijn oock *Addertjens* maer hebbe noyt verstaen datse quaet deden: en *Hagedissen* eenige als hier te Lande, andere met Lasver-blauwe steerten: De Wilden zijnder seer vervaert af, om datse haer (soo sy seggen) leggende in 't Bos te slapen, in 't fondament kruypen, ende een ellendige doodt aen doen; en dit is het alsser de Podden by gestelt zijn, dat ick daer te Lande van het fenijn, ofte van de fenijnige Dieren heb konnen vernemen. Nu moeten wy volgens onse beloften vande Winden, de Lucht, het Weder, en de Iaer-getijden handelen, en soo voort gaen tot de Inboorlingen op de Bevers weder uyt komende.

Van den Windt.

DE snelle Boderssen Voedster-vrouwe der Commercien, zijnde de *Winden*, die wayen in *Nieuw Nederlandt*, sonder van eenige *Mossonnen* ofte *Passaten*

gereguleert te worden, uyt alle streecken die het Compas aenwijst, des Winters heeftmen deselve met de koude meest Noordelijck, ende des Somers uyt de Zuydelijcker en Zuydwester handt: In het hertjen van de Winter is men daer mede stilte (als hier te Lande) onderworpen, voornamentlijck als het hart Vriest, dat niet selden ghebeurt, dan weetmen schier niet waer den Windt vandaen komt, ende is loof stil, soo datmen, hoemen sich keert, de locht schier van vooren heeft: Den Noordwesten *Windt* (die de meeste koude aenbrenght) waeyt aldaer anders seer scherp, heftigh en gestadigh, ten ware ontrent eenige hooge of steyle gebergte, daer sy vervallen heeft. Alle het onweder datmen daer te Lande verwacht, komt in het Voor-Iaer met een Oostelijcke *Windt*, en springh-ty uytter Zee, duert seer selden over de dry daghen, isser wat van het Zuyden by (ghelijck dickwils gebeurt) soo waeyt het heel bol, met een warme en dijsige lucht, of Regenachtigh. Den *Westen Windt* tast beter toe, en waeyt sterck, is oock seer buyigh, maer om dat hy het gantsche Landt door, meest over al dwers Waters komt, en in Zee een opper maeckt, werdt hy niet veel ontsien. Den *Noorden* en *Noord-westen Windt* brenght daer (ghelijck als hier) den *Oosten* en *Noordoosten* koude aen, al is het somtijdts soel warm weder met een *Zuydelijcke* lucht, soo stater dickwijls een Noorman op, die het in weynigh uren gheheel doet veranderen en kout maeckt. Hy waeyt heel doordringende, en machtigh sterck, maer om dat het een volle opperwal in Zee maeckt, hoort men seer selden dat hy eenige schade doet, als inde Bosschen, daer hy wacker roesemoest ende veel Boomen doet vallen of breecken, het is dan den rechten tijdt voor de Schutters, want door het ruysschen, kraecken en bersten, datter dan in omgaet, konnen sy dicht by het Wildt komen, de Zee bespoeyt het landt daer aende Zuyt-zijde, soo datmen daer niet veel hart weder uyt te verwachten heeft, anders als gheseght wordt met Springh uyt den *Oosten*. Des Somers heeftmen gemeenlijck alle dagen met den Vloet een aengename Zee-wint, die (alsoo hy over het koude Element komt) vry wat koelte en verversinghe aenbrenght: Anders als het by Somer-tijdt stil is, is het heel warm, en dickwils tot *Travaten* genegen, die gemeenlijck uyt den *Westen* of *Zuydtwesten* op komen, en een uur, twee ofte dry, lustigh aen leggen, daer naer klaert het uyt den *Noordtwesten* op en is heel koel lieflijck weder, soo dat dickwils in een uur tijdts het schijnt Katten te sullen spouwen, en weer niet een Wolckjen aen den Hemel is. Diep in het lant heeftmen heel weynigh *Oostelijcken Windt*, oock wel niet eens in 't Iaer, 't schijnt deselve door eenige hooge Landen daer verandert of gestut werdt.

Vande Lucht.

DE soete gebiedster vande verstanden, krachten en gestalten, so in Menschen, Beesten als Planten, is de *Lucht*, veel noemen dat, met een woort, het *Temperament* of het *Clinia*, deselve is in *Nieuw Nederlandt* soo droogh, suyver en gesont, datmen die niet en behoort te verwenschen, van klare aengenaemheyt en fijnheyt soude het moeyelijck wesen, in eenigh ander landtschap exempel te halen, en 't is in *Nieuw Nederlandt* soo ghesont, datmen vreemt toehoort als yemandt sieckelijck ofte quijnende gaet. Veele Menschen, oock die in *West*-

Indien, Virginia ofte andere Quartieren vande Wereldt geen deegh hebben, in *Nieuw Nederlandt* komende, werden soo fris als Visschen in het Water: Somma *Galenus* moet aldaer magere soppen eten: men heeft soo te seggen geen sware dampen ofte stinckende Misten, en soo haest als daer yetwes ontstaet dat quaet doen soude, een Noordelijcke Wint wayende werdt alles weder verdreven, verteert ende sonderlinge gesuyvert; soo dat het landt (van wegen sijn gesontheyt) prijsens waert is, de warmte isser verdraeghlijck, wert oock dickwijls in 't heetste vande Somer, door een *Zee-wint, Noorde-lucht* of *Travaet* ghematight. De koude is daer felder als het *Clinia* schijnt te belooven, en weghen de fijnheyt des *Luchts* heel gevoelijcken en doordringende, maer altijdt droogh met *Noordelijcke Lucht*; hier tegens wijst de natuer ons Wapenen aen, want men moet hem soo kleeden datmen het herden kan. Met vochtigh weer is het nimmermeer langh aen malkanderen kout, want dat heeftmen uyt de *Zuydelijcker* handt, en soo haest die *Lucht* de overhandt heeft, is de koude gedaen, al was het oock in 't hartjen van de Winter, gelijck gebeurt, dat den *Zuyden Windt* (als hy wat aen een staet) het dan soo soel ende warm maeckt, of het in den Lente ware. Met veel vochtigh weder is men daer selden ghequelt, duert oock niet langh aen malkanderen: Het heeft daer evenwel genoeghsame en behoorlijcken Regen, het eene Iaer en Saysoen meer als het andere, maer het Regent daer gemeenlijck lustigh wegh dat het den Wortel getroffen heeft, en daer mede wort het datelijck goet weder en heldere lucht. Door den *Donder* en *Blixem* die men daer by 't warm weder dickwijls heeft werdt de lucht oock krachtigh gesuyvert, en klaer gehouden, sy werdt oock veel ghereguleert en heeft verscheyden toevallen, naer de verscheyden tijden des Iaers daer men in is.

Vande Jaer-Getijden.

HEt wenden en keeren van het Iaer ende Tijdt-reeckeninge, hout men daer te Lande als hier in Nederlandt, ende hoewel dese Landen veel verschillen in de *situatie*, van de Zuyderlijcke breete, soo verschillen sy nochtans naer advenant soo veel niet in het *Temperament* van koude en hitte, maer om naerder en onderscheydentlijck te spreecken, dient geweten dat den Winter daer gemeenlijck met *Februario* ten eynde loopt (wy spreecken nu hier, ghelijck meest doorgaens, vande gestalte, ontrent *Nieuw Amsterdam*, daer het hert, hooft ende midden van *Nieuw Nederlandt* is) soo begint dan de *Lenten*, daer wort geseyt het Voor-jaer, ofte wel het Lenten en Voor-jaer weeder (anders sy reeckenen daer mede op den een-en-twintighsten) met de maent van *Meert* Nieuwe-stijl, selden dat het daer naer hert Vriest, ofte eerder op-soomert, maer daermede begint hem alles te ontsetten, den Visch schiet uyt de gront, de Boomen Botten, en het Gras spruyt: op veel plaetsen raecken in Meert de koeyen in 't Gras, op sommighe moeten sy oock langer wachten, het eene Iaer set het ander oock niet, maer de Paerden en het Leegh goet mach altijdt uyt, met den May heeftmen altijdt het volle Gras, en blat over-al. De maent van April is de rechte Thuyn-maent, laetter dientmen oock op den Acker niet te saeyen, ten ware men soo ras niet veerdigh konde werden, soo geschiet het oock laetter ende het heeft tijdt genoegh

om rijp te worden: Het meeste veranderlijck en onstuymigh weder heeftmen in dese tijdt, voorneemelijck met Springh en Oosten Windt, die dan oock het water wel wat opdringht, maer geen hooge Vloeden te weege brengen kan, Voor die naukeurigh zijn het landt te besien, hebben nu in *April* en *May* de bequaemste gelegentheyt, het Gras ende ruychte is dan in 't Bos noch gheen meester, en daer is Voeder voor de Paerden, oock is de koude over en de hitte brandt noch niet, en den grondt daer het Bos brandt, gebloot zijnde, laet hem ten besten bekomen, alle Boomen staen nu in haer Blom, en 't Bos is vol soeten reuck: Het mist oock nimmermeer of men heeft half *May* rijpe *Aertbesien*, niet in de Thuynen: want daer werden die niet geplant, maer op de Velden, daer sy van natueren wassen, inde Thuynen (wordende daer wel op ghepast) soude sy licht noch wel eerder rijp werden, door dien de warmte daer te Lande, als sy aen 't komen is, heel ras aen schiet, soo heeft men de *Soomers* heel subijtelijck, daer na het Gras en Kruyt sich oock reguleert, en 't sal dickwijls in 8 ofte 10 dagen, het geheele landt dor zijn, en van dor in groen verandert wesen. Men heeft daer soo laet als hier te lande gheen Rijp: Het werdt voor vreemt ghehouden soo men in *May* daer van hoort, maer met de Maent van *May* raecktmen midden in den *Soomer*, want het *Winter-kooren* staet inden Blom, ende is even hoogh.

Den *Soomer* die seer wel met den *May* beginnen mochte, maer om niet te langh te maecken van *Junij* af gereeckent wordt, is daer te lande ghemeenlijck seer warm, heel selden soo regenachtigh dat het verveelt; en al-hoe-wel den eenen den anderen niet en set, machmen vry seggen dat de *Soomers* daer altijdt beter zijn, en dat wegens hare gestaadigheyt, als in Nederlandt: Selden regent het langh aen een, dickwijls is het met een *Travaet* of *Donder-vlaegh*, die wy des *Soomers* daer heel veel hebben, en ghewoon zijn, die dueren een, twee en dry uren, of een halven dagh: als het dry uren aen malkanderen regent, verwondert hem yder een, seer selden dat het langher duert, den Regen doet daer geen quaet, maer alsoo daer veel hooge Landen zijn, wordt in 't gemeen naer Regen gewenst: de Aerde is aldaer oock seer open ende sponciachtigh, soo dat het Water niet staen blijft maer licht versackt: meenighmael sal een losse Somer-vlaegh soo veel Water maecken, datse den Wortel ter deghen raecken: In een ommesien komt daer een *Noort-westen Windt* achter die klaert alles weder soo op, of men van geen Regen geweten hadde. Daer valt oock swaren *Dauw*, die by droge tijden, want die is men daer somtijdts al mede onderworpen, groote verversinge aen de *Planten* ende *Kruyden* geeft. Nu betaelt den Acker zijn jaerlijcksche Renten, en de Boomen lacchen ons toe, maer den Toubacq en den Wijnstock verwachten dickwijls de maent van *September*. De Visschen verheugen haer inde Stroomen en de Beesten speelen over het Veldt, en schijnt gheen verdriet soude scheppen al duerde het vry wat langh, voornamentlijck als den *Somer* op het lest begint te schieten, want dan is 't daer over al voor Menschen en Dieren ruymst te geraecken.

De dagen vallen daer des *Somers* soo langh niet als hier te Lande, noch oock des Winters soo kort niet, het verschilt (soo aen den morgen als aen den avondt) een uur en een half, datse daer te Lande des *Soomers* korter en des *Winters* lan-

ger zijn als hier: te weten, dry vierendeel uurs zijn sy des morgens in den *Soomer* korter, en oock soo veel verliest men aen den avondt; van gelijcken is 't des *Winters*, dan rijst de *Son* daer dry vierendeel uurs eerder als hier te Lande, en daelt des avondts oock soo veel later. Bevinden daer, dat dese veranderingh gantsch geen ongelegentheydt veroorsaeckt, vallende de dagen des *Soomers* warm en langh genoegh, voor die ghene die lust hebben wat te doen, om het selve te verrichten, ofte haer te vermaken, en des Winters is doch den tijdt altijdt noch voor-by geschooten eer men daer ter deegh om begint te dencken: den gront en waerom dit soo is, en de wederleggingen die daer tegens by ghebracht werden, hier naukeurigh te ondersoecken, soude buyten ons voornemen zijn, sullen dat voor de geleerden laten, ende alleen ten gevalle van den eenvoudigen seggen het ghemeen en waerschijnelijckste gevoelen te wesen, dat Nieuw Nederlandt soo veel naerder aen de *AEquinoxiale Linie*, dat is, meer midden in de Werelt is gelegen als dit Landt. Gelijck de dagen en nachten dan doorgaens in lenghte verschillen, soo verschillen sy noch veel meer in het op komen en onder gaen, den een en selven dagh en dageraet diemen hier te Lande heeft en geniet, heeftmen en geniet men in Nieuw Nederlandt altijdt, by de ses uren later als hier te Lande, soo dat het hier is des middaeghs ontrent de klocke twaelf, het daer te Lande bevonden wordt, niet later te zijn als 's morgens de klocke ontrent ses uren. Hier van nu zijn al weder veel verschillende redenen, die te langh souden vallen wijtloopigh te verhalen: de meeste seggen dat het niet anders is, als dat Nieuw Nederlandt soo verre *Westelijck* leyt, anderen gaen hooger en disputeren de ronte vande *Globus*, hier wert alleen van de beschapenheyt der selve gesproocken en die bedisputeert niemant, is oock dickmael aen het verschillen van den *Eclipses* waer bevonden.

De gemeene *Herftsten* in Nieu Nederlandt zijn soo schoon, lieflijck en aengenaem, datmen die ter Wereldt niet volmaeckter soude konnen begeeren, niet ten aensien dat dan alle Vruchten die den *Soomer* hebben laten voor-by gaen, haer vermoogen geven, oock den Acker zijn overschot is op-brenghende, maar voornamentlijck om dat de selve soo wel van hitte en koude ghetempert zijnde, soo schoonen en lieffelijcken weder voortbrenght, als of het inde maent van *May* waere, uytghesondert dat het by eenighe morgen-stonden wel wat nevelachtigh valt, maer die werdt voor de klocke thien door de op-gaende *Sonne* altijt verteert en verdreven, sy heeft oock geen stanck ofte ongesontheyt by haer, so datse weynigh discomodeert: ten anderen, het Loof, Gras en Kruyt, dat by den *Soomer* vergaen, verdort en vertreden is, doet dan weder een nieuwen schoot, en spruyt alsof het inde *Lente* waere, dat groote verlustigingh aen Menschen en Dieren geeft. Men heeft inde *Herft* oock niet veel Regen, als met vlagen, die niet langh aen malkanderen dueren, somtijdts continueert het oock wel twee of dry dagen aen een maer selden, voorts heeftmen alle daghen, dagh aen dagh, schoon en heerlijck weder, met helder *Sonne-schijn*, en evenwel niet te warm, maer seer matigh getempert, met een woort geseyt, de *Herfsten* zijn daer te Lande seer lieflijck, en aengenamer als hier de *Soomers* zijn, dueren oock heel langh, want als men buyten den *Circkel* van het hooge landt, ter Zee-waert blijft, gevoelt men voor *Kersmis* in 't gemeen den *Winter* niet: te weten, dat het soo langh weynigh

Vriest, open Water blijft, alle daegh goet *Sonne-schijn*, en redelijck warm weer is, ende op veel plaetsen de Beesten het in 't Velt konnen houden, voornamentlijck by daghe: door het hooghe landt raecktmen Noordelijcker ende is vers Water, daer heeftmen somtijts Vorst en kout weeder, dat het goet op stal moet. Nu versiet men de Keucken en draeght voor den aenstaenden Winter sorge. De *Ossen* en *Verckens* die nu vet zijn, worden niet alleen geslagen, maer de *Gansen, Calkoenen* en *Herten* zijn op haer beste, en best te bekomen, door dien het Water goedt is, wegens de koude, onder de Wal hout, en de Bosschen op veel plaetsen gebrant zijn: Nu is het der Wilden rechte Iaegh-tijdt, en daer werdt sulcken overvloedigen goet van *Herten* en diergelijcke vernielt, dat yemandt (die de gelegentheyt en grootheyt van het landt niet weet, het selve van buyten aensiende) oordeelen soude, men in een Iaer alles te schande soude maecken, nochtans door dien het landt soo wijt en groot is, dies oock machtigh suport heeft, als konnende maer op weynigh en kleyne plaetsen bejaeght werden, soo verneemtmen geen minderingh. De Wilden seggen oock, dat doen sy-lieden daer in haer meeste kracht en meenighte waren, voor en in 't eerste vande komste der Christenen aldaer (want daer naer zijnse door de Kinder-pocken en sterfte soo versmolten, datter nu gheen een is tegens doen thien) naer advenant veel meer als nu gejaeght en geslacht werde, evenwel men gheen veranderingh in verminderingh ofte vermeerderingh vernemen konde. De Winters vallen in Nieuw Nederlandt heel verscheyden naer somtijdts de Iaren loopen, en naer de plaetse gelegen is, daer men deselve considereren wil, en dient dies aengaende geweten, dat door het hooge landt naer de *Colonie Renselaerswijck*, en de plaetsen die haer te lantwaert inne na Nieuw Engelant extenderen, wy nochtans (gelijck sy oock in der waerheyt zijn) voor Nieuw Nederlandt reeckenen, vry wat kouder vallen ende langer dueren, als *Nieuw Amsterdam* of de plaetsen aen de Zee-kant gelegen, gelijck het lange Eylandt, de Zuydt-Revier ofte eenige plaetsen daer ontrent, als *Beginnende, Don Recht, Clemmende Winter*, in gheseyde plaetsen selden Vriest voor Kersmis, en hoewel het by sommighe nachten wel wat eerder Vriest, oock wel een vlaegh Sneeuw valt, soo heeft het doch niet veel te beduyden, en is over dagh meest schoon weder, maer inde *Colonie Renselaerswijck* is 't gebeurt, dat het eerder toe Vroor, ghelijck in 't Iaer 1642. doe gingh de Revier den 25 November toe, en bleef heel langh sitten, om leegh of ontrent de Zee-kant gebeurt het nimmermeer soo ras, maer verwacht daer altijdt (gelijck gheseyt is) tot den Kers-tijdt, en dickwijls noch langer, dan gaen de Revieren daer oock selden vast sitten, drijven wel vol Ys, soo dat het Vaertuygh t'eenemael onbruyckbaer is, dat dan duerende blijft soo langh den Windt Noordelijck staet, maer schiet die in 't Zuyden ofte Oostelijck, soo is al het Ys daer ontrent metter haest weder uyt het Water, en dat gebeurt somtijdts wel twee of dry malen in eenen Winter, datmen daer ondertusschen weder varen kan, en op nieuw stil leggen moet. Veel regenachtigh weder ofte stercke winden die langh uyt eenen hoeck wayen, is men daer des Winters niet ghewoon of verwachtende: Het schijnt en vele trachten het met stercke gront-redenen vast te maecken, dat voor de subtijlheyt ende fijnheyt vande lucht diemen daer geniet, het Water eer het de Aerde te genaecken komt, ofte noch inde Hosen der Wolcken besloten

zijnde, ofte onderwegen door de koude in Hagel of Sneeuw ghetransformeert wordt, het welck te eerder gelooft werdt om dat het daer te lande by Winter-dagh veel Sneeuwt, die oock dickwils binnen het hooge landt eenige weecken, ja maenden aen malkanderen, sonder geheel wegh te doyen leggen blijft, maer buyten den Circkel van het hooge landt is den Zuyden Windt krachtiger, daer kan den Sneeuw niet langh leggen blijven, maer werdt t' elckens vanden Zuyden Windt verslonden. Het ghebeurt daer oock dickwijls inden Winter een of twee reysen, dat tusschen Reghen en Vriesen de Boomen met klaren Hegsel behangen werden, dat seer speculatijf en aengenaem als de Sonne daer op flickerende is, voornamentlijck inde Bosschen, die in het hanghen van 't Gheberghte leggen, sijn selven op doet, en vertoont; eenige willen seggen dat swaren Hegsel een goede voorbode is van sware Vruchten die teghens den aenstaende *Soomer* souden genooten werden, het is verwonderenswaerdigh en schier alle redenen te boven, dat het in Nieuw Nederlandt, met geenen ofte met weynigh Windt, want het daer des Winters als het meest kout is, niet veel waeyt, als leggende op de selfde hooghte als Spangien en Italien, oock des Somers deselve warmte deelachtigh, des Winters nochtans soo kout is, en gemeenlijck meerder drooge koude subject als hier te lande, daermen soo veel Noordelijcker leyt, soo dat oock alle Boomen, Planten en Kruyden (die geen koude verdragen konnen) daer ondienstigh zijn, en in tegendeel bevindt men metter daet, dat de Pelterije ofte het Bontwerck, daer soo schoon en Extraordinaris valt, dat het Moscovien in veelen te boven gaet, hier van werden veel verscheyde redenen te borde gebracht, die wy de Liefhebbers in 't korte sullen verhalen, doch onvermindert yders gevoelen en speculatie, tot nader bescheyt, want daer soo veel redenen ghegeven werden, vallende in 't gemeen alle onseecker, eenige seggen: het is om dat Nieuw Nederlandt soo verre by Westen, in het hanghen van de *Globus* gelegen is, dat by anderen wederleght werdt, met de gelijckheyt van Hispangien en Italien, diemen daer des Somers geniet, naer 't ghevoelen dat de Wereldt niet rondt sal wesen, en Nieuw Nederlandt in het verschiet soude leggen, trachtende haer gevoelen vast te maecken, met het vierde laest gevonden deel, ontrent soo groot als de andere dry te samen, vragende soo sy doen rondt was, hoe deselve nu soo blijven kan, als daer ontrent de helft by gekomen is, sommige seggen oock hoemen hooger inde lucht leyt, hoe het fijnder en kout is: Nu seggen sy leyt Nieuw Nederlandt heel hoogh in 't Westen, ergo het moet daer des Winters soo kout zijn, en kan evenwel des Somers soo warm wesen: Veeler en het waerschijnelijckste te gevoelen, is der ghener die by brengen, dat by *Noorden* ende *Noordtwesten*, het landt eenige honderdt mijlen sich is uytstreckende, en eyndelijck op een gevrooren Zee (daer evenwel hart aen getwijffelt werdt, alsoo door de *Straet Davids* daer sy bekoomlijck door moeste zijn voor desen gevaren is) stuyt, oock dat het op sommige steden hooge en steyle Berghen heeft, waer tusschen den Sneeuw doch soo verre te Landtwaert inne leggen blijft, ofte selden wegh doyt, en als dan den Windt over dat landt schiet, soo ontstaet hy, en is de selve koude lucht, die haer eyghenschappen van onderen en boven (daer 't beyde kout is) ontfangen heeft, ende in ghevolghe van dien soo ghevoelijcken koude veroorsaeckt, want anders seggen sy als den Windt uyt der Zee komt te schieten, als is

het oock in het hertjen van den Winter so is het so soet en warm of het dickwijls inde Lenten ware, evenwel de koude is daer so groot niet dat sy daer eenig quaet doet, ofte seer moeyelijck valt, maer komt in veele gelegentheden heel ghewenst, en ten goede door dien sy het Landt van alderley soorte van Ongedierte suyvert, en alle scherpe en quade humeuren, t'eenemael wegh neemt, oock alle lichamen en planten vast doet sluyten en dispoost maeckt, en werden voorts de ongemacken die de koude in 't gemeen is mede slepende, van de nature daer te Lande heel voorsichtigh wederleyt. Ten eersten, daer het overvloedighe houdt dat daer over al is, en voor niet genoten, gehaelt en gebruyckt wert, ten anderen, door de uytmuntende Renten en Voederingen die sy daer te Lande voort brenght, en sy lieden de geheele wereldt van mede deelen, ja de *Wilden* selfs die niet so dick als wy gekleedt, maer schier half naeckt gaen wederstaen de koude daer te lande met fatsoen, en ontsiense weynigh, sonder dat sy daer oyt van overvallen, ofte merckelijck beschadight werden, doch evenwel sullen sy alsser somtijts eenighe bittere daghen komen, so veel langs het velt niet gaen playsieren, principael de Vrouwen en de Kinderen, want de Mans vragen daer weynigh naer, als sy wel des Somers ofte by warme dagen doen.

Vande seeden en ongemeene eygenschappen der oorspronckelijcke Ingeboorne in Nieuw Nederlandt.

Hare gedaente der lichamen ende waerom men de selve **Wilden** *noempt.*

HEbbende nu kortelijck gesproocken voor soo veel de ghelegentheden van het Land noodigh achten sal, het mede de pijne waert zijn by gevolgh te handelen, van den Aert desselfs oorspronckelijcke Ingheboorne, op dat soo wanneer de Christenen aldaer vermeenigvuldight en de *Wilden* versmolten sullen zijn, met een en t'seffens hare maniere en zeden ontslippende de geheugenis niet en bedroeven.

Naer gestalte, de leest of het fatsoen haerder lichamen soo wel de Mannen als Vrouwen is gelijck het gemeene ende wel geproportioneerde slagh, hier in *Neerlandt* in lenghte soo in als tusschen de lengte ofte swaerte en dickte reguleeren sy haer als elders, de een minder d'ander meer selden van het ghemeene slagh afwijckende, van leeden zijn sy gauw en swack, konnen geweldigh loopen en treffelijck ten duerte gaen, groote en beswaerlijcke packen met haer slepende, tot alle vrywillige lichamelijcke oeffeninge zijn sy seer bequaem, voor soo veel haer dispositief is. Maer tot swaren langdurigen Arbeydt die slaefachtigh magh schijnen, zijn sy voornelijck het Mans-volck gants onwilligh, stellen oock alle hare geschechten en saecken daer naer aen, dat sy niet veel behoeven te doen, of ar-

beyden, eenigh misgebooren of wanschapen wort seer selden onder haer gesien in alle den tijt die ick daer te Lande om gegaen hebben, quam my noyt meer als een te vooren, die met een slim lijf geboren was, kreupele, bultachtighe ofte andersins mismaeckte zijn soo selden onder haer gesien, dat men met waerheyt magh seggen, de soodanighe daer niet te wesen, en soo men al hier en daer, een verminckte of gebreckelijcks te sien komt, sal men by ondersoeck bevinden, het selve by het een ofte ander ongeluckigh toeval ofte in Oorloge over gegaert, en toegekomen te zijn, alle zijn sy ranck en dispoost van leeden, sonder dat men daer eenige uytsteeckende swaer, vet ofte grove lichamen onder vint, en al hoe wel door de banck te reeckenen de nature haer met geen overvlieghende wijsheyt begaeft, oock hare beste verstande sonder konstelijcke oeffeninge verouderen moeten, soo vint men evenwel onder haer geen dwase, geen geck, geen dulle ofte rasende persoonen, soo Mannen als Vrouwen zijn sy in 't gemeen breedt van schouders en smal van middelen, de hayren harer hoofden zijn altijt eer sy door den ouderdom veranderen, gitswart, gants sluyck ende ongekrolt, by na soo hart als een Peerde steert, en al het ander couleur ofte slagh van hayr, houden sy voor uytsteeckende leelijck, op de borst, onder de armen en aen de kin ofte andere heymelijcke plaetsen des lichaems, krijgen sy al heel geen ofte seer weynigh hayr; Het geene noch op geseghte plaetsen, eenighsins, dat seer enckel is uytschiet, plucken sy met de wortel uyt, en komt selden weer als by de oude Mans, die sommighe om de kin hier en daer wel wat stoppelachtigh zijn, sy hebben alle soo Mans als Vrouwen schoon gesight, met swart bruyne ogen en sneeuw witte Tanden, stick-siende ofte scheele zijn seer selden onder haer gevonden, en van blindt geboorne hebbe ick noyt gehoort, ofte konnen vernemen, weynigh over komt het haer oock by ongeval, ick hebbe noyt meer als van een geweten, die met twee Perels op de Oogen, vande Kinder-pocken blint ghebleven was, seer oudt werdende vergaet haer gesicht mede, doch so ras niet als hier te Lande, haer verwe ofte couleur der lichamen is door de banck niet so wit als het onse, hoe wel men daer wel eenige vint die seer helder zijn, en dat sy meest alle blanck gheboren worden, anders trecken sy wat op den gheelen ghelijck den Taters ofte Heydens die hier door 't landt lopen, ofte gelijck de buyten-lieden die veel in 't Velt (gelijck sy lieden) doen en verkeeren, sonder haer voor de Son ofte Lucht te wachten, de geelheyd die sy hebben is geen foute in de nature, maer alleen een toeval inde leeden, ontstaende uyt der Sonnen hitte, die daer wat krachtiger als hier te Lande is brandende, en door dien sy van geslacht tot geslacht over gaet, vertoont sy haer te kragtiger. Evenwel dese geelheydt daer sy de eene meer als de andere, doch alle aen vast zijn, is sodanigh niet ofte men vindt onder haer veele so wel Mans als Vrouwen, fraye bevallighe persoonen, en aenghesichten, 't is waer, in 't eerste aensien komen sy onse natie want vremt te vooren, door dien dat het Couleur de spraeck en Kleedinghe soo veel verschillende zijn, maer by die daer wat veel mede ommegaen is dat haest over, en het schijnt dat hare Vrouwen mede eenige aentreckende bevalligheydt over haer hebben, door dien verscheyde *Neerlanders* (eer de meenichte van *Neerlantsche* Vrouwen daer te bekomen waren) daer seer op verslingerde, haer aengesichten en tronien, zijn als hare en verscheyden als hier te Lande, selden uytsteeckende schoon ende noch minder uytmuntende leelijck,

doch als sy geoeffent werden als die van onse Vrouwen, souden sonder twijffel weynigh ofte niet van hier verschillen.

De oorspronckelijke Ingeboornen daer te Lande, (want nu zijn daer oock veel Ingeboorne die niet oorspronckelijck daer van daen maer Christenen van Christenen geboren zijn), werden hoe wel sy in veel verscheyde Geslachten onder haer bestaen by de onse, met een algemeenen naem, alle *Wilden* genaemt, en desen naem is voor so veel men ondervinden kan, haer in 't eerste gegeven, past oock om verscheyde consideratien op haer seer wel, als eerstelijck, om de Religie: want sy die geen en hebben, ofte so weynigh dat sy daer genoeghsaem wilt in sijn, ten anderen sijn sy in 't stuck van Huwelijck en onderscheyt van eygen Land-gronden, vande algemeyne Wetten so verschillende datse wel *Wilden* mogen heeten, om datse daer mede schier in 't wilt handelen, ten derden, gelijk de Christenen om onderscheyt en tegenstellinge van haer selven eenige buytenlandtse Natie, *Turcken, Mamelucken*, en *Barbaren* noemen, zijnde den naem van Heydens te gheneral oock weynigh buytens landts gebruyckelijck is, so hebben sy de *Americaense* Ingeboornen daer niet onder willen reeckenen, oock ghelijck mede het woordt swerte en blancken by die over Zee verkeeren gebruyckelijck is, in tegenstellinge van *Negers* en ons of ons gelijcken Natien, en geen van beyde dese *Americaen* als maer wat op het Olijf Couleur treckende, bequamelijck paste, soo hebben sy ofte ghelijck wel te gelooven is, meer by geval als by deliberatie met het eerste woort, dat haer inden mondt schoot *Wilden* genoemt, en gelijck daer Vrouwen of der ongheleerde die niet veel en weten eerste oordeel en inval best is, schijnt dit oock wel uyt te vallen, konden oock wel *Wilden* genaemt werden, om dat sy t'eenemael wildt ende vreemst van het Christen geloove zijn.

De Spijse en het voetsel der Wilden.

INde spijse ofte dranck zijn de *Wilden*, al is het oock op haere Feest-daghen, gants niet overdadigh, quistachtigh, dertel of kostelijck, verghenoeghen haer lichtelijck als sy maer yet hebben, om de nature te voeden, en den honger en dorst te versadighen, het is oock onder haer niet als hier te Lande, dat de Overste, Eedelste of Rijckste, haer beter en naer advenant laten tracteeren, als een Calis of gemeen Man, maer haer spijse en dranck is genoeghsaem over al by allen en t'allen tijden naer tijdts gelegentheydt eender-hande, haren ordinaris dranck is als in ouden tijden water (als sy het so bekomen konnen dat haer oock selden mist) uyt een Fonteyn ofte Leevende Wel, somtijts maer selden als sy wel te pas zijn, ghebruycken sy mede vers vlees ofte visnat eenige maer weynighe onder haer gebruycken als het in den tijt is Druyven-nat, dat sy vers op drincken en noyt tot Wijn maecken, Bier, Brandewijn ofte stercken dranck is onder haer niet bekent, ten waer by eenige die onder ons veel verkeeren en gheleert hebben, dat Bier en Wijn beter smaeckt als Water, de Indiaense Talen zijn verscheyden ende alle seer rijck, evenwel isser geene onder alle met een woort versien daerse droncken mede konnen vernomen, de dronckenschap hieten sy *Geckheydt* en droncke luyden seggense Gecken te zijn, als sy onder ons veel verkeeren ofte eenighe den dranck bekomen konnen, want de meeste willen gants geen dranck

proeven, oock is om insolentie voor te komen by de Overigheydt verboden stercken dranck aen haer te verkopen, zijn so gulsigh in het droncken drincken en gheduerende den dronck zijn sy heel moeyelijck, en genoeghsaem ghelijck men seght sint selten in specie, eerse daer toe ghewent zijn, kan men haer light droncken maecken, als zijnde een glas kleyn bier ofte twee daer genoegh toe is. Maer metter tijt leeren sy den dronck so wel als de *Neerlanders* verdraghen, *Flericijn, Podagra,* puystige en roode Neusen of dierghelijcke snaren zijn onder haer niet bekent noch geen Accidenten die op en uyt drincken volgen.

Haer spijse is gemeenlijck alder-hande Vis en Vlees, naer den tijt van 't jaer, en de gelegentheydt van het Landt daer in sy verkeeren mede brenght. Sy hebben geen Hovaerdy ofte sonderlinghe fatsoen in het toe-maecken en aenrichten der selve, als den Vis ofte Vlees niet meer als in water gaer koockende, sonder eenigh Cruyt, Sout of Smout daer by te doen, niet anders als het selfs mede brenght. Sy weten oock van geen stoven, smooren, backen, fruyten of diergelijcke; en oock selden van yetwes te verwarmen ofte braden, ten ware kleyne stucxkens vlees en viskens, noch meest als sy op de reyse ofte ter Iacht zijn, en weynige andere gelegentheydt hebben. Voor Broodt ghebruyckense *Mayes* ofte *Turxe Tarwe*, die haer Vrouwen, want sy weten daer van geen Molens kloppen of stampen, ghelijck de Ouden het *Manna* inde Woestijn deeden, en tot Koecken backen, sy werpen dat gestampte Meel oock wel dickwijls ghelijck eenige hier het *Gort* en den *Rijs* doen by het *Vlees* tot een poel past. Maer haer gemeen voetsel en daer sy dit Cooren meest toe gebruycken is *Pap* die men daer te Lande *Sapaen* noemt, soo gemeen en ghebruyckelijck onder de Wilden dat selden een dagh voor by gaet ofte sy eetense, ten ware saecke sy op de Reyse ofte ter jacht waren, men komt schier ten geenen tijde van den dagh in eenigh Indiaens ofte Wildens Huys, daer sodanige Pap niet gegeten ofte veerdigh gemaeckt wort, alle so Vrouwen, Kinderen als Oude lieden, zijn sy daer so seer toe gheneegen en gewent dat wanneer sy ons, ofte malcander komen besoecken, haer eerste vrage en omsien daer naer is, sonder die kan men haer qualijck, naer genouchte tracteren, het schijnt dat sy sonder desen *Sappaen* haer bekomste niet wel eeten konnen, sy koocken daer oock dickwijls als sy daer gelegentheyt toe hebben *Vis* ofte *Vleys* onder, selden vers maer in 't gemeen eerst hert gedroogt, en tot Meel gestampt, dat gebruycken sy meest in 't eyndt van de Winter ende aenkomen van 't Iaer als de Iacht gedaen en haer meeste voorraedt verschoten is. Ghebruycken oock veel Turxe Bonen dat sy onder haer voor een leckernye houden, alsse met vers Vlees in lanck nat gekoockt zijn, voorts gebruycken sy tot spijs en onderhoudt alderhande Vlees, Vis en vruchten, die het Landt uyt geeft en sy bekomen konnen houden gheen ghewoonlijcke ofte ghesette tijdt om te eeten, als onse Natie doorgaens doet oordeelen het beter te zijn als sy honger hebben, hare apetijten, Maegen en Lichaemen hebben sy geweldigh onder haer gheweldt, so dat sy met heel weynigh ofte somtijdts 2, a 3, a 4. daghen konnen behelpen: Als het daer naer weder ruym voor komt, weten sy haer schade ofte achterstel gauw in te halen, sonder dat sy haer Magen daer door bederven, of sieck daer van worden, en hoe wel sy door de banck kloeck eeten konnen, so vint men daer geen overdadige Vraeten, Seremonien van hooch ofte leegh te sitten, eerst ofte laest toe te tasten,

aengericht ofte voor gedient te worden, konnen onder haer niet bemercken, heel selden nooden sy malcanderen oock, als op de groote Feeste, maer die by haer in Huys is als het op een Schaffen en Eeten gaet, richten sy mede voor, daer wert niemandt voor by gegaen, sonder dat sy daer geldt af nemen, ofte voor laten betalen, dat is onder haer geen gebruyck, het is extraordinaris daer sy yemant mede tracteeren, is met steerten van *Bevers* heel vet vlees, *Twalifs-hoofden*, en ghebraden *Mayes-kooren* dat sy stampen tot Meel, en met heel vet vlees-nat begieten, oock met *Castanien* die een wal op ghesoden, de schellen afghedaen zijn, dan ghebroken werden en met vlees-nat en heel vet ghestooft, en gaer ghemaeckt zijn.

Als sy op verre Reysen ter Iacht ofte ten Oorloghe sullen gaen, daer sy weten ofte vermoeden, gheen voorraedt sullen vinden, versien sy haer met Meel, van gebraden *Mayes* ghestooft, het selve Meel is haer so sterckelijck ende voedtsaem, dat sy in een kleyn sackjen haer voor veele dagen konnen versien, en gheen virendeel daeghs verdoen, om dat het so ingetrocken is, en de vochtigh werdende weder uyt geeft, daer van dragen sy so een kleyn packjen met haer, ende als sy honger hebben nemen daer een handtjen vol af, en drinckender eens toe en houden haer voor so wel getracteert, dat sy daer weer een dagh op heen mogen, maer so sy daer eenigh vlees of vis toe verschaffen konnen, dient het haer in plaetse van sijn broodt, en behoeven het niet te backen.

Vande Cleedinghe ende Cieraden der Mannen ende Vrouwen.

MEest alle hebben sy eenderley slach en fatsoen van *Cleedinghe* en zijn, niet prachtigh of overdadich daer in, ten ware eenige jonghe Lieden die als sy oudt werden het selvige licht vergeeten, evenwel de Vrouwen zijn veel meer ghenegen haer te cieren en op te toyen als de Mans, hoe wel het by lange niet komt ontrent het geene hier te lande sien, het Man-volck als sy noch jonck zijn tot twaelf of derthien Iaer toe, gaen heel naeckt, de Meysjens decken sy ghemeenlijck haer schamelheyt so ras sy beginnen te lopen, alle dragen sy een bandt om haer middel van leer, *Walvis vin, Baleyn,* of *Zee-want*, als sy het hebben daer steecken de Mans een lap duffels Laecken, wat meer als een half el breedt en negen vierendeel lanck, achter en voor deur, die gaet haer tusschen de Beenen, en hanght noch een vierkant stuck achter en voor over, staet haer niet qualijck, is heel gemackelijck en des Somers luchtigh, wanneer sy dickwijls gaen sonder yet anders aen te hebben, het deckt haer schamelheydt, en daer voert het den naem *Cote* van, eer het duffels Laken daer te lande so gebruycklijck was, noch wel somtijts als sy daer geen ghelegentheydt toe hebben, nemen sy daer eenigh bereydt leer ofte Bondt toe, dat sy tot so een lap snijden, en bequaem maecken, en van d'onse over al, met een ghemeen woordt een *Cloot-lap* ghenoemt werdt, welck woordt aen eenige hier te lande oneerlijck schijnt, maer het blijckt daer uyt de woorden niet anders te hebben, als de gewoonte in 't gebruycken, en die is daer te lande soodanich dat het selve woort, geen teere Vrouwe ofte Vrijsters

Ooren offenseert, de Vrouwen hebben oock een lap laeckens om het lijf, van voller breete ende vijf vierendeel langh hanght tot op het halve Been, ende is so veel als een onder rock, maer naest haer lijf, onder den lap hebben sy een *Harten-vel*, dat oock rontom gaet, onder aen met tippen en veel dunne nesteltjens hanght, die daer konstigh aen gesneeden zijn, de vermogenste of die daer sin toe hebben nemense heel met Zeewant uytgewerckt, dat dickwijls tot een hondert guldens twee ofte dry aen *Zeewant*, tot so een Onder-rock gaet, voorts om het boven-lijf so Mannen als Vrouwen, te bedecken hebben sy een stuck Duffels Laecken van volle breete, dat is negen en een half vierendeel ende by de dry Ellen lanck, is in't ghemeen op de rechter Schouder met een knoop om de Middel vast gegort, ende hanght so voorts tot de voeten toe, dat diendt by haer daeghs voor een Kleedt, en des nachts voor een Bedt en decksel, Coussen en Schoenen dragen so Mans als Vrouwen van *Harten* en *Elandts Leer*, die sommighe oock met *Zeewant* heel kostelijck uytwercken maer meest slecht en recht gebruycken, eenige maken oock Schoenen van *Mayes-stroo*, maer valt niet durabel, eenige kopen nu hare Coussen en Schoenen van onse Natie, en daer bevinden sy haer wel het beste by. De Mans lopen meest alle bloots-hooft, en de Vrouwen meest met bloote Hayr, dat achter toe gebonden en tot een Tuyt van ontrent een Handt langh, als een *Bevers steert* op gevouwen is, daer over trecken sy dan een vierkante Kap, die dickwijls met *Zeewant* kostelijck uytgevrocht is, en om het voor-hooft als sy wat kostelijck en moy willen wesen, hebben sy een span-bant, van *Zeewant* gemaeckt ontrent sulck fatsoen, als eenige meenen in Oude tijden het voor-hooft spansel gheweest te zijn, die hout haer hayren, vast gladt in ordre by malkanderen, komt oock achter aen den Hayr-tuyt met een strick vast, ende toont so t'samen heel cierlijck ende levendigh genoech af, om den hals ghebruycken sy mede verscheyde *Cleynodien*, die meest van *Zeewant* ghemaeckt, ende by haer seer kostelijck en waerdich gehouden werden, als onder ons de Peerlen, sy hebben oock veel snoeren van *Zeewant* om de handen, en aerdigh gewerckte figuertjens op de Borst, die half bloot ofte niet nauw gedeckt zijn, hanghen veele oock wel kostelijcke Banden van *Zeewant* om haer middel, en heel fijn en kostelijck goetjen door haer Ooren, oock schilderen de vrouwen en vrijsters als sy op het schoonste ende netste opgepronckt zijn, haer Aengesichten heel weynigh ofte gants niet, als hier en daer met een swert stipjen en stellen daer by een heel deftich, stil, stadich en gelatich wesen, daer alle dertele wulpsheydt t'eenemael van vervrempt schijnt te zijn, meer als het wel inder daet is. Het Man-volck schilderen haer over al, maer meest het Aengesicht met veelder hande Bonte Couleuren, soo dat als men haer niet ghewoon is soo te sien haer niet kennen kan, en siender dan voorts so statich trots en wesentlijck by, dat sy haer gesicht, te weten, als het *Prach-tijt* is, niet geerne eens verdrayen, daer by hebben sommighe noch een kring, heel langh en schoon root gheverft *Harten hair* om haer Hooft, ontrent in sulcken fatsoen als men de radien, ofte doorluchtigheden om de Hoofden der *Sancten* en *Sanctinnen* plach te schilderen, en het toont heel fray, noch hebben sy kort hair heel fijn en glonsich in vlechten op haer Borst hangen, als een jonge Gesel so opgeschickt is sou hy schier niet eens pruym segghen, om een heele Benne vol, maer selden toyen sy haer soo heel op, ten ware eenige vrijsters

in 't beste van haren tijdt; anders zijn sy alle van naturen morsigh en onachtsaem over haer selve, des Winters als het kout is, komen voornamelijck de Vrouwen en Kinders niet veel uytter muyten, en decken haer als gheseyt is met Duffels, die sommige oock wel dubbelt nemen, voorts Wapenen sy haer lichaemen tegens de koude, met Beeren en Espannen vet, dat sy op haer vel smeeren, en met Mouwen en Lijven van Beeren-huyden te dragen: Sy hebben oock van Wesels, Beeren, Herten en Elandts-huyden Etc. Kleederen, daer sy den Winters fraeytjens mede wederstaen konnen. Met een woort sy hebben Kledinghe ter noot, om haer lichaem te bedecken, en de koude te wederstaen, maer om daer mede te proncken ofte staet te stellen, weten sy geen raet. Van eenigh wit Linden plachtmen onder haer niet te weten, nu beginnen vele naer Hembden te sien, en van de onse te koopen, die sy dan dickwijls soo langh sonder wassen draghen, datse versleten zijn.

Hare Huysen, Casteelen en By-een-wooningen.

HAre *Huysen* zijn meest al van een en het selfde fatsoen, sonder eenige bysondere kostelijckheydt, of curieusheydt in deser voeghen ghemaeckt, alsmen daer een Huys groot ofte kleyn, want sy maecken die somtijdts wel eenige hondert voeten langh, maer noyt meer als twintigh voeten breet maecken sal, steecktmen lange dunne geschelde Nooten-stocken inden grondt, soo wijdt van malkanderen als men het Huys hebben wil, en soo langh op de rijgh als 't wesen moet, die stocken werden dan ront over gheslagen en aen malkanderen vast gemaeckt, soo toont het als een Wagen ofte Galdery, ghelijck men inde Thuynen stelt, dan leytmen van het een eyndt tot het ander dwers over dese stocken, Richels gelijck gekloofde Latten, maer als de Huysen groot zijn, onder vry wat swaerder ende opwaerts naer advenant, tot een voet ofte daer ontrent, als de Latten op de dacken van malkanderen, dit dan werdt met heel taye Basten over al heel wel versorght, en om het dueren is alles geschelt, dan komt daer geen worm in, soo gaen sy dan voort, nemen de Basten van Essen, Ypen en Castanie-Boomen, en soo het diep inden Somer is, dese niet schellende sy evenwel Basten van nooden hebbende, nemen sy Imberen dat ontrent de Water-kanten wast, en sijn bast wel lost al is het ander droog, met sulcke Basten die ontrent een vadem langh en oock soo breet zijn, overleggen sy keerende de gladde zijde binnen, het heele houte geraemt staende als geseyt is, tot boven toe, op een voet naer aen malkanderen, en binden het daer 't vereyscht te deeghen vast; is daer een gat ofte scheure inde baste, dat weten sy te stoppen, en voor het krimpen laten sy de Basten over malkanderen schieten: Somma sy stellen het soo, dat hare Huysen Regen en Windt keeren, oock tamelijck warm zijn, maer van Kamers, Saletten, Saelen, Garde-Robbes of Cabinetten; daer in te maecken weten sy niet af, midden in het Huys stoocken sy langhs heen, van het een eynde tot het ander, soo dient dan de open gelaten reste, die oock in 't midden is voor den Schoorsteen om den Roock te lossen, dickwijls salmen daer in een Huys sesthien of achthien Familien hebben, minder en meerder naer de Huysen groot en kleyn zijn: Het Vuer leyt in 't midden, de Menschen aen weder-zijden, elck

weet zijn besteck hoe verre zijn plaetse gaet, als sy ruymte hebben om Pot, Ketel, en wat sy voorts hebben, te laten, met gelegentheyt om te slapen, soo begeeren sy niet meer, dat maeckt datter dickwijls een hondert of anderhalf en meer in een Huys logeeren: Dit is de constitutie van een Huys, gelijck sy doorgaens over al staen, ten zy daerse gaen Iagen of Visschen, daer maecken sy maer een behelp. In de Dorpen en Casteelen maecken sy altijdt vast en goet werck, tot de plaetse: Om hare Casteelen op te leggen verkiesen sy in 't gemeen, of als sy het soo krijgen konnen, een hoogen of steylen Bergh ontrent een Water of Revier-kant ghelegen, daer het niet ghemackelijck op te komen en dickwijls maer een zijde beganckelijck is, sien oock altijdt daer naer dat hy boven plat ende effen is, die omringen sy dan met een seer sware houte Staecketsel, op een sonderlinge maniere Ruyts-wijse door malkanderen ghemaeckt: eerst legghen sy langhs den grondt een swaren Boom, met somtijdts noch een lichter daer boven op, so wijt en breet als sy het Fondament begrijpen willen, dan setten sy schuyn in de grondt aen weder-zijden sware Eycke Palissaden, die steecken boven daer sy ingelaten zijn om onder malkander dichter te voegen, met een kruys door malkanderen, daer dan weder een Boom in geleyt wordt, soo geeft het heel vast werck, en de Palissaden staen twee dick, genoeghsaem bestendigh, haer voor een overrompelingh ofte subijten overval harer Vyanden te bevrijden, maer van dit werck naer de konst, met Gardijnen, Punten en Flanckeringhen, Etc. te beleggen, heeftmen onder haer noch geen kennisse; sy maecken oock hier en daer, op het effen of lage landt ontrent hare Plantagien, wel eenige Fortjens, voor een aenloop, hare Wijven en Kinderen daer in te bergen: Als sy daer soo dicht ontrent eenige Vyanden hebben, dat sy met kleyne parthyen haer konnen komen bespringen, haer Fortressen of Casteelen in sulcker forme gesteldt zijnde, achten sy seer hoog, maer hebben inder daet niet veel te beduyden, en doen haer in Oorlogh tegens de Christenen meer quaet als goet, in soo een Casteel stellen sy dickwijls twintigh of dertigh Huysen, tot hondert Voeten en eenighe oock wel langer, gelijck die van ons Volck tot 180 treden toe gemeten zijn: En gemerckt sy haer soo naeuw, als verhaelt is, in sulcke Casteelen behelpen, propter sulcken menighte van Volck in by malkander, dat het ongelooflijck is, en men verwondert staet als men haer siet voor den dagh komen. Behalven dese Casteelen hebben sy noch andere By-een-wooningen, die Dorps-wijse open legghen, hebbende meest aen de eene zijde het Bos, ende hare Mayes Landen aen de andere zijde: Sy hebben oock op sommighe plaetsen by-een-woonste ontrent de Waters daer sy gewoon zijn alle Iaren veel te Visschen, en met een wat by Planten, maer sulcke plaetsen verlaten zy tegens den Winter weer, en gaen naer de Casteelen ofte inde dichte Bosschen, woonen daer het warm is, en sy het Branthout dicht by der handt hebben, oock van geenderley Wint begaen konnen werden, en goede gelegentheyt tot de Iacht hebben, daer sy haer dan in plaets van Visschen mede erneren. Hare vaste Casteelen ofte groote by-een-woonste, verlaten zy selden t' eenemael, anders zijn sy heel licht van op-breecken en verhuysen, blijven selden langh op een plaets, maer trecken het saysoen van het Iaer en den tijdt naer, dat is inden Somer wanneer datter veel te Visschen valt, begeven sy haer aen de Water-kanten en Revieren, des Herfst-tijdts ende in den

Winter als het vleesch best is, soecken sy de Bosschen, somtijdts, maer meest in het Voor-Iaer, begeven sy haer met menighte naer de Zee-kanten, om de Oesters te eten en Provisie te doen van alderhande Schelp-vis, die sy weten te drooghen en langh te bewaren.

Maniere van Huwelijcken en Baren der Kinderen.

GEhandelt hebbende van het gestalte der lichamen, het onderhoudt der selve met hare kleedinge en Cieraden, en de by-een-woonste beschreven zijnde, sullen wy nu spreecken en aen wijsen het vervolgh, sonder 't welck alle het voor-verhaelde onder de voet soude moeten vallen, dat is: het *Huwelijck* met zijn gevolgh, als zijnde het eenighste voetsel en vervolgh der geheele Wereldt, soo werdt daer oock gheen Natie van Menschen ergens in de Wereldt soo Barbarisch gevonden, die niet het effect des selfs genieten en noch altijdt eenige nadere teyckenen daer van over behouden hebben. In *Nieuw Nederlandt* by de oorspronckelijcke Ingheboornen (want onder ons is 't als hier te Lande) kan men effen noch die veroude voetstappen van het selve speuren, maer soo men het wat redresseeren mochte, het ware wel noodigh het selve metten eersten geschiede. De woorden of namen van *Man* en *Vrouw, Vader* en *Moeder, Suster, Broeder, Oom, Moy, Nicht, Neef, Getrouwt* en *Ongetrouwt*, zijn onder haer wel bekent en ghebruyckelijck, gewisse kenteeckenen al wistmen gheen ander bescheyt of naerder bewijs by te brengen, datter yet is naer het *Huwelijck* gelijckende. Om klaerder te spreecken, de Wilden daer te lande *Trouwen* mede, en ghemeenlijck eene *Vrouw*, sonder meer, ten zy dan dat het Oversten, Rijcke of Machtighe persoonen zijn, die wel dickwijls twee, dry of vier *Vrouwen* t'seffens nemen, gemeenlijck vande mooyste en neerstighste die daer onder haer zijn, en 't is wonder dat de luyden, alleen door het licht der naturen, hare *Vrouwen* soo weten te regeren, datmen noyt hoort, ofte ondersoeckende bevinden kan, datter eenige haet, twist of partyschap onder die *Vrouwen* in swangh gaet, ofte over de opvoedinghe der *Kinderen*, Huysselijcke saecken, en preferentie ontrent den *Man* ontstaet, in welck stuck sy haer alleen gedragen naer des selfs wel gevallen, ontrent de *Huwelijcken* onder haer zijn verre naer soo veel ceremonien niet gebruyckelijck als hier te lande by luyden van fatsoen, maer *Jan Raps* weerga magh het goelickjes halen: Daer is onder haer geen precisen tijdt van geoorlofde Iaren, die oordeelen sy alleen aen de bequaemheyt, daer sy oock niet vies op zijn, om die van te vooren te beproeven, als het jonge luyden zijn die van een ofte weder-zijden Bevriendt zijn, geschiet het gemeenlijck met vrienden raedt en kennisse, oock regart neemingh van geslacht en qualiteyt, maer als het bestorven ofte onbestorven *Weduwen* of *Weduwenaers* zijn, ghelijck daer dat goetjen de menighte onder haer is, geschiet het somtijdts met kennis, maer is evenwel niet gebruyckelijck, de Vrienden daer mede te bemoeyen. Het *Man-volck* naer dat sy van vermoogen of conditie zijn, moeten altijdt eenige giften ofte vereeringen aen haren toekomende *Bruydt* doen, dat is soo veel als den *Trouw-penningh* in de oude tijden, ofte waer-teecken van het getroffen accoort, maer als het onder *Weduwen* en *Weduwenaers* met geen vrienden advijs aenghegaen is, en de *Gehouwde* niet ac-

corderen konnen, een van beyden buyten de Pot Pist, of weer elders een misverstandt ontstaet, soo neemt den *Man* dickwijls sijn goetjen weer, slaet het *Wijf* een bet af, en soo sy van selfs niet wegh gaet, stoot haer wel onghemackelijck de deur uyt, want onder haer zijn geen *Huwelijcken* soo vast ofte bondigh, die niet (als een van beyden, het zy de *Vrouw* ofte *Man*, sich met de andere te buyten gaet, ofte eenigh ander misverstandt ontstaet, dat soodanigh misnoegen veroorsaeckt) van stonden aen by een ofte beyde ghebroocken kan werden en oock volkomen gebroocken werdt: Het seecker is daer te lande een heel gewoonlijck en gebruyckelijck dingh, soo dat ick Mans gekent hebbe, die ghewoon waren alle Iaer van Vrouw te veranderen, hoewel sy daer wel somtijts geen of weynigh reden toe hadden: men siet oock, dat het af-gaen van *Huwelijck*, ofte veranderen vande *Echt*, meerder van der *Mannen* als der *Vrouwen* zijde gepleeght wort: In het scheyden van het *Huwelijck* volgen de *Kinders* de *Moeder*, waer naer vele Natien om oock seecker te gaen, haer Geslachten rekenen, evenwel hoe sy langer by malkanderen blijven, inde *Trouw* ofte het *Huwelijck* volherden, hoe het loffelijcker en eerelijcker onder haer gereeckent wordt, staenden *Huwelijck* is het groote schande, in Hoererije ofte Overspel te vervallen, voornamentlijck onder de *Vrouwen*, die haer sommige oock wel eerder souden laten dooden eer daer consent toe vragen, noch vuylder achten sy het soo het by dage, ofte op het Velt geschiet, dat yemandt daer gesicht van soude konnen hebben, of van de Son beschenen, die sy seggen dat te sien, ende sullen oock ghene *Mans* hare *Vrouwen*, als sy soo yetwes aen haer mercken, continueren, al hadden sy haer noch soo lief, maer als sy Vrijsters ofte andersins ongebondene zijn, is daer niet aen ghelegen, sy mogen dan doen soo het haer ghelieft, als sy haer daer voor maer laten betalen, voor niet houden sy het schandaleus en Hoerachtigh te zijn, dereste wort niet qualijck genomen als het haer gebeuren magh, oock sal niemant hem daer aen stooten om soo eene in toekomende ten *Huwelijck* te versoecken. Het gebeurt oock wel dat een vrye Vrouws-persoon wel een tijdt by yemandt sal slapen en de Hoere daer van zijn, soo langh hy haer te vreden steldt, en ghenoegh geeft, daer sy nochtans niet mede soude willen Trouwen: sy zijn oock hooveerdigh daer op, en sullen als sy wat out beginnen te worden haer beroemen, dat sy by vele Oversten en brave persoonen gheslapen hebben, ghelijck ick selfs met verwonderinge aengehoort hebbe, dat bedaerde *Vrouwen* vande treffelijckste onder haer, daerom groot ghevoelen van haer selven hadden, lofwaerdigh en glorieus *quasi ce bene gesta* van spraecken: In ghevalle het ondertusschen ghebeurt dat een *Vryster* rijp wordt (want dat is het woort onder haer gebruyckelijck, en sitten bleve, daer sy nochtans lust heeft om te *Trouwen*) soo bedeckt dese *Vryster* haer hooft, aengesicht en geheele lichaem soodanigh, datter niet bloots aen kan gesien werden, dit is dan het teycken hares gemoets datse begerigh zijn te *Trouwen*, waer op gemeenlijck den eenen op den anderen sich presenteert, om haer te versoecken, ende is een gemeen dingh daer te Lande, selfs oock by sulcke *Dochters* die buyten dat te doen, versoeck genoegh krijgen, maer evenwel die manier willen volgen, om dat sy als het aen yder een bekent is dat sy *Trouwen* willen, (want het *Man-volck* souden daer heel noode yemandt te vergheefs versoecken) noch wel licht van conditie verbeteren: Wanneer sy dan in ofte buyten *Huwe-*

lijck swanger zijn, so wachten sy haer heel nau, voor alle dat haer Vrught eenigsins schadelijck soude konnen wesen. Geduerende hare dracht weten sy heel weynigh van siecke ofte pijnelijcke daghen, en wanneer den tijdt naer hare gissinghe (daer sy vry wat correct op zijn) ontrent vervult is gebruycken eenige, doch selden, die voor een swaren arbeydt vreesen, ofte het haer eerste reyse is, een dranckjen, dat van Wortels en Kruyden (daer vallende) gemaeckt wordt, dan vertrecken sy gemeenlijck op eenige plaetse in 't Bos, al is het schoon in 't hertjen van den Winter, daer sy sonder yemandts hulp van 't Kinde verscheyden, hier toe verkiesen sy gemeenlijck een stille plaets, die vry is van alle Winden, daer maecken sy van Matten of diergelijcke een Hutjen ofte schutsel over haer, en nemen wat Provisie mede, ontrent een Killetjen of Spruytjen van loopent Water, daer sy het (een Knechtjen zijnde) datelijck in legghen, en een ruymen tijdt in laten, al waer het oock hart vriesent weder, sy moeten seggense, van eersten af tay worden, soo gheven 't brave *Mannen* en goede *Jagers,* daer naer doen sy die op, en bewinden die in warme bonte Rocken, slaen deselve oock seer nauw acht in de opvoedinghe, datse niet mogen veronghelucken, en naer datse noch eenige dagen in die plaetse over gebracht hebben, keeren sy weder tot hare Huysen en Vrienden, zijn sonderlingh niet sieck in 't verlossen, behouden oock ghene onghelegentheyt daer uyt, noch sterven niet in de Kraem. Hier van willen eenige redenen geven, en segghen om dat haer soo veel kennisse van goet en quaet niet ghegeven is, als ons, zijnse oock soo sondigh niet, en de pijne in 't *Baren*, is niet soo seer natuerlijck, maer een straffe op de sonde volgende, aen de eerste *Moeder*, daer voor opgedragen, andere meynen dat het gesonde *Climaet*, hare goede dispositie van leden, en gewoonlijcke rouwigheyt het selve te wege brenght.

Van het Suygen, en Versamelen der Mans en Vrouwen.

MEn hoort daer te lande noyt, of weet niet dat eenige *Vrouwen,* haer *Kinderen* van anderen laten *Suygen* of uyt ter *Minnen* doen, dat werck nemen sy alle hooge en leege Stants-persoonen door malkanderen selfs waer, en ontrent *Nieuw Amsterdam* ofte eenige mijlen en dagh-reysen daer ronts-om, want verre te Landt-waert inne, hebbe ick wel gehoort datter eenighe maer weynigh zijn, die daer niet veel op passen sullen. De *Vrouwen* geduerende dat sy *Suygen* of leven dragen, sullen met geen *Mannen* te doen hebben, alleenigh om redenen die sy selfs weten te geven, dat het schadelijck voor de Vrucht ofte het Suyghelingh is, en ondertusschen zijn de *Vrouwen* niet precijs al heeft de *Man* met een ander te doen, daer hebben sy niet tegen, maer selfs laten sy haer niet bewegen, en onderhouden dese maniere seer Religieuselijck, soo dat het groote schande en laster onder haer is, als eenige *Vrouwe* contrarie soude doen, sonder datse daerom het Speenen verhaesten, als ordinaris een Iaer de *Kinders* met de Borst voedende, sy zijn oock seer vies en afkeerigh, ten tijden harer onreynigheden, en dan sullen sy seer weynigh te voorschijn komen, ofte haer van het *Man-volck* sien laten, maer houden haer afsonderlijck en beschaemt, alleenigh soo sy in eenige Feest-dagh, geselschap ofte by-een-komste zijn, en gewaer worden, dat haer de Fonteyne ontspringht, sullen sy haer selven is het eenighsins

mogelijck, daer van af scheyden, en vertrecken, sonder weder te voorschijn te komen, eer dat het voor-by is, van de reste anders, als alles wel is, en sy aen niemandt verbonden zijn, speelen sy meest alle van de lichten aert, en zijn (soo wel *Vrouwen* als *Mannen*) geweldigh liberael over dat werck, sonder eenighe schaemte te hebben, evenwel vuyle en ongeschickte praet, gelijck vele onder ons daer vermaeck in hebben, is onder haer seer veracht, kussen, stoeyen, sollen ofte andere dierghelijcke dartele titawerijtjes diemen met een woort te Hoof, Caresse noemt, dat so veel als quansuysjes of Requesten zijn, ismen by haer niet gewoon te sien, sy spreecken daer qualijck en verachtelijck van, als het haer in presentie van yemandt geschiedt, ofte als sy het de Nederlanders sien doen, voegen sy daer met schampere woorden toe, foy als ghy wat doen wilt vertoeft tot den nacht, ofte datmen alleen is: Wat behoeftmen andere redenen om lachen te gheven? maer by tijden ende wijlen sullen sy geen tocht weygeren, en meest alle soo meeningh alsser zijn, van kant aen de Hoer speelen, en in't hondert bouwen: Sommige die twee ofte meer *Wijven* hebben, ghelijck Oversten en voorneme lieden, zijn oock niet afkeerigh om een Vriendt die van buyten komt, met een van haer *Vrouwen,* voor een nacht te gerieven, maer soo het sonder kennisse geschiedt souden sy het heel qualijck nemen, en die *Vrouwe* caresseren, ofte gelijck sy daer seggen de schop geven en laten wandelen.

Maniere van Begraven, Wee-klachten en Rouw-teeckenen.

SOo wanneer daer onder de Wilden yemandt uyt het tijdelijcke leven scheydt zijn sy alle, daer ontrent het Lijck ghevallen is, al ware het oock een verre Vreemdelingh, die daer ontrent vrient noch maecht hadde, of van yemant schier bekent ware, seer sorghvuldigh om het doode lichaem ter aerde te brenghen, sonder de gewoonlijcke Seremonien daer over te vergheten, en is het een persoon van eenigh fatsoen, soo houden sy dese ghewoonlijcke wijse, daer somtijdts yets af ofte toe doende, naer de qualiteyt der overledene: In de uytterlijcke sieckte staen sy malkanderen getrouwelijck by, maer als de Ziel uyt het Lichaem ghescheyden is, komen de naeste Vrienden de Leeden strecken en Ooghen luycken, en naer datse eenige dagen en nachten bewaeckt en beklaeght zijn, brenghen sy haer ten Grave, daer sy hun niet in neer leggen, maer setten, met een Steen ofte Block onder haer, als oft deselve op een Stoel saten, dan legghen sy Gelt, Pot, Ketel Schotel en Lepel, met eenige Provisie, by haer in het Graf, om seggense: ofte hy, (inde andere Werelt komende) het van nooden hadden, dan voegen sy so veel hout ronts-om de lichamen, datter geen Aerde ontrent kan komen, en boven over het Graf maken sy altijt een groote hoop, van hout, steen of aerde, en daer setten boven weder Houte Palissaden over heen, gelijk oft een kleyn Huysje*n* was, alle de plaetsen daer ymant begraven is zijn afgesondert, en worden by haer voor Religieus gehouden: 't Is oock een sware misslagh ofte groot schelmstuck, onder haer soodanige plaetsen te ontrusten, beschaden of schenden, de naeste vrienden voornamentlijck *Vrouwen*, want de *Mans* sullen selden eenigh uytterlijck

misbaer maken, hebben hare tijden van te bewenen, daer roepen sy dan met ee*n* afgrijselijk gehuyl en wonderlijk gebaer, den naem vanden afgestorve*n*, slaen op haer Borsten, bekrabben hare Aenghesichten en bewijsen alle leedelijcke routeyckenen. Maer isser een Moeder by wiens Kindt overleden is, soo gaet het alle streken te buyten, want die roept en tiert heele nachten over, of sy puer steecken dol waer, en naerse dan jongh gestorven of in den Oorlogh ghebleven zijn, stellen sy hare Rouw-klachten aen, sy scheeren oock de hairen van haer Hoofden af, deselve op eenige tijden die sy daer toe hebben, op het graf in der Vrienden bywesen verbrandende, in somma zijn sy seer gevoelick en ontstelt in yemandts overlijden, voorneemelijck als hy haer bestaet ofte aengaet, oock om de rouw en droefheyt, des te beter te vergeeten en de memorie der vrienden van den Overledene niet te bedroeven, so sullen by alle die van dat selve Geslachte, Resort ofte daer ontrent woonachtich zijn den selfden naem voerende, sy hebben oock heel ongeerne dat men daer mentie van maeckt, verhael af doet ofte naer vraeght, en meynen dat men het haer tot spijte ofte om te bedroeven doet, het rouw draghen is daer niet heel gemeen als onder de naeste Vrienden, en dat maer met eenighe swarte teyckenen aen 't Lichaem, uytgesondert als een Vrou haer Man Overleeden is, die scheert dan het hair af, en maeckt haer geheele Aengesicht peck swart, ghelijck de Mans oock doen als haer Vrouwen sterven, en dragen een herte leeren Hemtrock over haer naeckte lijf, en treuren meer als een Iaer sonder tot een ander Huwelijck te treden, en al haddense maer onlanghs getrouwt gheweest, of by haer leven niet wel geaccordeert, sy onderhoudense alle dese Seremonye heel nauw.

Hare Feest-dagen en sonderlinghe By-een-komsten.

F*Eest-daghen* ofte groote *Maeltijden* te houden is onder haer geen ghewoonlijck dingh, evenwel geschiet het somtijts of om Raedt te plegen, nopende eenighe Vrede, Oorlogh, Verbintenissen, Alliantien en Accoorden aen te gaen, of met den Duyvel eenige toekomende saeck, en uytkomste of over het Ghewas, en Vruchtbaerheydt van het Iaer te beraden, ofte om over eenigh goedt Succes, te danssen en vrolijck te wesen, om in vrede ofte oorlogh met eenige haerder Naebueren, ende omliggende Natien te treden, resolveeren sy niet haestelijck ofte in weynigh Hoofden, maer vergaderen daer op alle hare Raaden, en yeder een die van eenigh Gesagh is, die het dan vry staet zijn gevoelen, so kort lang en breedt als 't hem gelieft te vervolgen, sonder dat yemandt al duerden zijn *Arange* noch so lang, en al liep hy oock al wat veer buyten schreef teghen veeler humeuren hem sal interompeeren, maer so sy het geene daer gesproken wort, t'eenemael Aprobeeren, so doen sy daer Iuychender wijse als het op 't sluyten vande *Oratie* komt, dickwijls teycken van haer Raedt-houden is altijdt voor den Middagh, en duert in 't gemeen niet langher als de Sonne klimt, so der ondertusschen niet geconcludeert wort, beginnen sy des morgens by tijts weer aen, maer als sy sullen Duyvel-jagen (so wanneerse daer te Lande het Spoock en bedrijf dat sy met den Duyvel om toekomende dingen te weten houden) dan geschieden hare vergaderingen des naer middaghs tegens den Avondt, en daer zijn sommighe per-

soonen, die met den Duyvel sonderlingh konnen omgaen, en groote Tovery aen richten, of ten minsten sy maecken den gemeenen Man sulcx wijs, sy beginnen dan eerst te springen, te schreeuwen, tieren en rasen, ofse dol en beseeten waren, sy leggen groote vieren aen, danssen daer rontom heenen, langhs en dwers deur, buytelen en rollen over hals en kop, slaen haer selven en maecken so veel vremde potsen dat haer het sweet aen alle kanten uyt breeckt, en langhs het lijf met straelen af bigghelt, schijnen door alle de misselijckheydt grimatsen, wel selfs in Duyvels verandert te zijn, so dat het afgrijsselijck voor yemandt die het niet gewent is om aen te sien, ende als het wercken te recht aen den gang is, beginnen alle de Duyvel-jagers naer te lollen, en huylen en tieren met malkander oft sy vol gedrochts waren, als dat dan een wijl geduert heeft verschijnt haer den Duyvel, so sy seggen, inde gedaente van het een ofte ander Beest, is het in een verscheurent Beest dat is een quaet teecken, en ist in een onnoosel Beest dat is beter, en die antwoordt haer dan wonderlijcke dingen op al datse hem vragen, maer selden soo klaer ofte omstandelijck dat sy daer staet op maecken, ofte het recht begrijpen konnen, sy weten ofte sy schijnen ietwes van hem te weten, en slaender soo voort naer als de blinden naer 't Ey, en valt het dan anders uyt so is het haer schult, dat sy het qualijck verstaen hebben, evenwel somtijts weten sy ietwes te seggen, dat wat vorder gaet als den rechten tecxt lijden kan. Alsser eenighe Christenen in haer vergaderinge zijn die sien al het geraes wel, maer geduerende haer presentie wil den Duyvel niet verschijnen, de Duyvel-jagers weten somtijts eenige van het gemeene volck te betoveren, dat hy schuymbeckt of hy beseeten was, gelijck men anders niet sien kan, want sy smijten haer selven in gloeyende vieren sonder te voelen. Als dat dan een wijl tijt gedient heeft luystert eener hem wat in 't Oor, so is hy weer so stil en mack als een lam. Om vrolijck over eenigh Succes te wesen of te danssen, vergaderen des Middaghs, so wert eerst by een *Orateur* de saecke verklaert, daer naer tracteeren sy malkanderen met Spijse, gelijck oock somtijts geschiet naer het Raedt houden, sy konnen lustigh eeten en yder mensch verdoet wel soo veel Spijs, dat sy daer dry dagen genoech aen behoorden te hebben, sy mogen niet over laten, dat sy selfs niet eeten moetense mede nemen, of hare Honden geven, ende als sy dan gelijck men seyt so dick ende stijf gegeten zijn, datse niet konnen roeren als den bosen kop, besluyten het de oude ende heel bedaerde met een Tabackjen, met de jonghe lieden of die noch tusschen beyden zijn, gaet het op een singen, knite kayen en dansen dickwijls heele nachten over.

Hoe de Menschen ende Dieren eerst in dat landt gekomen zijn.

DAer wert verscheyden reden-strijt by gebracht, als men onderstaet, naer te speuren, hoe dese die wy nu wilde menschen noemen, eerst in dit deel van de Wereldt, dat van de andere dry deelen door de groote Zee, altijt schijnt afghesondert geweest te zijn, eenige seggen sy zijnder gheplant, anderen vraghen by wien, en hoe komen daer dan *Leeuwen, Beeren, Wolven, Vossen, Slangen* en an-

der fenijnich of schadelijck goet, dat voert men immers in gheen Schepen om te verplanten, en als men met de *Wilden* selfs over het stuck vande Scheppinghe spreeckt, hebben wy haer op dese vrage noyt te rechte konnen voldoen, ofte soodanigh antwoorden dat sy het selfs geloofden, veele meenen daer op een onbekent Chronijck-schrijver te berde brengende, dat wel eertijts als de sommige *rationes gentium* noch in swangh plachten te gaen, doen enige Menschen te scheep en van alles daer toe wel versien, uyt eenige Quartieren van Sweeden of Noorwegen, zijn vertrocken om een beter Landt te soecken, onder het Beleydt van seeckere Oversten genaemt *Sachema*, en dat men noyt heeft konnen weten waer deselve belant zijn, en om dat alle de *Oversten* in *Nieuw Nederlandt* die ontrent den water ofte Zee-kant woonen, met een gemeenen naem *Sachemaes* genoemt worden, willense besluyten dat sy van dat volck voortgekomen zijn, op dat besluyt kan men qualijck vast gaen, evenwel blijft het een vremde saeck, daer anderen verder in gaen, en legghen in consideratie, als of de Menschen in dat deel vande Wereldt niet oorspronckelijck uyt *Adam*, en aldaer een bysondere scheppinghe van menschen en Dieren geschiet ware, trachten oock met veele redenen te bewijsen, geen Sondtvloedt over dat deel vande Wereldt gegaen te hebben, en spreecken daer van als of het een heel andere nieuwe Werelt t'eenemael in conditie met de oude verscheyden ware, gelijck sy oock wel, doch uyt andere insichten geseght waer te zijn, sy breecken oock met eenen haer hooft, of in den alghemeenen ondergang des Werelds, ten Iongsten daghe die nieuwe Wereld mede geoordeelt sal werden, daer toe bybrengende dat maer weynigh Iaren, daer eenige Menschen geweest zijn, en meerendeels onnoosel, dies het Aertrijck om der sonden wille so niet vervloeckt en besoedelt, zijnde geen so rechtveerdige straffe daer over met de reste, als meerder sondich zijnde, sal konnen dragen, het waerschynlijckste is, dat eenige seggen wel eertijts voor eenige Eeuwen, de Zee tusschen *Caepvert*, en *America* so nauw gheweest soude zijn, of noch wel nauwer als tusschen *Cales* en *Dovres*, so dat men met hulp vande Eylanden, uyt *Africa* in *America* soude hebben konnen over komen, dat Menschen en Dieren door sulcken middel, derwaerts over gekomen en gebracht zijn, en seggen sy, is het daer niet geweest, gelijck dat niet wel gelooft kan worden, so was het elders, en dat oordeelen wy wel geraden te zijn, te meer om dat eenige memorien vertoonen, de *Chineesen* wel eer in *Brasil* geweest te zijn, en dat langhs het gebroocken Landt vande *Magilanische Straet*, ofte aen de andere zijde yewers van *America*, eenighe enghte ofte Nabuerschap geweest sy, want so nootsaeckelijck is het by voorplantingh gheschiet, en niet by scheppinghe, anders souden alle fondementen van de Schrift geruineert worden, die van contrarie gevoelen vragen daer op, of *Petrus Columba* en *Americus*, soo men het over *Caepvert* ofte elders van daen, heeft konnen sien, gevonden hebben dat inder daedt niet verlooren was, doch ons voorneemen niet zijnde dese dispuyten te volghen, sullen yder zijn vry oordeel en nader stoffe om te schrijven laten, voortgaen.

Vande verscheyde Geslachten en Talen.

DE verscheydenheyt der *Stammen, Geslachten* en *Talen*, is in dat deel van de Wereldt immers soo groot, als in *Europa*, alle die van een *Geslacht* ofte *Stam* zijn, houden haer meest by malkanderen, en hebben elck een besonderen Oversten, en Regeeringe op haer manier, daer zijn oock hooger Oversten, daer de anderen onder submitteren, maer schijnen wel eer alle uyt een *Geslacht* ontstaen te zijn, niet licht sullen sy aen andere *Geslachten Trouwen*, want daer is onder haer altijdt jalousije wie de sterckste is, yder tracht oock zijn *Gheslacht* te vermeeren, en gelijck sy Oversten over de *Geslachten, Vlecken* en *Plaetsen* hebben, soo heeft oock yder *Huys* een Overste: die de Overste ende fatsoenlijckste van het selve is, heeft het gesagh ende Eminentie, en daer naer werden oock hare Rangen, hoewel sy daer altijdt niet op letten, aengestelt. Hare *Spraecken* en *Talen* zijn seer verscheyden, en soo veel van malkanderen verschillende, als *Nederlandts, Fransch, Griecks* en *Latijn*, hare *Declinatien* en *Conjugatien* reguleren haer meest naer het *Griecks*, want sy hebben in *vominibuse* en *dualem* en *javerbis Augumenteren*, mede als de *Griecken*, hare *Spraecke* tot de eene ofte andere, hierlandtsche *Tale* te ceduceeren is onmogelijck, sy hebben daer Reuck noch Smaek naer, eermen sich bevlijtight deselve te leeren begrijpt men daer soo veel van als ofter een hondt blaften: Eenige noemen in hare Tale de letter *R* niet, en andere soo dickwijls, datse schier niet een Sillabe uytbrenghen of sy komt daer in, en dese hebben buyten dat niet veel onderscheydt, konnen in veelen malkanderen verstaen, hare *Talen* konnen bequamelijck afghedeelt worden in vier *Hooft-Talen*, die hoewel weer vry wat van malkanderen verschillen, evenwel met malkanderen voort konnen te recht komen: de afdeelinge is in *Mahatans, Minquaes, Siavanoo, Wappanoo*, met de *Manatanse* meentmen die daer ontrent woonen, of op de Noort-Revier, het lange Eylandt, Newesinck, Achter toe, Etc. De *Minquaas* zijn, die verre te Landt-waert inne woonen, als de *Maequaas, Sinnekes* en diergelijcke. De *Siavanoos* zijn die om de Zuydt woonen: Ende de *Wapanoos* die Noordtoostelijck van ons legghen. Heel selden worden hare *Talen* wel ende perfect van de onse geleert, evenwel zijnder die de langhdurighe conversatie daer soo verre in gebracht heeft, datse alles verstaen en spreken konnen, maer als geen luyden van *Studie* zijnde, konnen sy het aen geen anderen leeren, of de fondamenten daer van opstellen.

Van het Gelt ende hare Munterye.

DAt daer te Lande geen gierigheydts wellust van kostelijcke Metalen soude zijn, gelooft niemant die het daer oyt besagh, nochtans het ghebruyck van *Gout, Silver*, ofte eenigh geslagen *Gelt* is onder haer niet bekent, sy hebben en gebruycken ontrent de plaetsen daer de Christenen verkeeren, een seeckere specie die sy *Zeewant* noemen: Het maken en aproprieren daer van aen yder vry staet, soo dat geen valsche Munters onder haer gevonden worden. De specie is Wit en Swart, doch het Swarte is de helft waerdiger als het Witte, en werdt ghe-

maeckt van Kinck-hoorens, die de Zee voornemelijck twee mael in het Iaer opwerpt, anders daer uyt gehaelt werden, daer smijten sy al de dunne schelp ront-om af, en behouden niet als het middelste Standaertjen of Pilaertjen daer de Schelp langhs om loopt, die slijpen sy glat en effen, korten het dan naer den eysch dat de stocken dick of dun zijn soo drillen sy daer gaten door, rijghense op taye Halmen en slijpense soo voort gelijck op eenen grootte, dan verrijghen sy die op lange Snoeren en soo geeftmen het selve uyt: 't Is alleen het Ghelt dat onder de Wilden om gaet, of daermen met haer in handelen kan, 't is oock seer gemeen onder ons om alles watmen noodigh heeft voor te koopen, daer werdt oock groote handel in gedreven, dickwijls by veel duysenden teffens, om dat het ontrent den Zee-kant alleen valt, en meest in het landt daer de Pelterije van daen komt getrocken wert, onder de Nederlanders gaet anders, als hier te lande, Goude en Silvere specie, begint hoe langhs hoe meer toe te nemen, verschilt evenwel noch veel van hier te lande.

Besondere aenghebooren aert en tijdt-verdrijf der Wilden.

DE Wilden zijn alle uyttermaten (want ofter hier en daer een ander slagh onder loopt dat kan geen regel maecken) droefachtigh, wesentlijck, stadich, en van weynigh woorden, die noch eerst by haer langh overleyt, dan lancksaem uytgesproocken , en heel langh daer naer in langer gheheuchnis ghehouden werden: meerder woorden als ter noot, hebben sy niet over haer, wanneer sy yetwes te koopen, te handelen of te doen hebben: anders praten sy van geen saecke, sonderlingh de pijne waert, als van haer Iacht, Visschery en Oorlogen, behalven de Ionghmans, die verleenen malkanderen in 't ghemeen een praetjen van de Meysjens; met sonderlinge leughens gaen sy niet om, zijn evenwel niet precijs ofte naukeurigh, om de waerheydt en haer woort naer te komen, vloecken, sweeren of schelden hoortmen onder haer niet, ten ware saecke sy, onder ons eerst verkeert hebbende, het selve daer geleert hadden: Overvliegende wijsheyt ofte sonderlinge verstanden vintmen onder haer niet, maer alleen redelijcke kennisse die de ervarentheyt oeffent, sonder datse heel begeerigh ofte arbeydtsaem sijn om te leeren, anders zijn sy gauw ghenoegh om goet en quaet te begrijpen, in haer selven zijn sy slecht en onnoosel, maer onder ons wat verkeerende worden seer slim, en over-al toe afgericht, sy zijn vuyl, slordigh en onachtsaem, en hebben meest al de gebreken die daer uyt volgen en ontstaen, sy zijn seer wraeckgierigh en halsterrigh, maken oock als den noot aenden man gaet, weynig weesen van sterven, en verachten alle pijne diemen haer aen doen kan, singen altijdt tot de doot toe, en daer zijnse sonderlingh hooveerdigh in: zijn oock alle van naturen gierigh en bedelachtigh, men moet haer niet te veel toe-betrouwen, want sy vallen daer diefachtigh by, maer al weygert men haer oock noch soo geringen saecke die sy versoecken, dat trecken sy haer niet aen: zijn oock alle uytter aert seer vry, en konnen geen heerschappije over haer verdraghen, willen niet geslagen zijn, ten sy saecke dat sy eenigh quaet gedaen hebben, dan verdra-

gen sy seer veel sonder tegenweer: Tot leckernijen in kost en dranck zijn sy niet genegen, koude, hitte, honger en dorst konnen sy uyttermaten verdraghen, sy ontsien gheen ongheval, swemmen meest alle van de Moeder aen als Eende-kuyckens: Buyten het Huys brengen sy den tijt met Visschen, Iagen en Oorlogen door, te Huys rusten sy haer, suygen een Tabackjen, speelen inde Bach of met de Rietjens, dat onder haer ontrent is als onder ons het Verkeeren, of Kaert speelen: Als sy out werden, breyden sy Netten, en maecken Houte Backen en Leepels: Voorts is het wercken aldaer onder het Man-volck niet ghemeen, alle het werck dat voort onder haer te doen valt, moeten de Vrouwen beschicken.

Haer voorsorge der Lichamen en Medeçijnen.

SY binden haer selven gantsch aen geen dierte, houden oock van geen *Medeçineren* en *Purgeren*, als haer yet schort dat moeten sy uyt vasten, en soo dat niet helpt, gaense (principael tegens den soeten tijdt) inde Stooven en sweeten alles uyt, gebruycken dan oock wel eenige drancken, maer seer weynigh: dese Stooven maecken sy van Kley inde Aerde ront-om dicht toe, met een kleyn deurtjen daer sy effen deur in konnen, dan maecken sy veel Keyssel-steenen heet, die sy daer in schuyven rondt-om langhs de kanten, soo gaet den patient selfs met heel naeckte leden heel vrolijck en al singende inde midden sitten, daer in soo langh volherdende, als het haer eenighsins mogelijck is, daer uyt komende gaense ghemeenlijck in heel kout Springh-water leggen, ende hier door seggense, vinden sy seer groote bate, ende ghenoeghsame ghenesinghe voor meest alderley qualen. Versche wonden en gevaerlijcke quetsuren, weten sy bykans met niet, wonderlijck te genesen, sy weten oock in 't gemeen raedt voor alle verouderde zeeren en heel verdorven toevallen: ghenesen oock dickwijls Clap-ooren en alle andere diergelijcke Venus-vruchten, somtijdts wel soo ghemackelijck, datse meenigh *Italiaens Meester*, daer in souden beschamen, en dit alles doense met Kruyden, Wortelen, Bladen en diergelijcke dat het Landt haer gheeft, en sy de krachten van kennen, sonder compositien te maecken, doch de nature komt haer in veele sonderlinge te bate, door dien sy gantsch geen exces in eten of drincken doen, anders souden sy vele dingen met soo kleyne middelen niet te wege konnen brengen. Als nu yemandt heel sieck onder haer werdt, en de doodt daer mede schijnt ghemenght te zijn, dan gaense of met alle Man of de naeste Vrienden alleen, daer over Duyvel-jagen, en maecken sulcken geraes, dat het genoegh is om ymant, ghelijck men seyt, die op het gijpen leyt, voort van kant te helpen, en immers, naer sy ons wijs maecken, soo moet den Duyvel haer bekent maecken, of den Patient leven of sterven sal: Oock in gevalle daer hoop tot het leven is, wat sy voorts ghebruycken moeten, om den Patient weder op de been te helpen, maer seer selden krijgen sy vast bescheyt, en evenwel moeten sy noch middel ghebruycken; als daer hoop is werdt den Patient datelijck spijse voor gestelt, daer men hem persuadeert, hertelijck van te eten, het lust hem wel ofte niet.

Het Bouwen, Planten en Thuynen der Wilden.

*A*L het *Bouwen* en *Planten* dat onder haer geschiet dat doen de Vrouwen, de Mans moeyen haer daer gantsch weynigh mede, ten zy datse heel jonck ofte heel oudt zijn, en dat geschiet dan tot hulp ofte onder directie vande Vrouwen. Sy *Bouwen* geen Tarwe, Haver, Garst, Rogge etc. weten oock van Ploegen, Spaden of Spitten gantsch niet; zijn oock niet sindelijck op den Acker. Voor Graen, om Broodt, Pap en Bry van te maecken, *Planten* sy Turcksche *Tarwe* ofte *Mayes*, met veelderhande *Boontjes*, soo als voor heenen gheseyt is: Sy *Planten* oock voor haer eyghen nootdruft, *Touback*, maer een ander soorte, niet soo goet als de onse, en die oock soo veel wercks en waerneemens niet aen heeft. Thuyn-vruchten hebben sy geen als *Pepoenen* en *Cascoeten*, daer hier vooren mede van gesproocken is: sy laten ghemeenlijck haer Ackers en Thuynen met het gemeen en open Veldt gemeen en onbevrijt legghen, en passen daer weynigh op, nochtans sy winnen wel veel Kooren en Turcksche Boonen, soo dat wy die van haer met heele Iachten en Chaloupen gaen af handelen. Van het Landt te Misten, Braecken of behoorlijcke oeffeninghe aen te doen, weten sy niet van: Al den arbeydt die sy daer aen hangen, is met de handt en kleyne Disseltjens, die men ten dien eynde aen haer verkoopt. Voorts valt van haer *Bouwen* ofte *Planten* weynigh te segghen, nochtans houden sy haer manier voor beter te zijn als d' onse is, als hebbende de onse, ten haren aensien, al te veel ommeslagh, sorgh en moeyten, daer sy gantsch niet meede ghedient zijn.

Besonder verhael van haer Jagen en Visschen.

TOt het *Jagen* en *Visschen* zijn sy alle uyttermaten ghenegen, en hebben daer toe oock hare onderscheydentlijcke tijden, het Voor-Iaer en een deel van den Somer, brengen sy met *Visschen* door, maer als het Wilde goet in het Bosch begint te groeyen, en den eersten *Jaegh-tijdt* aen te komen, verlaten veel jonghe luyden de *Visscherije*, maer die wat oudt ofte bedaeght worden, woonen deselve langer, tot den Winter ofte principalen *Jaegh-tijdt* by, diese wel ondertusschen mede waer nemen, maer niet anders als met stricken. Haer *Visschen* bestaet al binnen 's Landts, ten ware de ghene die aen de Zee-kant woonen, ofte op buyten Eylanden, en daer sonderlinge gelegentheden toe hebben; ende geschiet met den Zeghen, Set-Netten, kleyne Fuycken, Schaeckel, Wargaren ofte Legh-haecken: Sy hebben gheen practijcke om den Visch te Souten, ofte wel te bewaren, droogen somtijdts wel eenige die sy dan half stinckende tot Meel maecken, om des Winters (als gehoort is) onder haer Pap te gebruycken. De jeugt en frissche Manschap, begheven haer veel tot het *Jagen* van Beeren, Wolven, Visschers, Otters, Bevers, en ontrent de Zee-kant of Revier-kant, daer de Christenen meest woonen, tot de Herte-jacht, die sy daer oock menighte vernielen, sy vangen deselve eerstelijck in stricken, schietense oock met Pijlen, en nu oock veel met Roers, spannen oock somtijdts (dat wel het alder-vermaeckelijck-

ste is) met een hondert of twee t' samen, *Jagen* soo een groot Veldt af, en slachten veel goet, sy weten oock Fuycken te maecken van dicke Palissaden aen malkanderen geset, die achter nauw met een keel toe loopen, en voor met twee wijde vleughels zijn, daer drijven sy dan een lenghte van goet in, en doen groote nederlage daer onder; met een woort sy zijn gauwe *Jagers*, en wel afgerecht op alderhande Wildt, op verscheyde manieren in de klem te krijghen. Verre te Landtwaert inne (want ontrent ons zijnder geen menighte) werden de Bevers gevangen, voornamentlijck by de swarte *Minquaas*, alsoo genaemt (niet om datse inder daet swart zijn) maer een swarte Ruyte op de Borst voeren, by de *Sinnekes,* by de *Maquaas* en by de *Rondaxkes*, ofte *Fransche Wilden*, die men oock *Euyrons* noemt; op dese *Jacht* trecken de Wilden met verscheyde groote partyen, en komen dickwijls in een maent ofte twee niet weder t' Huys, leven ondertusschen (als sy maer wat Meel ofte Kooren daer toe hebben) van haer *Jacht*, en krijgen dickwijls voor sijn hooft yder 40, 50, 60, 70 of 80 stucks Bevers, met eenige Otters, Visschers en diergelijcke daer by, maer als men 't recht bereeckenen soude, alle de Bevers die in dit quartier en daer ontrent gheslacht worden, soo souden sy alle Iaer het eene door het andere, wel tachtentigh duysent stucks bereycken, alleen Bevers, behalven de Elanden, Beeren, Otters en Herten, waerover eenige in bedenckinghe komen, oftmen metter tijdt het goet niet wel soude konnen uytroyen ofte vernielen, maer het is onnoodige sorge, het heeft nu soo veel Iaren geduert, en mindert niet: Het Landt is geweldigh vol Lacken, Meeren, Killen en Stroomen, oock wijdt en zijdt tot de Zuyt-Zee toe streckende, soo datter gheen begaen ofte verwinnen aen te pas komt, om dat ter vele steden het Wildt ongemoeyt blijft.

Het onderscheydt der Geboorten, Staten en Qualiteyten.

HEt onderscheyt der Menschen, is onder de Wilden in verre naer niet soo kennelijck ofte soo groot als onder ons: sy segghen recht uyt datse niet konnen verstaen den eenen mensch soo veel meerder te zijn als den anderen, ghelijck wy haer respecteren, evenwel sy kennen en hebben onder haer *Eedele* en *Onedele* geboorne, en die sullen selden buyten deselve qualiteyten *Trouwen*, gheen *Oversten* onder haer heeft macht yemandt te *Nobiliteeren*; het gesagh ende een *Oversten* onder haer te zijn, is erffelijck inde *Familien,* en blijft soo langh als daer yemant bequaem is aen het *Overste Stam-Huys*, en by minder-jarigheydt wordt het oock wel by *Vooghden* bedient: Voorts de *Oudtste* ende eerste van de *Huysen* en *Geslachten,* representeeren en zijn, met de groote *Overste* het heele Landt. Offitien of dierghelijcken vergeeftmen onder haer niet als inden Oorlogh, en dan gaet het naer verdienste, sonder *Stam* ofte *Qualiteyt* aen te sien, soo dat oock de minste onder haer de grootste *Krijghs-Oversten* wel kan worden, doch dit erft niet voort en vergaet met den Persoon, nochtans kan de *Posteriteyt*, als sy eenighsins de voetstappen harer Voor-Ouderen naer volgen, voor Edel ghereeckent en bekent blijven, en is heel wel te ghelooven, dat dit den oorsprongh van-

den Adel onder haer is: De *Edelen* selfs achten het veel *Edel* te zijn, maer niet soo hoogh als hier te Lande, doch de *Onedelen* maecken daer weynigh werck van, ten zy dan datse daer kloeckheyt ofte gauwigheyt by hebben, en dan heeft het vry wat te seggen; sulcken Persoon noemen sy by gelijckenis vanden Duyvel, die een duysent konstenaer is, *Monitto* ofte *Ottico*.

Van hare Oorlogen en Wapenen.

DE principale ordre, Authoriteyt en Commando die onder haer is, openbaert sich in tijden van *Oorlogh* en *Oorloghs-saecken*, evenwel soo groot niet datse naer haer ghevallen *Geleederen, Troupen* ofte *Regimenten* konnen houden, zijn altijdt gerotteert en buyten ordre, oock als sy in haer beste postuer zijn, sy zijn furieus genoegh in het eerste aenvallen, en onghenadighe overwinners, listigh om hare aenslagen te beleggen, en als die ghevaerlijck zijn voeren zyse gemeenlijck ter sluyck, seer stil en by nacht uyt: practiseren altijdt hinderlagen te leggen en haer Vyandt te verschalcken, maer voor de vuyst, in het vlacke Veldt of te Water zijn het sonderlinge geen Soldaten, maer wel gewoon het loopen in tijdts te gebruycken, of sy moeten beset zijn, dan vechten sy hartneckelijck tot den laetsten man, soo langh sy eenighsins staen konnen. De ghevanghens onder haer staen op gheen ratsoen, zijn oock haer leven niet seecker, voor datse aen yemandt overghegheven zijn die van te vooren inden *Oorlogh* een van zijn Bloedt-vrienden verlooren heeft, Vrouwe en Kinders sullen sy selden inde furie dooden, en daer naer nimmermeer; maer sy nemen die al (soo veel sy konnen machtigh worden) met haer: De Vrouwen gebruycken sy als de hare, en de Kinders voeden sy op als of sy daer onder haer gebooren waren, om soo hare Natie te verstercken: Sy vechten alle vrywilligh, sonder datse met gelt in ordinaris dienst gehouden werden: Sy konnen niet soo langh op eenige deseynen staen blijven, ofte eenige belegeringe uytvoeren. De Mans sullen aen de onse niet licht eenige aenslagen openbaren, maer wel aen hare Vrouwen, en die weten het soo ras niet of sy sullen het den Christenen (daer sy in 't gemeen veel van houden) te kennen geven, soo sy maer oordeelen het eenighsins tot haren naerdeel kan strecken. Alsser yetwes voorneemens onder haer te doen is, of datse voor eenigh aenstaende perijckel vreesen, moeten alle de Vrouwen ende Kinderen aen een kant, in eenige plaetsen uyt de wegh, daer sy meenen deselve wel verseeckert te wesen, ter tijdt ende wijle den aenslagh verricht ofte het perijckel gepasseert is. Hare *Wapenen* plachten voor desen altijdt en over-al *Pijl* en *Boogh* te wesen, met een *Klop-Hamer* aen den Arm, en een *Schilt* ontrent soo groot dat het haer vier-kante lichaem, tot de Schouders toe kan bedecken, aende Schouder hangen, sy Schilderen en vermaecken haer Aenghesichten soodanigh, datmen haer qualijk bekennen kan, al kent men haer van te vooren schoon heel wel, doen dan een Bandt ofte Slangen-vel om het hooft, en steecken een Vossen ofte Wolven steert (die recht over eyndt staet) op haer hooft, en treeden soo bars als Pauwen; maer nu ter tijdt gebruycken sy veel Snaphanen, ten *Oorlogh,* daerse wel ende handigh mede leeren omgaen, seer toe genegen zijn, en geen gelt aen sparen, soo dat quantiteyt alle haer wel duer, vande Christenen, in han-

delen, en daer hebben sy nu noch inde plaets van een *Klop-hamer* een kleyn *Bijltjen* toe, ende soo marcheren sy heen.

Van hare Justitie en Straffe.

EEn gemeen gevolgh, ordre en executie van *Justitie,* is onder dit Volck niet te vinden, soo sy die souden behooren te oeffenen, ontrent het beschermen der vroomen ende straffen der quaden, ofte immers soo weynigh, dat onse *Nederlandtsche Natie*, daer te Lande, den handel met ernst insiende, haer ten hooghsten verwonderen, dat een menschelijcke *Societeyt*, bestaen ofte staende blijven kan, daer geen meerder gesagh van *Justitie* onder in swangh gaet. Alle particuliere misdaden, als Steelen met sijn gevolge, Overspel, Hoererije, Liegen, bedriegen, Valsch getuychenis ofte diergelijcke misdaet, tegens de Wet, blijft by haer ongestraft, oock soo veer, dat ick daer in mijn tijdt geweten hebbe, dat een Vrouwe (zijnde een ongetrouwde Hoere) haer eygen Kint ombracht, en hoewel het notoyr was, evenwel daer volghden niet op: mede dat een persoon op verscheyde tijden verscheyden Vrouws-persoonen, die hy in't Bos ofte andere eensame plaetsen ontmoetende, met gheweldt bekent hadde, en dat daer oock soo al by bleef: Anders hebbe daer inden tijdt van negen Iaren die ick daer geweest ben, noyt van eenige groove overtredingen gehoort, ten ware van Steelen, want dat is onder haer vry wat gemeensaem, maer 't is van gheen groote parthyen, 't is een Mes, een Bijl, paer Schoenen, Kousen of diergelijcke: soo men haer op de daet bevindt machmen het wel stoutelijck weer nemen, en den Dief lustigh wat om de ooren geven, maer vermist men het daer naer, soo moet men het den *Oversten* bekent maecken, die doet het u gemeenlijck weer hebben, en gheeft den Dief met woorden een scherpe *Reprimende*, ende al-hoe-wel de hoogste straffen, die de *Oversten* ontrent hare *Ondersaten* oeffenen maer in woorden bestaen, soo is het niet te ghelooven, hoe sy daer voor vreesen, en hoe weynigh onheylen datter geschieden, ja dickwijls en doorgaens veel minder als onder ons, daer een wackere *Justitie* in swangh gaet.

Den doot-slagh ofte personele *Injurien*, trecken haer de *Oversten* ofte de vrienden niet aen, dan als den soen te maecken is, die sy niet alleen seer vorderen, maer sullen daer alle oock liberalijk toe geven, so het den schuldigen daer aen ontbreken mochte, gelijck het gemeen gebeurt, want sonder veel gelt wort onder haer geen doot-slagh gesoent: Het naeste onder de levendige ofte presente bloet is altijdt de wreker, en so hy den doodt-slager inde eerst vier-en-twintigh uren begaen kan, slaet hy hem onghewroocken weder doodt, maer kan hem den doodt-slagher soo langh salveeren of ontgaen, en werdt evenwel daer naer gheklopt, soo past zijn naeste vriendt weder op den ghenen die het den eersten doodt-slager gedaen heeft, maer als de vier-en-twintig uren verstreecken zijn, volght daer selden yet op. Den doodt-slagher moet wel vluchten ende hem bedeckt houden, maer de vrienden trachten met alle gelegentheyt den soen uyt te wercken, die dan dickwijls so getroffen wordt dat den hant-dadigen in der naeste Vrienden, Vrouwe, Man of Kinderen, wiese zijn, geselschap niet sal mogen wesen, en haer te gemoet komende, sal moeten wijcken: Anders sullen sy niemandt of seer selden ter doodt ver-

oordelen, ten ware de gevangenen in den Oorloge, die aen of op-ghenomen is, om quetsinge van het recht der Volckeren; en soodaninighen oordeelen sy dan ten Viere, Branden haer heel lancksaem, aen handen en voeten, soo dat het dickwijls dry dagen duert, eer den Patient verschijnt, die ondertusschen niet doet als singhen en danssen, tot het eynde toe, als zijnde het selfde, te weten pijn en lijden te versmaden, een van de voornaemste deughden die sy-lieden roemen en achten.

Van het algemeen Volcken Recht.

*V*An alle *Rechten, Wetten* of *maximen*, ergens in de gantsche Wereldt ghebruyckelijck, sietmen onder dese menschen niet, dat sonderlinghe in kracht is, als het *Recht* van naturen, ofte der V*olckeren*, in dier voeghen zijn Windt, Stroom, Bos, Veldt, Zee, Strandt en Oever voor yders particulier open en vry, aen yder een onder alle Natien, daer sy in gheen openbare querellen mede zijn, mogen sy vry verkeeren, en genieten daer in soo veel vrydom, als of sy daer selfs geboortigh waren, de vry geleyde sullen sy niet teghens gaen ofte violeren, het Quartier in den Oorlogh belooft sullen sy houden, dat niet weerbaer is sullen sy in de gemeene Oorlogen verschoonen, gemaeckte Contracten (al is't schoon met Vyanden) breecken sy niet, als seer ongeerne, wanneer sy daer toe gedwongen worden, ofte door het onrecht dat sy lijden, ofte door den gemeenen schreeuw, en roep van het volck. Staets afghesondene mogen over al vry gaen en keeren, werden oock met Seremonien ontfanghen en gemeenlijck met Schenckagien, voor het gemeen en haer *Prince* te rugghe gesonden, soo haer eenigh leet ofte ongelijck geschiet dat wordt seer hoogh op-genomen en strenghelijck ghewroocken, als de Gesanten niet aengenaem zijn, vinden sy een somber wesen, en als men met haer niet wil handelen, neemtmen hare geschencken, die sy in't ghmeen of altijdt voor af doen, niet aen, daer aen sien sy dat het haer best is, hoe eerder hoe beter te vertrecken, en dan loopen sy oock groot levens gevaer, nochtans so een ofte eenige yets quaets bejegent ofte over komt, dat is sonder strenge wrake niet te beteren, en soo sy haer voor dien tijdt te seer met andere Oorloghen gheingagieert vinden, ofte haer selven niet wel machtigh genoegh reeckenen, sullen sy het wel differeren, om in middels hulp ofte advantagie te soecken, maer echter noyt vergeten.

Vande Schenckagien en Vereeringen.

*A*Lle hare *Verbonden, Accoorden, Vrede-Handelingen, Soenen, Voorslaghen, Versoecken, Verbintenissen* en *Beloften*, werden alle met *Schenckagien* ofte *Vereeringen* bezegelt en krachtigh ghemaeckt, sonder deselve is haer doen of belooven niet veel te achten, maer die daer op voor-gegaen ofte ghevolght zijnde, werdt voor ten vollen voltrocken gehouden, *quasi intervenienti testimonio*, daerom dan, dat oock ordinaris op alle Pointen, die sy onderscheydentlijck versoecken ofte sluyten, en gemeenlijck by haer voorgestelt of onthouden worden, by eenige Stockjens (die sy ten dien eynde met haer dragen, waer dan elcks een be-

sonder Punt beduyt) een vereeringe geschiet, en gedurende het subjecke *Artijckel*, ofte *Punt gestipuleert*, vast gestelt ofte voor de laetste reyse verhaelt wert, heeft den ghenen die 't versoeck en herange doet, de vereeringe, oft voor hem , ofte in de handt, en leydtse, op het slot van redenen, voor den ghenen aen wien sy gedistineert is neder; dat soodanigh, met ofte onder haer, werdt beslooten, sullen sy seer *Precijs* en *Exact* onthouden, oock naer komen en by alle mogelijcke manieren *extimeren*. Hare V*ereeringen* die sy doen, geschieden in 't ghemeen van Zeewandt, Pelterije, Duffels Laecken, ofte Munitie van Oorloge, seer selden van Koorne: voor yder in't particulier, onder malkanderen en oock met die van onse Natie, zijn seer ghenegen om *Vereeringen* te doen, maer om datse geern wat veel wederom hebben, 't welck (soo men het haer van selfs niet geeft) sy seer wel weten te vorderen, soo maeckt ons Volck van hare *Vereeringen* niet veel wercx, wanneer men yetwes, 't sy particuliers ofte ghemeens, van haer te versoecken heeft, soo sent men *Vereeringen* aen die ghene, ofte ter plaetse daer het versoeck te doen staet, soo werdt de *Vereeringe* daer dan op-gehangen, en het versoeck geproponeert en ge-examineert, en die ofte die ghene, aen wien het versocht wordt en aengaet, beraden haer seer serieuselijck, soo sy het naer haer nemen, is 't versoeck soo als 't geschiet was aen-genomen en gheconsenteert, blijft het tot over den derden dagh hangen, soo sal voor die tijt in die saecke niet getreden worden, maer moet den versoecker de Conditien veranderen, of de *Vereeringe augmenteren*, en somtijdts beyde.

Vande Wilden hare Regeeringe en gemeene Politie.

P*Olitie* is onder haer, sonderlinge ofte eygentlijck te spreecken geene, evenwel daer is soo een glimp van *Regeeringe*, ende yetwes dat soo *Grosse mode* naer *Politie* ruyckt: Aengaende de *Regeeringe*, is heel populaer, jae soo seer datse daerom in veelen seer gebrecklijck en lam is, sy bestaet uyt de *Oversten, Edelen, oudste vande Stammen*, en *Geslachten*, doch als men *Raedt* in *Materie Militair* pleeght, worden de *Krijghs-Oversten* mede gekent, en anders niet, dese soo te samen maecken alle den *Raedt, Regeeringe*, en ordre die daer is, overweghen alles seer rijpelijck, en sparen daer geen tijdt aen, als de saecken eenighsins ghewichtigh zijn, sonderlingen rangh ofte ordre in het sitten houden sy niet, maer als sy reysen ofte gaen, nemen sy die eenighsins waer, en moet dan de weer-dichtste altijdt voor aen treden; In gevalle van *concurentie* werdt de oudtste, ofte die in zijn eygen plaets is geprefereert, nochtans sonder merckelijcke Seremonien ofte Complimenten: alsser dan yetwes onder haer in geseghte forme besloten is, werdt het gemeene Volck in des *Overstens Huys*, ofte daer den Raedt geslooten is, by-een geroepen, soo werdt dan aen een (die met wel-spreeckentheydt begaeft is, ende oock een stercke deur-dringhende stem heeft) ordre en last gegeven om te spreecken, die verhaelt dan in 't lange en breede, by forme van *Oratie*, op het smakelijckste hem doenlijck is, alle het gebesoigneerde, en wat besloten en gheresolveert is, daer naer isser stilte over-al, en de *Oversten* trachten ondertusschen by de *Gemeente*, haer besluyten te doen goet-vinden, daer sy somtijdts (als het niet wel gaen wil, ofte difficulteyt lijdt) op verscheyde manieren weten toe te werc-

ken, want anders konnen sy met de Executie, die ordinaris door de Gemeente uyt gevoert moet werden, niet wel voort komen, ten dien eynde recommandeeren sy yder aen de Familien, daer sy Eminent onder zijn, de saecken seer particulierlijck en ernstlijck, maer soo dat selden ghebeurt vergadert zijnde, van yemanden die suspeckt, oproerich, ofte partijdich erdacht is, inpertinent buyten fatsoen bejegent werden, springter wel een vande jongste Oversten op, en slaet hem so vliegende voort daer sy het alle aensien, met een Bijl den kop in, sonder da yemandt hem daer tusschen steecken, ofte mede bemoeyen sal, als om het lichaem wegh te brengen en te begraven, dit gebeurt selden, en noyt sonder eerst Inductien te gebruycken, nochtans hebbe ick wel van voorneme Luyden onder haer gehoort dat somtijts soo gebeurt, een resolutie vande Ghemeente, die *quasi* het recht der Vroedtschappen schijnt te behouden te hebben, soo goet ghevonden, en geallaudeert zijnde, dat met een groot gejuych geschiet, is van groot gevolgh en vermoghen, werdt oock seer selden te niet ghedaen, ofte sonder effect ghelaten.

Haere Religie ende oftse wel tot het Christendom te brengen sijn.

SY zijn alle Heydens, hebben sonderlinge gheen Religie ofte Devotie, daer is geen Afgodt ofte Beeldt onder haer bekendt, of ge-eert, veel min aengebeden, so sy eenen Eedt doen sullen, nemen sy de *Son* die sy toeschrijven alles te sien tot Getuyge, van den *Maen*, als gesagh over den Wasdom hebbende, houden sy heel veel, doense evenwel geen dienst ofte eere aen, de andere *Planeeten* kennen sy wel alle met namen, neffens andere *Sterren*, zijn oock daer door en uyt andere teyckenen vry wat weerwijs, Gebeden oeffenen, eenighe daghen vieren, ofte yetwes dat daer naer smaeckt, is onder haer niet bekendt, sy weten gelijck noch seggen sullen yetwes van Godt, ende vreesen seer voor den Duyvel, om dat hy haer veel quaedt ende quellinge aen doet, wanneer sy uyt visschen ofte op de Iacht ghetogen zijn, smijten sy gemeenlijck een deel van het geene datse eerst gevanghen hebben, in het vier te verbranden sonder eenighe Seremonyen daer ontrent te ghebruycken, als alleen te segghen hou daer *Duyvel* eedt ghy dat. Sy hooren heel geerne van Godt, en onse Religie spreecken, en gedurende den tijt onses Godtsdienst, ofte onser Gebeden zijn sy seer stil, en schijnen uytterlijck aendachtigh te wesen, maer in der daedt weten sy nergens van, en leven sonder eenige Religie, en innerlijcken ofte uytterlijcken Godts-dienst, ja kennen selfs geen Superstitie ofte Afgoderyen, maer volghen alleen het ingheven en de Wet der Naturen. Hierom meynen sommige sy te lichter tot kennis ende vreese Godts te brenghen souden zijn, onder eenige Natie is het woordt *Sondagh* bekent, en noemen die *Kintowen*, en willen de Oudste onder haer segghen, dat in voor-tijden meerder kennisse en vreese Godts onder haer geweest soude zijn, maer seggen sy; dewijle wy noch leesen noch schrijven konnen, en de Menschen hoe langher hoe booser werden sou den *Sondagh* in vergeetenheydt en ongebruyck zijn gekomen, daer de Ouden als men so in ernst met haer spreeckt, wel eenigh leedtwesen van schijnen

te hebben, maer sonderlinge geen beweeginge. Als men haer in't particulier ofte generael bestraft over eenige boosheeden die sy doen, ofte spreecken, om redenen dat den Godt die in den Hemel is, hem daer over vertorent, is haer gemeene antwoort: wy kennen die Godt niet, wy hebben hem noyt ghesien, weten niet wie of waer hy is, en soo ghy-lieden hem kendt en vreest ghelijck ghy seght, hoe komt dan datter so veel Hoeren, Dieven, Dronckaerts en andere quadtdoenders onder u lieden zijn, alsser somtijts gevonden worden, gewis dien Godt sal u daer swaerlijck over straffen, dewijle hy u daer van gewaerschouwt heeft, ons heeft hy dat niet ghedaen, wy weten daer niet van, en verdienen daerom sulcke straffen niet, seer selden begeven sy haer tot onse Religie, oock zijnder noch noyt eenige sonderlinge Politijcque middelen aengewendt, of by der handt genomen om haer daer toe te brenghen, als de Kinderen jonck zijn werdense wel van eenige van d'onse om daer van gedient te zijn in Huys ghenomen, en so wel naer tijts gelegentheydt in de Religie ten luchsten over onderricht, maer als sy Vrijsters ofte Ionghmans beginnen te worden ende onder de *Wilden* weder beginnen te verkeeren, vergetense licht, dat sy van te vooren niet grondich gheweten hebben, en gaen weder de wilde gangen en manieren naer, de *Iesuyten* in *Canada* hebben daer moeyte om gedaen, en veele van de hare tot de Roomsche Religie ghebracht, maer door dien sy den innerlijcken smaeck van de selve niet hebben, ofte recht inde fondamenten onderwesen zijn, en alleenlick op de schorsse sien vervallen sy weder licht en spotten daer mede, gelijck gebeurde in den Iare 1639. dat seecker Koopman noch tegenwoordigh onder ons woonachtig, daer omtrendt quam handelen, en met seecker Oversten der Wilden die goet Francoys sprack, dat den Koopman mede heel wel verstondt, in discours over den Gods-dienst rakende, naer datter een glas Wijns vijf of ses in den Mensch was, seyde: Ick was selfs van u lieden so verre in de Religie onderwesen, dat ick onder de Wilden dickwijls *Mis* dede, nu gebeurdent eens dat de plaets daer het Altaer in stont, by ongeval in brandt geraeckten, het volck schoot datelijck vaerdigh op om den brandt te lesschen, maer ik verbrodde het, seggende: den Godt die daer staet is almachtigh ende sal het vier wel van selfs datelijck uyt doen gaen, soo wachten wy dan alle met aendacht, maer het vier gingh allengskens voort, tot het alles verteert was, met selfs uwen almachtigen Godt, met alle de moye dingen die by hem waren t'sedert dien tijdt, hebbe ick noyt van die Religie oyt meer gehouden, maer achte de Son en de Maen veel meer en beter als alle u lieden Goden, want die verwarmen de Aerde ende doen de Vruchten wassen, daer u lieden God zijn selven voor het vier niet bevrijden kan, daer in het geheele Landt kenne icker niet meer als een enigh persoon die fraey vande Religie is, het staet oock niet te verwachten dat so langh men het dusdanigh laet heenen sloeren, veele der selve met kennisse tot de Religie sullen gebracht worden, de publijcke handt moste daer aen gehouden worden, en men moste haer jeucht in goede Schoolen, ten dien eynde daer te Lande ter gelegener plaetsen op rechten, laten leeren onse Spraeck-lessen schrijven, en in't fondament vande Christelijcke Religie, wel ende grondich onderwijsen laten, soo dat sy metter tijdt malkanderen voort kosten en mochten leeren, en daer vermaeck en lust in scheppen, het soude wel wat veel moeyten en voeten op de Aerde hebben, maer evenwel sonder dit middel sal

daer swaerlijck yet goets onder haer te doen zijn, en nochtans ist gheweldigh slecht dat men daer soo naerlatigh in is, daer de Wilden wel selfs naer haer seggen, ghenegen souden zijn om hare Kinderen in onse Religie en spraecke te laten onderwijsen en leeren.

Van haer gevoelen der hoope naer dit leven.

HEt komt in groote verwonderingh ende is een krachtig bewijs tegens alle ongelovigen, vry-geesten, dat dese Menschen sie soo Barbarisch en wildt zijn, als nu gehoort is, evenwel weten een onderscheyt te maecken, tusschen het lichaem en de siele, en geloven gelijk sy inder daet doen, het eene verderffelijck het ander onsterffelijck te wesen, de ziele seggende, is dat 't gene het welk het lichaem beweegt en regeert, en waer uyt alle deugden en ondeugden ontstaen, so wanneer het nu gebeurt, dat de selve door de doot van het lichaem gescheyde*n* wort, vertreckt die ziele naer een plaetse, wat naerder aen 't Zuyden, so wel getempert dat men daer voor de koude noyt enig decksel van nooden sal hebben, ende evenwel oock niet soo warm dat de hitte daer aen yemandt verveelen sal, daer sullen die zielen heen vertrecken, die hier in dit leven goedt ende deuchtsaem zijn gheweest, en van alles de volheydt en overvloedigheydt ghenieten, want sonder dat men daer eenigen arbeydt om sal doen, sullen alle nootdurften daer van selfs oneyndelijck wesen, en die geene die hier in dit leven quaedt en boos gheweest zijn, sullen in een andere plaetse wesen. t' Eenenmael in conditien en eygenschappen, vande eerste verscheyden, sullen oock veer na geen contentement als de vroomen genieten, maer of de lichamen weder t'eeniger tijt met de zielen sullen vereenicht worden heb ik noyt recht uyt haer gevoelen konnen weten. Ick hebbe wel met Christenen gesproocken die meenden sulcks uyt haer gehoort te hebben, maer kan het niet afirmeeren, wanner sy als somtijdts gebeurt, eenige stemmen ofte geluyt by nacht ofte ontijden in 't Bosch hooren, dat wy dickwijls geoordeelt hebben van eenigh wildt Dier te wesen, soo seggen sy verbaesdelijck, datje daer soo hoort roepen, zijn zielen van quade menschen, die moeten nu tot straffe soo omswerven en in Bosschen en Wildernissen by nacht en ongheleegene tijden verkeeren, de Wilden sullen oock om datse voor deselve vreesen by nacht nergens gaen, ten ware met een partye ofte troup als het nootsaeckelijck is, anders nemen sy altijd een vierbrandt met haer, daer zijn naer haer meeninghe die Boose Geesten die doch noch altijdt genegen zijn om quaedt te doen, en haer te verschricken heel bangh voor, sy bekennen en gevoelen oock dat de ziele van Godt komt en gegeven wert, en dit ist dat men soo somtijdts by gelegentheden uyt haer kan hooren, als men tegens eenige oude ende verstandige onder de haren, aendachtig komt te praten, en men soude misschien noch wel meer uyt haer trecken, soo men hare Tale grondig verstont. Onder den gemeenen man ofte de jonckheyt, hoortmen van diergelijcke materye noyt spreecken, evenwel men kan sien hoe rechtveerdigh dat Godt is, die door een gemeen licht der naturen, dese menschen laet verstaen, aenmercken ende bevroeden, datter naer dit leven een loon van goet ende quaet doen, den menschen te verwachten staet.

Vande kennisse Godts, en vreese der Duyvelen.

*A*L hoe wel de oorspronckelijcke Ingeboornen in *Nieuw Nederlant*, Heydenen en Ongeloovighen zijn, soo weten en bekennen sy nochtans alle datter een Godt in de Hemel is, voor alle eeuwigheydt en almachtigh, maer segghen sy Godt is ten hoochsten goedt, en mededogent, die geen quaet ofte straffe aen eenigh Mensche soude willen oeffenen, soo dat hy oock daerom zijn selven met de gemeene geschegten der Wereldt, gants in't besonder niet is bemoeyende, als voor soo veel dat wel ordre aen den Duyvel geeft, om by hem waer ghenomen te worden, want seggen zy, alle dat onder de Menschen hier beneden of om laech geschiedt, werdt door den Duyvel beschickt, gestiert en geregeert naer zijn welghevallen, Godt ofte die hooghe Oversten die in den Hemel woont, is wel veel meerder en hooger dan den Duyvel, heeft oock wel macht over hem, maer wil sigh in alle die moeyelijckheden niet inwickelen of mede bemoeyen, soo wy haer dan hier op tot voldoeninge antwoorden, dat den Duyvel quaet archlistigh en boos is, dat bekennen zy mede rondt uyt waer te zijn, en dat hy oock alle dingen voor soo veel in hem is, ten quaetsten derigheert als daer in groot behaghen scheppende, noch meer, sy seggen dat alle ongeluck, plage, nederlage en onghesontheden, haer van den Duyvel toegesonden en opgedrongen werden, sy drucken oock met den alghemeynen naem, van den Duyvel uyt alle Accidenten en ongelegentheden die haer over komen, als by voorbeeldt, soo haer in de inwendige partyen des lichaems yetwes schort, dan seggen sy: mijn sit een Duyvel in 't lijf, en hebbende gebreck in Arm, Been, Voedt, Handt, Schouder of Hooft, soo sullen zy denoteeren die verlegene partye, seggen daer sit een Duyvel in, ende om dat hy soo quaet ende ongenadich ontrent haer is, moeten zy hem vreesen ende zy willen ofte zy willen niet te vriendt houden, en somtijdts ghelijck hier boven verklaerdt is, een brock hem te gevalle in't vier smijten. Als wy haer dan dese ongerijmtheden lichtelijck wederleggen, met dat Godt een alwetent en almogent Godt is, die oock seer nauwe kennisse van den aerdt der Duyvelen heeft, haer doen bescheydentlijck aensiet, ende haer niet toelaten sal dat over den Mensche die doch de heerlijckste Creature onder alle is, en naer Gods evenbeeldt selfs geschapen, by een opgheblasen ende ontrouwe Dienaer ghetyranniseert werden, soo de Menschen anders selfs recht op Godt betrouwden, en tot het boose van zijn Geboden niet af weeck, betalen sy ons met een seer vreemden en fabileuse resolutie, ghy luy Duytsen seght dit soo, en als men het van buyten aensiet, soude het wel gelijcken waer te zijn, ghelijck ghy lieden sustineert, maer het is sulcks, dat ghy de saecke ten rechten niet en weet, desen Godt, die soo ten hoochsten goet, almachtigh en weldadich is, een groot Heere van Hemel en Aerde, met allen haren Heyre, is daer in den Hemel, niet alleen ofte sonder eenigh geselschap en tijt-passeeringe, maer heeft daer by hem een Godinne ofte Vrouws-persoone, die het schoonste is, dat oyt eenighe Ooge beschouwt heeft, ofte beschouwen kan, met dese Goddinne ofte schoone persoone passeert ende vergeet hy den tijt, en isser seer toe geneegen, ondertusschen speelt den Duyvel den Meester, en doet alles wat hy wil, dit gevoelen is haer diep ingeprent,

en hoe men haer dan met meerder reden ondergaet en beter involght, hoe datse in meerder *Abominable absurditeyten* vervallen, en of men haer schoon met redenen set, sy keeren al eyndelijck met den Hont weder tot haer uytspousel, van dat sy den Duyvel moeten dienen om dat hy haer quaet doet.

Haer gevoelen vande Scheppingen, en voortsettingen der Menschen en Dieren inde Wereldt.

UYt de jonckheyt onder de Wilden, ofte uyt de ghene die onder ons verkeeren, en noch soo wat in 't Wildt heenen loopen, kan men dit *subject* aengaende, gantsch geen seeckerheyt ofte bescheydt ervaren, men moet al sonderlinge gelegentheyt by de oude ende verstandighe daer toe aentreffen en waer neemen, soo men daer yets bescheydentlijcks van vernemen sal. 't Ghebeurt somtijdts als men met haer in cerieuse discourssen gheraeckt, datse selfs vragen naer ons gevoelen, van de eerste oorspronck en herkomste der Menschen, wy-lieden haer dan in gebroken Tale, soo wy best konnen de *Scheppinge Adams* verhalen, soo konnen ofte willen sy niet verstaen of begrijpen, die hare *Natie* ofte *Swarte Negros* aen te gaen, om de groote verscheydentheyt ofte ongelijckheydt der Verwen, en naer haer ghevoelen, sal oock de Wereldt niet soo gheschapen zijn, ghelijck wy ghevoelen en *Genesis* een en twee verhaelt wordt, maer seggen sy, eer de Wereldt was, en voor alle Bergen, Menschen en Dieren, was *Godt* met die *Vrouwe* die by hem is, sonder datmen weet wanneer ofte waer die van daen gekomen zijn, het was al Water ofte immers het Water overdeckte ende overliep alles: al waerder doen ter tijdt al eenigh ooge in 't leven geweest, soo soude het doch niet anders als Water hebben konnen sien, waer sy oock gheweest waren, want het was al ende over-al Water, of met Water overdeckt, soo ghebeurden 't nu op de selve tijdt, seggen sy, dat de voor-verhaelde schoone *Vrouwe, Afgodinne*, boven van den *Hemel* af quam sacken, tot in het Water toe, seer grof en dick van lichaem zijnde, gelijck een Vrouwe die van meer als een Kindt Swanger gaet, soo sachtjens in 't Water gesackt zijnde, sonck sy daer niet diep in, maer van stonden aen op de plaetse daer sy neder gesackt was, openbaerden hem allencxkens eenigh Landt, onder haer daer sy op rustende en sitten bleef, dit Landt nam toe, wasten aen, en werdt metter tijdt grooter, soo datmen eenige drooghten rondts-om daer sy sat, begon te mercken, ghelijck een die op een Plate van drie ofte vier voet Water is rustende, en dat het vallende Water eyndelijck soo verre verloopt dat hy t' eenemael op het drooge sitten blijft, soo naer haer seggen en meyninge, is het oock met dese afgedaelde *Godinne* gegaen, en het Landt begonde hoe langer hoe breeder rondts-om haer heen te werden, soo dat eer lange, het eynde desselfs uyt het gesicht ontschoot, doen begon sich oock al voort wegh Gras en Kruyt op te doen en metter tijdt oock vruchtbare en onvruchtbare Boomen; waer uyt in korten voort quam en groeyde, het gheheele Wereldts ronde, soodanigh als het sich nog vertoont: En of nu die Wereldt daer ghy-lieden van verhaelt, en oorspronckelijck van daen zijt, doen oock mede voort gekomenis, konnen wy niet seggen: Insghelijcks en ter selver tijdt als

dit alles soo volbracht was, overquam dese hooghe Personagie Barens noot, en inleggende verlosten sy, Barende drie verscheyde Vruchten: te weten, het eerste hadde ofte was in alles gelijck een Hert, so als sy nu oock zijn, het ander was vande gelijkenisse eenes Beers, en het derde was den Wolf, over al in ghelijck: De Vrouwe sooghde dese Vruchten op tot wasdom, en bleef daer noch eenen geruymen tijdt op de Aerde, haer vermengende met dese geseyde Dieren onderscheydentlijck, Baerden oock noch (maer altijdt t' eener draght meer als een, verscheyde reysen en in gedaente) verscheyde Schepsels, en daer uyt zijn voortgesprooten en geteelt alle de Menschen en Dieren, in soodanige soorten verscheyden, en specieus als noch huyden te sien, die metter tijdt (soo uyt aenghebooren drift, als om de gevoeglijckheydts wille, elck in haer geslachte en soorte gelijckse noch continueren) sich beginnen te onthouden; maer dat alle dese dinghen nu soo beschickt waren ende in staet gebracht, van by haer selven te konnen bestaen en voortgaen, is dese algemeyne Moeder weder verrichter saecken seer verblijdt zijnde, naer den *Hemel* gevaren, daer sy voortaen woont en blijven sal, alleenigh haer verlustende en vreught rapende, in het onderhouden en vervolgen der Liefde, die den *Oppersten Heer* haer is toedragende, daer sy haer sonderlinghe naer voeght, en volkomen vermaeck en genoeghte in neemt, dies *Godt* haer oock ten hooghsten bemint ende boven alles waerdigh hout. Hier beneden de Menschen ondertusschen, en alle de Dieren in hare Geslachten (die door de onderlinge vermenginge in soo veel verscheyden specien uytgebroocken waren) wassen seer aen, nemen toe en vermenighvuldigen, gelijck oock doet alles wat gheschapen is, in dier voegen als het sich noch vindt en te sien is, daerom is het nu oock noch huydendaeghs, dat de Menschen alle (sy zijn oock hoese zijn) altijdt den ingebooren aert eener deser drie geseyde Dieren hebben en aen hangen, want sy zijn of vreesachtigh en onnoosel naer den aert der Herten, of sy zijn wraeckgierigh, wreet, oprecht en voor de vuyst naer den aert der Beeren, of sy zijn bloedtdorstigh, gierig, subtijl en bedrieghlijck, ghelijck de Wolven: Dat het nu wat verandert is, en niet opentlijck naer te sien, of aenghenomen kan worden, schrijven sy den tijdt en subtijlheyt der Menschen toe, die 't weten te verbergen. Dit seggen sy is't alle dat wy dies aengaende van onse Voor-ouders gehoort hebben ende voor de waerheyt houden, hadden die konnen schrijven ghelijck ghy-lieden, wel licht souden sy ons meerder en naerder bescheyt hebben naer gelaten, maer dat hebben sy noyt ghekent. Hier hebt ghy beminde Leser al het ghene (soo Generael als Particulier schrijvens waerdigh) wegens de maniere en doen der *Indianen* in *Nieuw Nederlandt* hebben konnen ervaren, en oock meest alle dat by eenigh Christen daer te Lande, van aen beginne af in ervaringhe ghekomen is, het welcke (hoewel seer fabuleus en tegen waerheyt strijdende) goet gedacht hebbe eenvoudigh U E. toe te schrijven, de verstandighe (ghelijck ick die selfs daer van hebbe hooren *Philosopheren*) siender diep in, hebben daer oock hooge speculatien op, en weten (ghelijck men seydt) uyt den dreck van *Euvius* met *Virgilio* Gout te puren.

Van den Aert, onghehoorde manieren en eygenschappen der Beevers.

ONder den Tijtel van het Wilde Vee in de beschrijvinge der Dieren, die sigh in *Nieuw Nederlandt* bevinden, zijn wy schuldigh ghebleven, in 't besonder te verhalen den aert en ongemeyne manieren der *Beevers*, ende dewijle soo veel ter saecke noodigh gheseyt meenen te hebben, van het Landt met de Inboorlingen des selfs, sal het hier tijt wesen onse beloften te voldoen, maer alsoo den *Beever* is den voornaemsten gront-steen en middel waerom of waer door dit schoone Landt, met Menschen uyt *Europa* eerstelijck beset werdt, soo sal het billick wesen, des selfs aert en eygenschappen wat hooger te beginnen, en al-voorens hier te stellen en te verhalen, het gevoelen der oude en latere *Schribenten*, soo ontrent dese Beeste gelieft hebben, vast te stellen, en sal dan by volgende verhael der enckele en eenvoudige waerheyt blijcken, hoe seer sy daer in alle ghedwaelt en buyten het spoor geweest zijn.

Den grooten Natuer-ondersoecker *Plinius* in sijn twee-en-dertighste Boeck op 't derde Capittel, verhaelt dat de *Beevers Leeden*, daer hy de *Testikelos* by verstaet, tot veel dingen in de Medicijne heel dienstigh zijn, dat de *Beevers* (als oock wel wetende dat sy daerom vande *Jagers* vervolght werden) deselve haer met de Tanden uyt bijten, en aen de *Jagers*, als sy in noot zijn, haer oprichtende, vertoonen, dat sy den Buyt, daerse om gesocht worden, quijt zijn; van dit ghevoelen zij de oude *Naturellisten* en *Medeçijn-meesters* alle geweest, daer naer is het van eenige wedersproken, meenden evenwel datmen de *Beevers* alleen vingh om haer gemachts wille, datse *Castorium* ofte *Beevers-geylen* noemen: sy schrijven oock datse een scherp ghebidt hebben, daer mede sy Boomen konnen nedervellen, als oftse met Bijlen om gehouwen waren: *Olaus* en *Albertus* ghedencken oock van haer Hout dragen en Nesten maecken; sy meenen oock al te samen dat des *Beevers* staerten, seer lang en *Vis* zijn, mede datse de Menschen als sy die konnen bekomen, geweldigh souden bijten, en meer andere dinghen die eenige wat schijn, en eenighe gantsch niet daer naer ghelijcken: Waer uyt waerschijnelijck af te nemen en te ghelooven is, dat niemandt van haer alle oyt een *Beever* gesien heeft, maer alles op losse reposten van gemeene onervaren luyden die seer onseecker gaen, ghestelt hebben: 't Is een heel ander saecke ende meriteert beter geloof, datse van de *Beevers* en haer *Vleesch* en *Leden*, seltsame *Operatien* inde *Mediçijne* verhalen, dat was hare konst, dat saghen sy by ondervindinghe, het ander geloofden sy al wierdt het somtijdts gheseyt van die 't selfs niet wisten; daerom als ter saecke dienende, sullen hier mede in voegen, de sommen, van 't ghene sy de *Beevers*, in de *Medeçijne* oordeelen te vermogen. Aen *Beevers-geyhlen* geroocken doet den Mensch Niesen, oock brenghtse den slaep weder, met *Rosen Olie* en sap van *Verckens Ongel*, aenden Slaep van 't Hooft ghestreken, ofte met Water in ghenomen, daerom is 't oock den Onsinnighen dienstelijck: als men de slapende met *Beevers-geylen* verroert soo ontwaecken sy; twee quinten daer van met Water van *Polay* in ghenomen brenght den *Vrouwen* hare

Stonden, en verdrijft de tweede Gheboorte. *Beevers-geylen* zijn goet voor den Swijmel des Hoofts, voor het beven, voor de Gicht en verlamminge, voor pijn der Magen en voor den Slach, als men hem daer mede smeert: Item, dit ingenomen verdrijft de vallende Sieckte en verstoptheydt des Lichaems, de pijne des Buycks ende alderley Fenijn, voor den Tant-pijn salmense stooten en met Olije in het Oor laten druppen aen de zijde daer de pijn is, teghens het ruyssen de Ooren, latense met *Macolim-sap* inde Oore druppen.

De *Beevers-geylen* met den besten Honingh gemenght over de Oogen ghestreken maeckt een scherp ende klaer gesicht.

Des *Beevers* Water is goet tegens alderley Fenijn, maer om dit goet te houden, soo dient het datmen het in des *Beevers* blaese bewaert.

Wie dat *Podagra* heeft, sal van *Beevers-vellen* Laersen ofte Schoenen laten maecken, en dagelijcks dragen.

Dit soo voor af geseyt zijnde, sullen op den rechten aert der *Beevers*, soo wy die selfs inder daet bevonden, en van vele ontwijfelbare ghetuygen ervaren hebben, oprechtelijck verhalen: Ende op dat niemandt en meene dat wy mede van een onbekende saecke handelen, sal den Leser gelieven te weten, datter in *Nieuw Nederlandt* en de *districtie* daer aen vast, yder Iaer wel tachtentigh duysent stucx Geslacht worden, dat wy oock inden tijdt van negen Iaren, die daer gheweest zijn, onse bekomste dickwijls in *Beevers-vleesch* ghegeten, deselve oock wel van jonghs aen-gehouden, en veel duysenden *Beever-vellen* gehanteert hebben.

Den *Beever* is een viervoetigh Dier, by Aerdt-ghewassen levende, dat sich te Water en te Lande onthout, fijn en ruygh van Vaght, laegh van Beenen, gheswint, vreesachtigh, subtijl, en in 't gemeen soo dick als lanck.

Men noemt dit Dier in 't Griecx *Castore*, in 't Latijn *Fiber*, in 't Duyts *Beever*, de andere namen daer het in *Europa* mede genaemt wort, zijn daer meest alle uyt herkomstigh, het heeft vier Poten gelijck den *Otter*, ofte ander wildt en tam Vee, dat sich alleen te Lande onthout.

Hare Spijse is niet gelijck als sommige meenen Visch ofte Roof ghelijck den *Otter*, ten welcken eynde sy haer uytbeelden en beschrijven met een Visch in den mont, en selfs ten deele Visch ten deele Vleesch te wesen, maer sy eten Basten van verscheyden Hout, en Wortelen, oock Gras, Lis en Groente, dat sich in en op de Water-kanten, en de Bosschen en Velden, daer ontrent gheleghen bevint, de meeste Basten zijn van Water-willighen, Grienden en Bylestelen, dat op de Water-kanten veel wast, en by manquement alderhanden, die maer geen soo suyren ofte bitteren smaeck heeft, dat sy die niet konnen verdragen.

De *Beevers* onthouden haer soo men seyt ende oock waer is, soo wel te Water als te Lande, konnen daerom Water-Landt-Dieren genaemt worden, maer evenwel sy zijn meerendeels op het drooghe en te Lande; sy halen oock haren meesten kost ende voetsel te Lande, vande Basten der Boomen en Kruyden die sy eten, mitsgaders alle het Hout en Gras daer sy haer Huysen mede versien: Veele nachten zijn sy dickwijls op het Landt: sy konnen haer oock onder het Water niet heel langh onthouden, voornamentlijck als sy ghejaeght worden en vermoeyt zijn. Te Water vinden sy voor haer onderhoudt weynigh als eenige Basten van Wortelen, soo die aende kanten vande loopende Killen uytsteecken,

met wat Lis dat hier ende ginder, maer meest aen de kanten wast, voorts dat de *Beevers* haer soo veel te Water onthouden, is onfeylbaerlijck daerom, gelijck oock het selve van alle de groote Beever-vangers soo getuyght wordt, datse van Naturen vreesachtigh haer selven veel veyliger vermeenen te Water als te Lande te konnen onthouden en salveren, ten dien eynde gelijck noch gehoort sal worden hebben sy hare Huysen op het Water, ende in de onderste ruymte gaten, daer door sy sich altijdt te Water konnen begeven, naer seecker retret-plaetsen, die sy altijdt daer by hebben, zijnde een Speloncke ofte hol onder het Water, in den kant van den Water-loop, daer hare wooninghe op staet, hier inne retireren en onthouden sy haer by tijde van noot, meynen daer oock soo wel in bewaert te zijn, dat niemant haer (daer in zijnde) kan deeren.

De *Beevers-vaght* ofte *Huyt*, is ruygh met heel fijne Wol, over-al dicht beset, kouleurigh uyt den Asgrauwe, op het bleecke Blauwe wat treckende, doch de uytterste puntjens vallen oock wel wat Bruyn en Rosachtigh, van hare Wolle maecktmen de beste Hoeden dieder gedragen worden, *Beevers* of *Castooren*, naer de materie daer sy gemaeckt worden alsoo genaemt, en nu ter tijdt door gheheel *Europa* genoegh bekent, boven op hare Wolle vertoonen sich eenighe glimmende Hayren, die men Wint-Hayren ofte om beter te segghen Winter-Hayren noemt, alsoo sy des Soomers uytvallen ende inden Herfst weder wassen, die zijn in 't gemeen Castanie-bruyn en hoe bruynder hoe beter, doch trecken oock wel somtijds wat op den Rossen. Deze Hayren als men daer de Hoeden van maeckt, werden uyt getrocken om datse grof en niet weert zijn, maer anders gelijck gemeenlijck en regulierlijck geschiet, datse van hier eerst naer *Moscovien* gaen, soo maecken dese glimmende Hayren principael geacht, en het schijnt dat daerom de *Moscoviten* deselve *Vellen* seer beminnen, en in Riemen ofte Kanten snijden, gelijk men hier de Conijnen ofte diergelijcks doet, voor de *Vrouwe Mantels*, sy vervoederen deselve oock, daerom men het *Pelterye* noemt: Die onder haer van deselve meeste of de beste heeft is de kostelijckste, ghelijck als of men hier hem met fijne Stoffen, en Gout of Silver op monteerde, als dan de Wint-Hayren daer af, de Vellen out, vuyl, en soo het schijnt versleten zijn, komen sy weder te rugh, om tot Hoeden verwerckt te worden, daer men die eerder oock niet toe kan gebruycken, want sonder dat de *Beever-wol* vuyl, bemorst en smeerigh is, wil sy niet Filteren, daerom werden seer in estime gehouden. De Rocken die de Wilden van *Beevers-vellen* gemaeckt, een tijdt langh op haer bloote lichamen gedragen hebben, als zijnde nu door het sweet en vettigheydt eenighermaten soo bevuylt, datse niet alleen wel wercken ende goede Hoeden gheven, maer werden veel gebruyckt, om het *Beever-Hayr*, dat men *Cam-Hayr* noemt, om dat het (eer men de *Vellen* naer *Moscovien* sendt) met den Kam onder de *Windt-Hayren*, uytgetrocken wert, vermenght om het selve oock te konnen arbeyden, wert oock onder de Wol, soo sy weder uyt *Moscovien* komt, om die bequamer te maken gebruyckt.

Den *Beever* heeft heel korte, ja soo te seggen geen Beenen ofte middel-schenckels, en als sy al loopen kan men daer qualijck eenige ghelijckenis ofte fatsoen van Beenen aen sien, 't schijnen maer Pootjens te wesen die dicht aen 't lijf vast staen, daer sy mede voort komen: Haer Klauwen of Pooten zijn kael swart-

achtigh, en sterck met bruyne Nagels gesloten, en dicke Vellen verbonden, gelijck de Swane-pooten, daer sy wel naer ghelijcken, maer zijn soo breet niet, en voor korter en smalder als achter: haer achter-lijf is kort en dat vande Swaen ofte Gans seer gelijck: De voorste Pooten, alsoo dese Beeste heel kort van hals, ofte ghenoeghsaem sonder hals is, en het Hooft dicht aen de Schouderen heeft, staen heel dicht by het Hooft, daerom als sy loopen (datse evenwel met sonderlinge rassigheyt konnen doen) haer geheele langhe lijf, raeckende langhs de Aerde, en schijnen genoeghsaem, hare sware dicke lichamen, de kleyne korte Beenen te overwegen, maer het isser verre van daen, want sy zijn heel voorsichtigh, vande Natuer, met Senuen en Musculen we versien, en daerom gheweldigh sterck. De *Beevers* zijn soo geswint datse niet alleen wonderlijcken ras, alsmen haer fatsoen wil aensien, over het Landt konnen loopen, om Honden en Menschen te ontvluchten, maer weten oock haer selven soo snel in 't Water te behelpen, om te komen daer sy wesen willen, als of het inder daet Visschen waren, daerom moeten de Indianen haer veel met Vallen vanghen, ofte als sy in hare hoolen onder de Aerde versteken leggen, weten sy die met lange Rapier-lemmerden (die op stocken staen) te Lensen.

Maer datse naer de meeninge van *Olaus, Magnus* en *Albertus,* ghenegen souden wesen om de Menschen soo gheweldigh te bijten, is mis verstandt, want 't is een vreesachtigh Dier, dat sijn selven niet met geweldt, maer als het eenighsins wesen kan, met vluchten tracht te salveren, ende om datse daer by een goeden reuck ende scherp gehoor hebben, kan men haer in 't Wilde seer selden te sien komen, sy sullen haer oock noyt onthouden ghelijck vele *Otters*, ontrent de Menschen ofte daer die somtijds verkeeren, maer altijdt in de dichte Kreupel-Bosschen, by de Waters en Moerasschen, daer geen Menschen ontrent zijn, evenwel als sy van de Honden beset en gebeten worden, konnen sy haer fel verweeren, en wel een ghemeene Hondt schadeloos maecken, als sy hem met haer voorste Tanden komen te vatten, maer aengaende van Menschen soo vinnigh te bijten: Ick hebbe wel veel hondert *Beever-vangers* gesien en ghesproocken, maer met kennis noyt meer als een, die van een benarde *Beever*, by accident in zijn eene Schouder, leelijck genoegh gequetst was geweest, soo hy ongeluckelijck met sijnen Hondt die hy wilde helpen, en den *Beever* over hoop, lagh en worstelde, en misschien den *Beever*, in plaets vanden Hont, den Meester uyt groote verbaestheyt getroffen heeft.

Dat de *Beevers* subtijl zijn, betoont het bouwen harer Huysen, soo wel als het opvoeden harer Iongen, dat terstont beyde sullen verhalen, mitsgaders hare gedurige goede wachte, soo sy zijn houdende, om niet verschalckt en gevangen te worden, waer inne naer onderricht ben onderhouden sy, dat van yder Huys een (want de *Beevers* woonen in 't gemeen ses of seven en meer, by forme van Familien in een Huys sterck) de wachte hout, en datse daer in behoorlijcke beurte wisselen, en 't is seecker, dat als het sterck Vriest, gelijck het dickwijls doet, daer de meeste en beste *Beevers* haer onthouden, soo sitter altijdt een, niet ghelijck *Olaus Magnus* en *Albertus* meenen, datse alle met het halve lijf onder het Water sitten, want dat soude door den fellen Vorst onmoghelijck zijn: Oock kan den *Beever* uyt het Water wel sonder pijn wesen, het welck sy nochtans contrarie gevoelen,

maer een segh ick sitter altijdt soo dicht ofte laegh by het Water, dat hy het loopende Water, want ick hebbe noyt gehoort of geweten datse anders als op loopende Waters Timmeren, met haer Steert kloppende open houde, even om dit by gelijckenis uyt te beelden, als of een Mensch, met het vlack van sijn hant en vingeren, continueel sat en klopten, om het Water voor den Vorst open te houden, dat daerom niet geschiet, datse naer de meeninge der *Doctoren*, sonder pijn uyt het Water niet konnen dueren, maer 't geschiet om hare Poorte open de houden, soo om haren kost te konnen gaen soecken, als wanneer sy vervolght worden, met gemack en weynigh perijckel, in hare sterckte, diese daer dichte by onder de Wal zijn hebbende, te retireren.

Eenes *Beevers* ghedaente is ontrent als de forme van een *Comcommer*, daer een plat Steeltjen aen is, of gelijck een Eendt-Vogel, daer den Hals met het Hooft af is, het is genoeghsaem een langhwerpigh kluwen, dat wat plat is, en meenighmael dicker als langh, en ghelijck een Vercken wat plat vanden Rugh, maer den Buyck toevalt, soo valt den *Beever* recht anders, ghelijck een dooden *Mol*, daer eens op ghetreeden en die nochtans, niet t' eenemaal verplet is.

Volwassen reeckent met hare *Vellen* een Elle over het Kruys, ofte om beter te verstaen, een Elle langh en oock soo breet, als sy niet ront maer bykans vierkant vallen, als veel gebeurt, wat daer boven is houdtmen voor leeverbaer, en soo tot vijf vierendeel toe, maer selden hooger. Des Winter van de maent December tot May en in Iunij toe, vallen de *Vellen* goet, werden dan oock meest geslacht. De Herfst-vellen hebben de Windt-Hayren ten deele oock wel, maer daer sit weynigh Wol onder: Wijders Soomer-vellen, ofte die voor sy volwassen zijn, gheslacht werden, zijn niet veel besonders, evenwel de Wilden verschoonen niet, maer nemen het al wegh wat haer voor den Boegh komt, of datse begaen konnen, als sy uyt Iagen zijn.

Hare Huysen, gelijck *Sextius, Albertus* en *Olaus* wel seggen, bouwen sy van Hout, maer altijt over een loopent Water, met verscheyde verdiepinge, tot vier, vijf en meer boven den anderen, soo konstigh en aerdigh, dat het weerdigh en speculatijf, wegen alle die vertrecken en verdiepingen die daer in zijn om sien is, wercken het met Kley, Hout en Gras, soo dicht van boven toe, dat het den Regen ten deele stuyten kan, daer in logeeren sy dan met heele en halve Geslachten, en breecken uyt als de Byen, naer datse vermeenighvuldighen en weynigh verstoort werden. Het Hout daer sy de Huysen af maecken is sacht als Bijl-stelen, Greenen, Cano ofte dierghelijcke; datse ontrent de Water-kanten los vinden leggen tasten sy eerst aen, als daer te kort komt so trecken sy naer het naeste Bos toe, om Hout te vellen, dat aldus toe gaet: Een *Beever* (willende een Hout vellen) kiest een Boom daer hem de Basten niet qualijck van smaecken, gemeenlijk anderhalf voet ofte daer ontrent dick, daer begint hy dan met sijn voorste Slach-Tanden, want voor inden mont hebben de *Beevers* onder en boven twee Tanden van geweldt, die ontrent een halven duym buyten het Tant-vleesch staen, ofte wat minder en meerder naer sy out zijn, dese Tanden zijn buyten op geelachtigh, het welck afgeschroeyt en inghenomen, men daer voor hout, dat het tegen de Geelsucht heel souverain is: met dese Tanden die sy ghelijck de Eenhoo-

rens, Weeseltjens, Gerinckens ofte Muysen hier te Lande voor inden beck hebben staen, beginnen sy te schaven, maecken een keep van een hant ofte halve voet breet, naer het Hout swaer is, gaen heel ront om, en van onderen naer boven, en van boven tot om leegh, tot het malkanderen raeckt, en soo deur is, dat oock den Boom valt, en dan ghelijckt het als ofter twee van die groote Tollen (die de Kinders met geesselen doen om loopen) met de spitsen tegens den anderen aen stonden en gedraeyt waren. Van haer op-kijcken als den Boom vallen sal, heb ick noyt yet konnen vernemen, maer dickwijls gebeurt het, dat de Boomen deur zijn en wel van den stomp af-schieten sonder te vallen, om datse tegens andere Boomen die daer ontrent staen, aen leunende blijven hangen, gelijck ick wel meenige, en meer met mijn sulcke Bomen in 't Bosch gesien hebben. Wat nu van het Hout by de werken te brenge*n* is, alle die in *Nieuw Nederlant* wonen, sien dikwijls Vellen, die de Wint-hayren op den rug af-gesleeten zijn, en noemen deselve Hout-dragers, om datse het Hout draghen als sy Timmeren en te kort komen, maer niet gelijck de Ouden gemeent hebben, tusschen hare Beenen, als op een Slee ofte Wagen, vande Wilden die verklaerden, dat ghesien te hebben, ick ben verscheyde malen onderricht, datse de stucken met haer tanden oock korten soo langh en swaer als sy die moet hebben te dragen, dan steldt het Wijfjen hem daer onder, en de Kinders en het Mannetjen stueren dat het daer niet af en valt, en dat gaet soo voort tot dat sy ghenoegh hebben, met de Steerten haer voort te laten slepen, als sy het Hout op het lijf souden hebben ligghen, heeft geen schijn van waerheyt, want hare Steerten zijn niet ghelijck de Oude meenen groot en langh: de aldergrootste zijn niet kloecker dan een ghemeen Mans handt, sonder den duym; oock soo teer dat sulck gewelt van voort trecken niet souden konnen lijden, voornamentlijck als met sulcke scherpe Tanden gevat worden. De Steerten zijn platachtigh sonder Hayr, en gelijck met Visschobben beset, maer het is het vel, dat alsoo generft is, en ghelijck den heelen *Beever* (waerom sy oock in *Duytslandt* altijdt voor des *Keysers* Tafel wordt ghehouden, alsser dat selden geschiet en ghevangen wordt) een seer delicaet eten is, dat genoegsaem alle andere Vleesch dat op de Aerde, ofte in het Water sich onthout te boven gaet, daerom oock de Wilden ons geerne voor een kleyntjen, van alle haren kost en spijse laten participeren, evenwel van het *Bever-vlees* seer selden scheyden, soo dat het meerendeel der Christen Inwoonders in *Nieuw Nederlandt*, noyt geen *Beever-vleesch* gheproeft hebben: Soo is het alder-eelste ende beste noch, van dat aen den geheelen *Beever* gevonden wordt, den Steert, daer de Wilden niet licht af scheyden, ten sy dan saecke datse yemant Extraordinaris willen tracteren of begiften.

De *Bevers* dragen gelijk de *Verckens* sesthien weken, maken altijt datse in den Soomer, de eene vroeger den anderen later, eens des Iaers Iongen krijghen: hebben altijdt vier Iongen t' seffens, ten ware de eerste reyse, dan is 't wel somtijts maer twee ofte drie. De *jonge Bevers* so ras (als sy ter werelt komen) schreyen als nieuw gebooren Kinderen, soo dat yemandt in een plaetse komende, daer een *Jonge Beever* is, als hy daer te vooren niet van weet, sal meenen datter een kleyn Kindt ontrent is. De *Beevers* hebben tusschen haer voorste Pooten, die dicht by het Hooft, maer wijt ghenoegh van malkanderen staen, twee Borsten

gelijck een Vrouwe, en als de Iongen suygen sullen, komter twee gelijck, want daer zijn geen Borsten meer, soo richt dan de Moeder haer op, als een Mensch die sit, en geeft elck Iongh eene Borst, die teghens des Moeders lijf komen leunen, als Kinders die staen en suygen: Ondertusschen leggen de andere in't Nest als oft sy laghen en schreyden, en dit onderhouden sy soo beurt om beurt. Een *Jonge Beever* is een soet Beest, kan licht aen-gehouden, opgebracht en soo Tam gemaeckt werden als een Hondt, en dan eeten sy alle dingen, gelijck de Katten, uytgesondert Vis en Vlees, of het moest haer te vooren gekoockt wesen, dan gewennen sy daer oock wel toe. Heel jongh noch zijnde dient men haer met Melk op te brenghen, die sy door een lep ofte hooren licht leeren suygen: Sy zijn soo mack te handelen als een jongen Hondt, en sullen noyt bijten of quaet worden, hoemen deselve tercht, maer wat groot werdende gaense geerne alle daegh haer aen 't Water wasschen, daer duyckelen en speelen sy inden stroom; zijn heel vrolijck en lustigh, dat genuchelijck is om aen te sien, dan het slimste datter van is, door dien de Luyden daer te Lande soo geen beslootene plaetsen over de Waters hebben, raecken sy door dat alle daeghs gaen en komen licht in 't Wilde, en vergeten het wederom komen, ghelijck de Herten en andere Dieren, die men oock wel in gelijcker voegen aen-houden en heel Tam maecken kan.

De *Mediçijn-Meesters* schrijven, als vooren gehoort is, de *Beevers-geylen* die sy *Castorium* noemen, veel seltsame eygenschappen toe, *Aristoteles, Plinius*, en die ontrent sijnen tijdt gheleeft hebben, meenden dat sy haer selven souden uytghebeeten hebben, maer *Olaus Magnus, Agricola, Albertus* en *Sextus*, hebben dit niet willen aennemen, maer seggen datter veel bedrogh onder het verkoopen der *Beever-geylen* schuylt, ghelijck oock waer is, en dewijle ick groote moeyten hebbe gedaen, om eenmael tot het rechte verstandt van dese saecke te komen, ten welcken eynde niet alleen veel Indianen, by my nauw zijn ondersocht, die ick daer van oordeelden best ervaren te wesen, maer hebbe oock selfs met eyghener handen verscheyde *Beevers* gheopent en curieuselijck ondersocht, waer over hoe ick ghevaren ben den gunstighen Leeser by dese ghelegentheydt niet sal verswijghen.

't Is sulcks datse voor het ghebruyck der *Medeçijnen* uyt *Canada*, met Vaetjens gedrooght en soo men my wel onderricht heeft, oock wel Gesouten plachten over te komen, om aen de *Drogisten* verkocht te worden, maer alsoo het meerendeel *Beevers-Nieren, Speenen*, ofte de *Recht-geylen* niet waren, zijnse daer naer soo seer niet getrocken geweest. Uyt *Nieuw Nederlandt* zijn oock wel verscheyde Luyden ghegaen, die soo sy meenden, en dat de Wilden daer sy die van hadden, selfs niet beter wisten, of hadden goede parthye van dese *Bevers-geylen* by haer, maer hier in *Hollandt* komende, wisten daer niet veel van te maecken, en men berichte haer dat het van de rechte niet en waren, het welck ick verscheyden reysen hoorende, mijn meer nieuwsgierigh maeckenten en twijffelen dede, of ick oock wel rechte *Beevers-geylen* gesien hadde, alle die ick gesien hadde waren rondt, sommige grooter als andere, maer hoe lange datse hinghen te roocken of droogen, daer druypt altijdt noch vet uyt, gelijk als van Speck, dat door de Sonne smelt: Eyndelijck sagh ick eens een wat langhwerpigh, ghelijck een geconfijte Peere, Rimpelachtigh en wat Musculeus, desen vertoonden ick aen

een ervaren *Doctor* die in *Nieuw Nederlandt* woont, en verstonde uyt hem, dat het van den rechten slagh was, soo sy behoorden te wesen, ontrent dese tijt by gelegentheydt datter niet heel verre van mijnent Bevers woonden, werdender my verscheyden van de Indiaense Iagers gebracht, die noch niet opgesneden, maer toe, en t'eenemael vers waren, daer socht ick dan met groote vlijdt om te weten waer ende hoe de rechte Beevergheylen laghen, doch 't was verlooren moeyten, ick vont niet, dan diep binnen in het lichaem onder het *Os Pubis*, of Eys-been als ronde balletjens gelijck den gemeenen sleur was, en men in Hollandt van seyde het de rechte niet en waren, ten langen laesten van een verstandigh Indiaen, dat hy een groot Bever-vangher was dien ick seer wel kenden, ende in allen desen handel mijn holp, naer dat ick hem seer veel vande beste slagh die gelijck een Peer was, beduydt en verhaelt hadde, daer toe aengeraden zijnde, nam een Beevers Wijfjen onder handen, mede begeerigh zijnde also het dick van jongen was, om deselve te sien en hoe sy lagen, so bevondt ick daer in dicht tegen den rugge-graet twee *testiculos* van sulcken fatsoen gelijck ick naer socht, geelachtigh, lanckwerpigh gelijck Peeren, maer wat plat, ontrent van sulcken substantie als de jonghe Calfs-bortjens, doch met een tamelijck tay vlies overtrocken, ick namse daer uyt, en tot meerder verseeckeringh om te weten dat het van een wijfjen was, noch vier jongen uyt het selfde lichaem, een tijt daer naer vertoonden ick dese Beevers Gheylen aen dien voorgenoemden *Medeçijne Doctor*, in des Gouverneurs Huys by een vol gheselschap, haer vraghende wat het waren, den Doctor en alle de andere presenten oordeelden het oprechte Bevers Gheylen te wesen, naer ick haer de geheele geschiedenis verhaelt hadde, sagen sy vremt toe, maer bleven by haer eerste oordeel, van dat het oprechte Bevers Gheylen waren, volherden. Nader-handt hebbe noch wel meer Bevers geopent, maer ben altijdt gevaren gelijck het hier verhaelt is, soo dat (sonder dat ick nochtans yemandt in zijn gevoelen wil prejudiceeren:) naer mijn oordeel het rechte *Castorium*, niet inde Mannetjens maer in de Wijfjens sal ghevonden werden, de ronde balletjens die uyt de Mannetjens komen kerven en suygen de Wilden veel onder den Taback, seggende: het selve ghesondt en smaeckelijck te wesen, haer Vlees en Speck datse rontom haer lichaem, wel somtijts twee ofte dry vingheren dick hebben, eten sy alle heel geerne, maer voornemelijck de steerten, en het vlees dat tusschen het vedt gelijck inde gemeste Verckens met regels tusschen het Speck in sit houden sy mede veel van, maer het gebeente vande Bevers verbranden sy, en willen niet lijden dat hare Honden daer van eeten, want naer hare meeninge souden sy dan voortaen, ongheluckigh op de Iacht wesen.

De *Bevers* zijn alle van een en deselve Couleur, als dat eenige wat bruynder en eenige wat rosser zijn, een alleen heb ickker en al die oyt met *Bevers* omgegaen hebben, soo ver men vernemen kan maer gesien die spier wit was, en de selfde is in het Schip de *Princes* met den *Directeur Kieft* gebleven, maer de Wintharen op den rugh, trocken een weynich naer het Goudt verwige.

Beschrijvinghe van Discours, Over de ghelegentheden van Nieuw Nederlandt, Tusschen een Nederlandts Patriot Ende een Nieuw Nederlander.

Patriot.

HEer ende Vriendt: Ick hebbe voor desen by verscheyde gelegentheden pertinent geleesen, en hooren verhalen de beschapentheden van *Nieuw Nederlandt*, oock het fatsoen en doen des zelfs ingheboornen en wat dies meer mach wesen, waer uyt ick dese voldoeninge ontfangh dat sien kan, het daer voor een Borger, Boer en ander particulier persoon, van wat conditie die mochte wesen, voor als nu wel te geraecken is, evenwel mijn zijn eenighe bedenckingen ingevallen, daer over ick langh gewenst heb u bericht te hooren, sal daarom in 't wel nemen, deselve vraeghsgewijse voorstellen, om te lichter ons voornemen te konnen voltrecken.

Het eerste is, of wel dienstig voor desen Staet soude wesen, dat ghesegte landt tot florisantie quame, en waer in de voordeelen die desen Staet daer door toe gebracht soude konnen werden, bestaen sullen.

Ten anderen, als daer al eenige Accresentie van Menschen en rijckdommen geschieden, ofte het Landt wel uyt zijn selven gelegen ofte bequaem te maecken is, om tegens macht van vyanden en roovers bevrijt te konnen worden.

En ten derden, of het oock bequame gelegentheden van Negotie heeft, en op wat plaetse, en waer mede men daer van daen Avantasieuselijck Negotieren soude, de verdere bedenckinge, om kort te wesen sullen uyt desen konnen afge-

nomen, en daer onder ghereduceert worden, en als het u ghelegentheydt toeliete, so wilde ich hier over van u wel uyt den droom geholpen zijn.

Nieuw Nederlander
Hoe wel ick mijn Heer geen bequaemheydt hebbe, gelijck ick wel soude wenschen, dese versiende vragen te beantwoorden, sal, dewijl ghy het begeert, evenwel trachten u te voldoen. En eerst dan of dienstich voor desen Staet is, dat *Nieuw Nederlandt* florere, daer toe segge ja, om dese redenen, ofte om naerder aen u vraghe te komen, de voordelen die desen Staet daer door toegebracht komen werden sullen hier in bestaen.
Ten eersten, soo, (dat Godt verhoede) eens eenighe onlusten met *Spanjen* ontstonde, dan wasser geen plaets in de Wereldt bequamer, om hem in Hert en ingewanden aen te tasten, als dese, en daer men alles by een hebben kan, want Victualie, Hout, als Plancken, Knies-balcken, Masten en wat men tot Equipagie van Schepen noodigh heeft, of is daer volheydt, of daer op aengheleydt zijnde, so kanmense daer hebben sonder yemandt als zijn eyghen selven daerom te bemoeyen.
Ten anderen, soo het gebeurde dat door dese ofte geene *Inconvenienten* ons hier eens Yser, Hout, Assen, Cooren, ofte yetwes dat van 't Oosten komt, quame te ontbreecken, soo behoefde men in *Nieuw Nederlandt* sich daer maer naer te schicken, ende het defect konde van daer gesupleert worden, als men nu maer eerst voor's handts af, de Populatie avanceerden, want die defineerende is het alles niet.
Ten derden, soos al men voor vele, daer altijdt een vrye en onbecommerde uytvlucht vinden, en altijdt gints en weer onderhouden, een vrye ende profitabele Negotie, vande Heeren Staten, haer eene eygen in haer ander eygen Landt gins en weder, die in tijt en wijlen soodanich sal toe-nemen en op komen, dat het nu van onwaerheydt bedacht soude wesen, die te definieeren: Men siet hoe het nu in twee ofte drie Iaren is aengewassen, sints men wat heeft begonnen te rapuleeren, en by voortgangh sal het hoe langhs hoe meer en van Iaer tot Iaer soo toenemen dat het ongelooflijck is, maer daer van op de derde vrage.
Ten vierden, soo soude men daer van daen, naer voorgaende Populatie by tijde van noodt voor desen Staet, formidabele assistentie, en furnissement van Volck en Vivres konnen bekomen, dat alle Republijcke ontsien ende gheacht maeckt, by alle soodanigen als haren voorspoet souden mogen benijden.
En ten vijfden, ghelijck men weet dat naer dese Landen altijdt ghewoon zijn, meenichte van Menschen aen te komen sacken omdat men noyt te onpas quam, maer altijdt employ plagh te vinden, en dat nu hier by het middel van de Vrede en andersints, soo veel Employen niet en vallen, en veel Menschen so te seggen, als schadeloos loopen, blijckt seeckerlijck dat het dienstich soude wesen, en ghemackelijk konnen geschieden, dat men het hier onnodige en overtollig volck, buyten *Neerlandt* noch een ander *Neerlandt* oprechten, tot een merckelijck Ancker en steunsel van de Staet, waer mede ick u eerste vraghe als voldaen houde.

Patriot.
In 't gemeen, sien ick hier wel eenige redenen in, maer ick heb dickwijls wel Luyden van fatsoen hooren seggen, dat *Spanjen* selfs hem niet bedanckt

soo veel Buytenlandtse *Colonien* te hebben, om datse soo veel Menschen naer haer trecken, dat het dickmaels ongemack van binnen veroorsaeckt, en schoone geleegentheden te huys doet vacant staen en versuymen, nu men weet wel dat het meeste swaert behoort te wegen, en het hembde voor den rock te gaen, hierop u bericht eens.

Nieuw Nederl.
Wat *Spanjen* aengaet het is openbaar, dat het sonder zijne uytheemse *Colonien* by lange soo veel niet vermogen soude, en dat is een ronde Oo, evenwel, dat hare *Colonien* heel veel volck naer haer neemen en vertieren, in welckers *Consequentie* misschien wel eenighe vande slechte plaetse in *Spanjen* leggen blijven, dat kan al wel waer wesen, maer tusschen de gelegentheden van *Hispanien*, en dese *Vereenighde Nederlanden* is in dit geval soo grooten verschil, dat alle de redenen die daer *Contra*, hier *pro* vallen, het soude verdrietich wesen, daer in 't lange ende breede in te gaen, doch in 't korte, considereert, dat rontsom *Spanien* Landen leggen, als *Italien, Vranckrijck, Portugael*, soo goet als *Spanien* selfs, daer oock overvloedigh Employ is voor vigilante Ingheboornen, en dat wel dickwijls daer meer als hier te Lande consumeerende sterfte en Oorlogen vallen, maer hier om de *Neerlanden, Oostlandt, Duytslandt, Westphalen, Bergslandt, Walslandt*, Etc. waer uyt de Menschen met meenichte herwaerts aenkomen ende niet tegenstaende veelvoudige Employen die daer voorvallen, soo konnen evenwel en behooren oock, want anders soude den treck stuyten, en des Landts reputatie in desen minderen, hier uyt *Neerlandt* souden missen noch een goet getal van duysenden van Iaer tot Iaer gemist en versonden worden, doordien soo het schoon al eenigh defect quame te ontstaen, het selve van buyten weder gesupleert soude worden, met een woort: Wij konnen het volck ghebruycken ende Nederlanders daer van maecken, en onse Nabueren moetense voor ons opwiegen, en het volck dat nu naer *Nieuw Nederlandt* gaet, is niet wegh of verteert, maer soo veel als op woecker gestelt, gesien de voort-teelinge die daer gheschiedt.

Patriot.
Wilje dan daar uyt besluyten dat *Neerlandt* beter is als de *Oosterse* landen, of *Duytslandt*, Etc.

Nieuw Nederl.
Wy leggen het hier eygentlijck daer niet op aen, en meenen dat die questie als sy daer was haer selven wel soude salveeren, maer dat inde Provintien van desen Staet, tegenwoordigh door Godes genade, meerder abondantie van Coopmanschappen, Manifecturen, Contanten, jae Neeringhe en welvaert is, als een vande genoemde Landen, gaet vast, hoe wel de *Hanse Steden* sommige mede niet wegh te werpen zijn, nu daer het Aes is, vergaderen de Arenden, en oock zijn de gemoederen vande Nederlanders seer meewaerdigh, en de Vreemdelingen ontrent als Ingeboornen estimeerende dat seer aenlockende is, te meer als daer by komt, dat yder een, 't is even eens van wat hanteeringe hy sy die hem daer maer schicken wil, daer altijdt schrap kan raecken, en met den tijdt is dat nu al in een verouderde gewoonte gekomen, uyt allen welcke ick besluyte, dat wy hier uyt dese Landen van daen soo veel *Colonien*, als *Spanien* alwaer het de heele helfte oock meer, souden konnen uytsetten, sonder een eenigh mensch uyt Neerlandt of Nederlanders te missen, ja het soude ons menschen doen aenwinnen, want die in *Nieuw Nederlandt* of dierghelijcke *Colonien*

woonen, veranderen soo wel in Nederlanders, als die van buyten hier Borgers worden en blijven altijdt in onse devotie.

Patriot.
Dit soude ick nu met u beginnen te verstaen, te weten: dat de Populatie voor desen Staet, aldaer niet ondienstigh soude wesen, maer dit valter weer op, Alsser al Luyden van fatsoen en middelen derwaerts gaen, gelijck ick hoor dat nu ondertusschen somtijdts gebeurt, ofte gelijck men seydt dat daer soowel wat te winnen is, dat neerstige of geluckighe luyden daer komen te prospereren, want dat werden dan mede luyden van fatsoen ofte ten minsten hare naerkomelingen, wat verseeckeringe konnen die luyden daer voor hare Persoonen en Goederen hebben, ick meene vastelijck geen altoos.

Nieuw Nederl.
In 't wel nemen mijn Heer, nu geschiet my van u onghelijck, want dit is eyghentlijck de tweede vraghe daer ghy naer u voorgeven mijn over begeerden te hooren, en hier velje daer selver een *Precipitant* en onberaden Oordeel over.

Patriot.
Soo onberaden niet als ghy wel meent, want ick considerere dat het een Landt is, dat wy soo ghevonden en licht aengheraeckt zijn dat ter Zee en te Lande, open ofte met weynige en van weynich consideratie Forten versien is, dat de Engelse en de Indianen daer rontsom sterck en wy onsterck in zijn, dat de Portugeese of andere Roovers daer licht eenige Invasie uytter Zee konnen doen, en in korten tijdt: want het is moy dicht voor de handt, en weynich buyten het Vaer-water, en dat meer is, ghy weet wel, dat onse Natie voornemelijck die aen de Negotie vast zijn, die ick wel verstaen kan dat daer het principaelste moet wesen, wel neerstich zijn om wat te Coopmanschappen, maer de Landen vast te maecken en wel te versekeren daer passense niet wel op, of het moeten luyden van Militie wesen, dieje daer weynich hebt, somma, ick siender groote swarigheydt in, want al brachtmen daer wat of al hadtmen daer wat over ghewonnen, men is het daer niet seecker.

Nieuw Nederl.
Gelieft ghy u selven te beantwoorden ofte tot voor-oordelen te *inclineeren*, so magh ick wel swijgen, want al vertoonden ick u schoon het contrarie, 't soude doch even veel doen, en hoe wel in uwe Consideratien een grooten uytterlijcken glants en schijn van reden in warheydt is, soo legghen sy nochtans ongedistingneert, en soo absoluyt door malkanderen, dat het wat schijnt te wesen en het is inder daedt niet.

Patriot.
Ick sal dan geerne u bericht hier op afwachten, onder belofte dat ick het sonder voor-oordeel, ofte partyschap wil aenhooren, want anders soude het gelijck ghy seght, te vergeefs gepreeckt zijn.

Nieuw Nederl.
Soo sulje wel doen en het is de eenighste manier, om de waerheydt van een dingh te weten, daerom soo mijn memorie nu ver ghenoech reckt, sal ick alle uwe Objecten door-wandelen, wat het voor een Landt is en hoe wy daer aen geraeckt zijn, kan inde beschrijvinge die daer van is ghenoech gheleesen worden, die hier overtolligh soude verhaelt zijn, maer van het licht aenraecken is haest genoech geseyt, als alleen waer zijnde ten aensien de eerste vindinge, maer geconsidereert de kosten ten tijde vande particuliere en daer naer by de West-Indische Compagnie en andere gedaen, die te samen al veel Tonnen Goudts monteren nevens de moeyten en voorsorge van tijdt tot tijdt aenghewent, so zijn wy

daer niet licht aen geraeckt, dat is te seggen, het is sonder veel kosten, moeyten en strubbelinge tot hiertoe niet gebracht.
Datje ten tweeden seght, het te Water en te Lande open te legghen en weynich met Forten versien te zijn, daer in gaen sy mede veel te veer en breedt af, want let hier eens op, soo wel inde Suyt-revier als Noort-revier is het Loots-Mans Vaer-water, en voor wie daer niet wel bekent is, sonder ten hoochsten perijckel te loopen onmogelijck in te komen, behalven dat de Sanden en Platen oock dickwijls verloopen, en als sy daer al in waren so wast niet met allen, want dan mosten sy eerse ergens konnen komen daer wat te doen is Forten passeeren, soo considerabel naer dat Landts gelegenheydt als hier te lande eenige zijn, en soo by aanwas van Menschen en Middelen als V. E. wel seydt den noodt hooger liepe. Het Landt Fortificeert zijn selven merckelijck, en gheeft ten anderen van naturen de gelegentheydt dat men het soodanigh Fortificeeren kan, soo wel aen de Sandt-punt inde Hoofden, als in het heele Gat, ofte waer het eenighe Baeyen ofte Inkomsten heeft, dat het menschelijcker wijse *Inpremiabel* is en eer het daer toe komt, dat wy maer weynich hebben, loopen wy in weynich perijckel, want om een ander een stuyver af te nemen verliest niemandt daer geerne twee.

Patriot.
Dat is al wel, maer als ick daer wilde wesen, ick soude juyst u Bayen en Havens niet soecken, maer gelijck ick geleesen hebbe, is de heele Cust een Sandt-strandt, niet veel sware Winden uytter Zee subject, en goeden Anckergrondt, daer soude ick het hachjen neer smijten en komen u van achteren by, of eerje daer voor op u hoede waert, hoe sou u dat passen?

Nieuw Nederl.
Dat laet hem soo wel segghen, maer het is onmoghelijck te doen, 't is waer, je kost daer wel ergens doch met perijckel ghenoech komen setten en landen, maer dan hadje noch niet ghedaen, want de gantsche Cust van *Nieuw Nederlandt* is door gaens dubbelt landich, dat dan binnen in tusschen beyden groote vlacke Wateren heeft, of het zijn Eylanden sommige twee of dry dick leggende, en sooje die binne-wateren en Eylanden wilt verachten en over 't hooft sien, seght my dan eens waerje Vaertuych sult van daen halen, om daer over of mede tusschen door te komen, 't is maer dollemans werck, somma over die voedt isser niet te doen, en genomen ymandt wilde evenwel soo eens een geck stuck ter handt trecken, soo souden wy het weten eer hy begost te landen, door de Wilden die over al langhs het strandt verkeeren, en gewent zijn Boden-broodt te komen eyschen als sy eenige Schepen onder het landt sien.

Patriot.
Maer wat segje van het lange Eylandt?

Nieuw Nederl.
Daer is oock niet te doen, want het langhe Eylandt, is doorgaens mede meest dubbelt Landt, ende neemt datje daer op zijt hoe komje daer weder af, of wat voordeel kan 't u geven, voorwaer niet als groote schade en perijckel, alsser al erghens wat te doen soude wesen dan most het aen *Nieuw Amsterdam* zijn. Als ghy nu antwoort daer te willen wesen, soo legh ick u voor de neus ten eersten datjer qualijck kont komen wegens het onbekende Vaer-water, dat wy het altijt eenen dagh ofte tweevan te vooren sullen weten, met den Sandtpunt en de Hoofden, diemen als dat maer eenigen schijn hadde, datelijck soude Fortificeren, en dat meer is, het Fort *Amsterdam* selfs, sonder het welck, on-

der zijn Canon te passeren, ghy daer niet kont komen, en daer leyt soo veel Geschut op, dat ick oordeel het de helft niet sal hoeven te gebruycken, om de macht die daer in sulcken fatsoen, de eerste vijftigh Iaren noch komen sal te resisteeren.

Patriot.
Al goet, dit gelijckt nu soo weer wat voor een macht van buyten uyt ter Zee, maer je hebt de Indianen van binnen, en de Enghelse zijn met groote meenichte aen weder-zijden van u, en ghy weet wel hoe gevaerlijck het is, sulcke kitteloorige en machtige Bueren te hebben, wat sulje my hier op seggen?

Nieuw Nederl.
Wat de naturellen ofte Indianen aengaet daer is niet veel aen vast, sy sien nu selfs wel dat haer dingen niet veel te beduyden hebben en anders niet zijn als om een Brandthoudt of een nieuw aenkomer die niet beter weet verbaest te maecken, leest in de Beschrijvinge van *Nieuw Nederlandt,* onder den Tijtel van hare Oorlogen, gy sult sien datse geen Regimenten, Compagnien of Geleederen formeren konnen, en datse den eenen over den anderen te weynigh gesagh hebben, so dat sy niet konnen uytrechten, ten anderen den Oorlogh laest-leden met haer ghevoert, doen wy niet half soo sterck van Menschen waren als nu, heucht haer noch soo wel datse niet licht yet sullen beginnen, hoe wel als men van beginnen soude spreecken, zy lieden doen ter tijt daer oock weynich schult aen hadden, doch dat is geleden en gebleven, maer soo veel de Engelsen aengaet, dat is seer bedenckelijck, ende heeft zijn swarigheden al vry wat in, en ick verseecker u, dat wy in *Nieuw Nederlandt* met dien Oorlogh of dat het is niet hooveerdich zijn, noch ons daer soo veel aen sullen laten gelegen wesen, dat wy ons in gevolge van deselve, met dien van *Virginia* of van *Nieuw Engelandt*, in questie sullen steecken.

Patriot.
In questie steecken Man, wy souden daer ons oock wel geerne buyten ghehouden hebben, maer het schijnt men niet langer rust of vreden hebben kan, als zijn Naburen, het mede soo verstaen wilt.

Nieuw Nederl.
Dat en blijckt soo seer niet, oock weet ick niet, hoe het met u en haer daer in staet, maer dit heb ick wel geleesen en kan 't oock wel begrijpen, dat het altijdt geen wijsheydt en is, sigh niet te willen verklaren in saecken die nootsaeckelijck, eens deels voor yemandt zijn reeckeninghe int uyt eynde, moeten wesen ofte daer men soo Interessen op loopt, dat men uyt verscheyde insichten en gelegentheden, voor de derde Persoon daer in speelt. Ick soude u hier op wel exempelen konnen gheven daer Historien van vol zijn, maer om datse alle in de conclusie accordeeren, sal ick die hier om dat het teere poincten zijn, uyt reedenen voor-by gaen, en nu weder tot *Nieuw Nederlandt* komen, en segh om u in dit geval oock te voldoen, die uyt *Virginia* konnen niet doen, ofte zy mosten ter Zee komen, en dan hebben wy voor haer reeckeninge alreede geantwoort, want te lande obsteeren haer de verre woeste wegen, met verscheyde groote Revieren, en souden wy haer meer quaet als sy ons konnen toevoegen. Die van *Nieuw Engelandt,* 't is waer, zijn veel stercker als wy, maer dat het haer daerom beter als ons soude passen in onderlinge onlusten te vervallen kan ick niet verstaen, aenghesien sy een landt zijn dat voorneemelijck of alleen daer de Negotie wel moet varen, die sy qualijck van Bezuyden de *Caap-kot*, Suyd-waerdt uyt konnen doen sonder ons *Canael*, achter het lange Eylandt te passeeren. Ten anderen zy

leggen over al open, en meer als hondert mijlen langhs de Cust verstroyt, sonder eenige Forten, Soldaten, of Oorloghs-volck en Rustinge te hebben, behalven datse hare Planters en Inwoonders soodanigh oeffenen, dat sy teghen de Indianen bestant genoech zijn, en soo wy eenigh afrondt van haer leden, soo moetense weder weten dat men met weynigh Volck en minder als wy, in *Nieuw Nederlant* daer toe te missen hebben, in Partyen haer geheel Landt kan Inquiteeren, ten aensien datse meenichte van kleyne Dorpen hebben, die weynich of gheen tegenweer konnen doen, en vast aen en in 't Bos gelegen zijn, daer men by nacht en andersins kan branden, blaecken, alles uyt rooven, en datelijck weder investigabel inde Bosschen wegh wesen, so dat ick daer niet veel voor vrees, oock sullen sy daer niet in doen sonder expres bevel van het *Parlement*, die daer niet licht toe verstaen sullen, want soo doende souden de Reprisallien wel in openbare Oorloghen met Enghelandt uyt barsten, dat men daer alsoo weynigh als hier wenst, en soo lang alsje mijn niet kont doen gelooven, dat die van *Nieuw Engelandt* uytsinnich zijn, konje mijn oock niet doen begrijpen, dat sy ons sullen Beoorlogen ofte diervoegen afronteeren, niet dat ick het so seer hare goede wille toeschrijf, als wel haer eygen baedt en voordeel datter aen vast is, met het groot gevaer datse ondergaen souden, soos sy ter contrarie deden, en aengaende u Portugeesen of Zee-roovers, daer is niet veel aen vast of kan uyt het voorgeseghte wel verstaen worden, en genomen daer quam ter sluyp den een of ander Roover eens ingesnapt, wat sou 't wesen, die Man mocht vry staet mecken daer op zijn Kerck-hof te wesen, want met Schepen minder vaertuych, en Lant-volck sou dien Man al heb wesen, eer hy yets quaets bedrijven konde, en het gheen u van onse Natie gelieft te seggen; ick weet wel dat sy geneghen is tot Negotie, en sooje van yder een, voor zijn hooft in 't besonder spraeckt het soude waer zijn, 't geen ghy seght, maer Heer maeckt nu eens een onderscheydt tusschen dees en geen particulieren Lieden, en een gesette Regeeringe, waer isser een Regeeringh inde wereldt, die meer genegen is, met konst, de natuer te baet te komen, om haer Landt te Fortificeeren en verseeckeren als de Hierlandtse, en waer zijn daer Menschen onder de Son die daer liberaelder toe geven als onse Natie, doch het moet wel ghefinancieert worden, en yder moet de vryheydt hebben van daer wat onder te praten, al soude het dickwijls beter wesen stil te swijghen. Maer van *Nieuw Nederlandt* dies aengaende te spreecken by luyden van de Regheeringe aldaer, dienen ten dien eynde advijsen opgestelt over ghesonden en hier volkomen Ordre by de Heeren Majores daer toe verleent te werden, en dan moetmen het de Gemeente naer haer het humeur leydt, ten bequaemste doen goet vinden, om de Requisitien daer toe noodich bequamelijck daer uyt te vinden, gelijck men dat hiet te lande in gelijcke voorvallen oock soodanigh practiseert, doch dit is *Salva & integrare*, dus ghesproocken, maer als den instanten noot haest maeckt, moet men uyt de occasien zijn Wet fondeeren, en hier mede mijn Heer, meyn ick, dat u vaste conclusie al vry wat verswackt sal zijn.

Patriot.

Ick moet nu, hoe wel niet geerne toestaen dat ick het altemael sooveer niet ingesien hadde, en dat de swarigheydt soo groot niet en is als ick wel meende, maer laet ons dit nu laten, een eens vande Negotie spreecken, en seght my eens waer by die meest bestaet, en in tijt en wijlen by populatie bestaen soude konnen.

Nieuw Nederl.
Het is mijn lief tot hier toe eenighsins voldaen te hebben, en op dit derde stuck vermeyn ick u wel best contentement te sullen konnen geven.

Patriot.
Plaetsen die ons dienen daer moet Negotie en gelegentheydt van Negotie by wesen, anders konnen die ons niet vermaecken, al zijn de gronden en Landen noch soo goet, in Duytslandt onder den Hertogh van Brandenborgh, inde Paltz en elders veel dichter by, zijn Landen en goede Gronden ghenoech, maer dat is niet, daer is weynich gelegentheydt van Negotie by, en daerom konnense niet bedyen.

Nieuw Nederl.
Op de Negotie moet het sien, en daer van daen komen, en de gheene die rechte voort in *Nieuw Nederlant* waerghenomen wort bestaet meest in *Granen*, als *Tarwe, Rogge, Erretten, Garst, &c.* Item, *Speck, Vlees, Vis, Bier, Wijn*, en wat voort tot de Huys-houdinghe, de Tafel ofte den mondt versorght werdt, dat valter in overvloedt, soo dat men by de goede gelegentheden van navigable stroomen daer noch van spreken sullen, quantiteydt kan versenden, soo naer de Eylanden als West-Indien, dat wy daer van daen al langh, merckelijck met Victualie geassisteert hebben, ende hoe de populatie meer toeneemt, hoe daer van alles meer overvloedt sal wesen, want de luyden nieuw aenkomende maken het tweede Iaer haer eyghen provisie, en het derde Iaer hebbense al mede wat over, voorts valter Toubacq en Waren die men voor de geseghte, Victualie in Retour bekomt, die vry wat importeeren konnen, met veelderhande Bondt-werck, als *Beevers, Otters, Beeren-huyden, Elants en Herte-vellen, &c.* als inde Beschryvinge te sien is. Het Wijn-planten begint eerst aen te gaen, maer het sal metter tijt vry wat te zeggen hebben, so sal oock de buytenlantsche Visscherye: want al wilt ghy daer hondert Scheeps-ladingen Vis hebben, daer moocht ghy vry staet op maecken, en vast gaen als gy het daer maer op aen legt, en den heelen Winter door kan men in de Zuyt-Baey Traen maecken van de Wallevisschen die daer met meenichte komen. Item, men heeft daer of men kan daer by meenichte hebben, *Hout, Hennip, Teer, Assens, Yser, &c.* daer de Beschrijvinghe u in 't breede bericht kan geven; maer om daer uyt te raecken, sal ick u drie redenen seggen, en dan sullen wy eens voort sien hoe het wesen wil.
Het is nu omtrent vijfthien Iaren dat *Nieuw Nederlandt* eerst met ernst vande vrye Luyden is begonnen te bewoonen en bevaren: in dien tijdt hebben wy daer dien verderffelijcken Oorlogh mede uytgestaen, anders soude het wel noch soo verre zijn, als het nu is, want dat van te vooren by de Campagnye ghedaen was, hadt behalven de Forten ende eenige Woon-huysen niet veel te beduyden, of het is in den Oorlogh al weder ghebleven, nu daer zijn gheen als op de leste, weynich luyden van middelen over ghekomen, maer elck daer komende, woude daer wel veel winnen en niet brengen, behalven de Coop-lieden die daer wel wat brachten, maer ongelijck meer van daen namen, en gelijck het in 't gemeen gaet, soo hebje in die nieuwe plaetsen met den eersten weynich Kerckmeesters, en wel luyden die de Borst lustigh konnen smeeren, maer niet seer vigilandt zijn om op het achterste te dencken, of het gemeen Landts-welvaren te behartighen: (de goede trouwens niet te na gesproocken): nochtans daer zijnde, so souje voor u ogen sien (dat is immers geen bedroch), veele fraye schickelijcke Lieden, wel en in

goet van fatsoen en ordre: Item, veele fraeye Huysen wel getimmert en gemeubleert: Item, veele schoone *Bouweryen, Plantagien, Weyden, Cooren-Velden, Thuynen*, en *Boogaerden*, met meenichte van alderhande schoon *Vee*, ende soo het Landt anders niet als goet ware, waer soude het van daen komen, want van het geene dat niet goet is, sulje oock niet veel besonders krijgen.
Ten tweeden, als men daer op soude willen seggen ja, dat kost de particuliere of de Compagnye ende anderen gelt genoech, soo antwoorden wy: Datter noyt yet ofte soo veel naer *Nieuw Nederlant* gesonden is, of het is wel ruym met een half Centjen winste te rugh gekomen, dat sal u mede vremt duncken, om datter soo veel reeckeningen noch aen ten achteren zijn, maer ick segh niet dat het al aen zijn rechte Meesters weer te rugh gekomen is, want dan sprack ick teghen mijn beter weten, maaer considereert eens wat meenichte van pelteryen de Compagnye ontfrempt zijn, eer den handel open gestelt wiert, datje best sult konnen weten, alsje de Iaren vergelijckt wat datter doen quam en nu komt, hoe wel het nu oock noch altemael ten luytsten niet uytgeroepen wert, en nader-handt isser weynigh of niet ten achteren geraeckt, al de gheene die daer kennisse van hebben, weten wel datter den vierden penninck die daer met des Compagnies goet gewonnen worden, in des Compagnies Cas niet en quam, daer nochtans eenighe schade viel mosten sy het geheel draghen, en daer liepen veele en hooghe Maendt-gelden, so dat Kassieren en onnutte, die continueerlijck den lichtmis speelden, om goet hier te maecken het over al ontstalen, al heeft het haer weynigh geholpen, want dat wil al weer heen en weer varen soo het gekomen is, doch oock wil dit daer by seggen, datter in Nieuw Nederlandt noch al vry veel gewonnen is dat niet uytterlijck en blijckt, door dien het weer meest onnuttelijck verquist, ofte hier te lande ten deelen oock noch wel van gevaren wert, en evenwel is het daer uyt het landt eerst gekoomen ofte by desselfs gelegentheden gewonnen.
En ten derden, het is een landt recht bequaem en wel gheleghen om te negotieeren, eerstelijck, om dat het schoone en vruchtbare Landen heeft, daer alles overvloedigh op wassen wil. Ten tweeden, om dat het met schoone Revieren en Navigable Wateren tot veel Steden doorbroocken is, dat ghelegentheydt geeft om de Vruchten daer langs te versamelen en de Negotie te formeeren. Ten derden, soo brengen de Wilden buyten onsen arbeydt en moeyten, ons een fraeyen aensienlijcken Vel-handel toe, die men wel op eenige Tonnen Goudts Iaerlijcks magh begrooten, en dat is soo veel als of het voor ons ghewonnen worden, behalven het Vlees en Cooren dat wy mede van haer heel Civil ghenieten. Ten vierden, het is soo gelegen aen de zee als eenigh Landt doen magh, dat daer door alleenigh rijck en geluckigh geestimeert wordt, en heeft Noordt-Oosten van hem de kostelijcke Terreneusse Vis Bancken, in vier a vijf daghen mackelijck te beseylen. Item, *Canada* en *Nieuw Enghelandt* mede binnen door in korten tijdt licht te bevaren, daer het alreede Negotie op heeft, en metter tijdt en populatie noch meer kan maecken, by Suydt-Westen heeft het *Virginia* met een braven Taback-handel: Item, daer heeft het *Florida* met de *Canael* van *Bahane*, en alle de Eylanden en vaste Landen van West-Indien, daer vry wat aen dependeert.

Patriot.
Maer volgen het *Tractaet* vanden *Vrede*, moeten daer niet van pra-

ten, want die Havens zijn wederzijts geslooten, soo dat in sulcken kas daer op niet te doen kan vallen.

Nieuw Nederl.
Ick beken het, en gheloof daer oock by, soo alle onse Heeren ten rechten inghesien hadden, wat voordeel daer voor den Staet aen vast soude zijn, dat de Havens niet geslooten waren, en hoe merckelijck de *West-Indische Compagnie* daer by herstelt soude zijn geweest, men soude tot geen sluyten gekomen hebben, of dat soude mede bedonghen zijn geweest.

Patriot.
Och mijn Heer ghy doolt, daer is niet over heen geloopen, men heefter devoyren genoegh om gedaen, maer het wilde niet lucken, en mocht daerom niet achter blijven.

Nieuw Nederl.
Devoyren, ick heb daer niet teghen, maer het stondt met den *Koninck* van *Hispagnien* soo, dat hy het daerom oock niet soude hebben konnen of derven naerlaten, als wy maer van sijn mijnen ons geabstineert hadden, of ten minsten hadd' het daer toe te brengen gheweest, dat het *taliter, qualiter* met Spaensche Commissien hadde mogen geschieden, soo soude men daer metter tijt wel voort in ghekomen hebben; maer nu sien ick daer niet wel kans toe, doch dat leyt daer, en in *Nieuw Nederlandt* hebben wy evenwel goeden moet, dat wy, als wy maer wat machtiger en gepopuleerder zijn, het soo sullen stellen en brouwen, dat wy daer Negotie sullen op krijgen, het zij dan met Commissien soo zy vallen konnen, wy meenen daer middelen toe te weten, en men kan het ons qualijck weygeren of beletten, want het *Eylandt Curalao*, dat onder *Nieuw Nederlandt* resorteert, leyt dicht by *Cartagena*, en naer goet bericht maer acht mijlen in 't gesicht van de vaste Kust; en behalven dit alle soo hebben wy soo veel, en meer als wy noch op moghen, te Negotieren, by de gheleghentheydt van de *Caribische Eylanden*, die altijdt trecken, en welckers Negotie soo seer sal wassen en toenemen, als onse macht en vermogen sal aengroeyen, soo dat dat wy niet behoeven te vreesen, gelijck mijn wel van eenige swaerhoofdige Persoonen te vooren ghekomen is, dat als men daer al veel goede Vruchten ghewonnen hadde, waer men deselve slijten of vertieren soude; en ten laetsten: wat soude die van *Nieuw Nederlandt* hinderen, konnen sy *Vranckrijck, Spangien, Portugael*, en de gantsche *Middellandtsche Zee*, soo wel van daer niet bevaren als uyt dese Landen, als sy daer maer menschen en middelen toe hadden; welcke twee dinghen de *Populatie* haer onfeylbaerlijck sal toe brengen, al quamen daer by manier van spreecken geen andere Menschen, als die hare naeckte Ledematen maer tot hare voldoeninge hadden, het Landt soude metter tijdt wel kleedinge en gelegentheyt geven.

Patriot.
Dat sal ick u wel seggen, wat dat haer Kinderen, en om dat te doen obsteeren sal, de distantie van de plaetsen; want behalven dat ghy daer de gelegentheyt niet hebt, waer mede daer te Negotieren, soo kondt ghy daer oock geen versendinge of consumtie daer ontrent hebben gelijck hier te Lande.

Nieuw Nederl.
Het is waer mijn Heer, en wy sorgen nu oock te veer heenen, maer de distantie kan 't u anders niet goet maecken, want wy konnen daer van daen met eenderley Windt en Cours, door een open, vrye en ruyme Zee, sonder omsien of perijckel van Sant, Klip of Vyandt, de heele buyten Kust van *Europa*, van *Yrlandt* af tot de *Straet* toe gereeckent, sonder merckelijcke tegenspoet,

in vier weecken en minder bezeylen, soo datter weynich verschil is, want dat ghy in 't een wint, verliest ghy in 't ander.
Tot besluyt, een Landtschap, gelijck *Nieuw Nederlandt* is, soo gheleghen ter Negotie, gelijck wy hier gehoort hebben, en dat van een uyt sich selven, meerder Waren en behoeften uytgeeft, oock heeft te missen en aen anderen mede deelt, moet dat (als het daer op aengeleyt en naer ghestiert wert) metter tijdt niet wel varen, oordeelt selver.

Patriot.
Ten staet my soo heel vreemt niet aen, en het soude niet quaet wesen, kost men door bequame middelen dat Landt wat voort setten, maer daer van eens een naerder gelegentheyt, als nu houde ick mijn vraghen tot hier toe voor beantwoort, soo metter tijt yetwes meerder mocht bedencken, sal my d' eer geven u te versoecken.

Nieuw Nederl.
Dat most dan in *Nieuw Nederlandt* zijn, want mijn Reys (die dicht op handen is,) gheeft my niet veel leedighen tijdt meer, u gheselschap te houden.

Patriot.
Wel vertreckt dan met dit saysoen, daer weer naer toe, een teycken dat ghy het daer niet qualijck bevint.

Nieuw Nederl.
Met Godt te voorsten mijn voornemen is altijdt soo, en neem voor dese reys hier mede mijn afscheyt.

Patriot.
Wel mijn Heer, soo wensch ick u dat de Heere onse Godt u gheve een voorspoedige en behoude Reys, en met sijn genadigen zegen u en de uwe, en alle die in *Nieuw Nederlandt* woonen, tijdelijck en eeuwighlijck rijckelijck bywoone, tot uytbreydinge en grootmaeckinge sijnes heerlijcken naems. *Amen.*